

NÉVTANI

ÉRTESÍTŐ

10

BUDAPEST

1985

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

10

BUDAPEST

1985

1985. évi 10. számú Névtani Értésítő Budapest, 1985. október 15.

N É V T A N I É R T E S Í T Ő

A Névkuató Munkaközösség időszakos kiadványa
Szerkesztik: Hajdú Mihály és Mezó András /felelős szerkesztők/
valamint Hegedűs Attila, Ördög Ferenc és Pesti János
/a szerkesztőbizottság tagjai/

10. szám. Szerkesztésében közreműködött: Hegedűs Attila
Megjelent a Janus Pannonius Tudományegyetem támogatásával

T A R T A L O M

TANULMÁNYOK, CIKKEK, ADATOK

Hegedűs Attila: Némedi	3
Valaczka András: Apostag	7
Reuter Camillo: Bemhegy és Kisdebrecen	14
Solymár Imre: Belmajor és Külmajor	15
Reuter Camillo: A Gönczy-féle atlaszokról	18
Bozóki András - Dömötör Adrienne: Átértelmezett megállónevek	20
Lévai Béla: Szentgyörgyi jobbágynevek az 1400-as évek közepén	28
Hajdú Mihály: A Garam-Ipoly közének személynévei a XV--XVI. században II.	35
Fülöp László: Idegen családnevek magyarosodása a Kapos völ- gyében	47
Udvari István: Kvesztálások XVIII. századi helynévadatai	54
Valov, Venciszlav: A Magyarországon élő bolgár-magyar csa- ládok keresztnévei	78
Varga Gábor: Lak község keresztnévei 1794--1825.	83
Fülöp László - Nagy István: Az ikrek névadása Rédicse 1789 és 1900 között	85
Avas Kálmánné: Pankasz keresztnévei /1950--1969/	94
Görbedi Miklós: Tiszalök zsidó ragadványnevei	98
Balogh László: Az iskolai ragadványnevek gyűjtése és fel- dolgozása	106
Voigt Vilmos: A magyar mesei tulajdonnevek kis onomasztikája	116
Kaposi József: Egy Jókai-regény személynévei	127
Vilcsek Béla: Kisfaludy Károly két vígjátékának személynévei	131
Inhava, Jaakko: A finn nyelv népneveiről	139
Iván László: Kecel-Szilos kutyanévei	141

S Z E M L E

Beitrage zur Bibliographie der Namenforschung in der DDR. /Hegedűs Attila/	149
Nyelvészeti tanulmányok 1980. /Szabó T. Ádám/	150
Lévai Béla, Józsa története a földrajzi nevek tükrében /Dankó Imre/	154
Hajdú Mihály, A Csepel-sziget helynevei /Szabó T. Ádám/	157
Várkonyi Imre, Somogy megye helységneveinek rendszere /Fülöp László/	158
Madas József, Pécs belvárosának utcanevei /Reuter Camillo/	161
Joyce Miles, The House Names Book /Hajdú Mihály/	165
Lasslob Izidor, Deutsche Ortsnamen in der Slowakei mit den Wichtigsten Gwbirs- und Flusnamen /Reuter C./	166
Dávid Géza, A simontornyai szandzsák a 16. században/Hajdú M.	168
Binder Pál, Közös múltunk /Mohr Miklós/	172
Hetényi Piroška, Személynévhasználat Petőfi költészetében /Vitányi Borbála/	174
Richard Weiss, Volkskunde der Schweiz /Balázs Géza/	177
Kecel története és néprajza /Hajdú Mihály/	179

ISSN 0139-2190

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport
N é v k u t a t ó M u n k a k ö z ö s s é g e

TANULMÁNYOK

CIKKEK

ADATOK

N É M E D I

1. Az időben előre haladva így alakul a Pest megyei Kisnémedi neve: 1067k./1267: Nywyg /ÁUO. 1: 26/ /ez esetleg Alsónémedit jelöli/, 1268: ...sub villa Superioribus Neueg /CSÁNKY-GÁRDONYI: Budapest történetének okleveles emlékei I. Bp., 1936. 102/ -- ekkor már megkülönböztették alsó és felső Némedit /vö. BÁRTFAI: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002--1599-ig. Bp., 1938. 11/; 1334: Niveg /DL 98063/, 1332--7: Nevig /ORTVAI: Magyarország egyházi földleírása a XIV. sz. elején Bp., 1891. I, 113/, 1401: Nemegh /DL 42760/, 1425: Nemeg /DL 43654/. Kisnémedi további későbbi alakváltozataira vö. SZARKA GYULA: A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában (Vác, 1940. 83). Hasonló nevű helységeket találunk az egykori Zala, Sopron, Baranya, Bars, Bihar és Zaránd megyében /vö. MOLLAY: Német--magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig Bp., 1982. 105/.

A név eredetére -- komolyan számbavehető módon -- eddig két etimológia született. Az egyik KNIEZSA ISTVÁNÉ, aki /Magyarom. I, 192/ a Bihar megyei Nyüved nevét a nyü szóból, esetleg hasonló személynévből származtatja. Nehézsége ennek a magyarázatnak, hogy Kniezsa nem tud a névadás alapjául szolgáló személynevet kimutatni. Kniezsa etimológiáját fogadja el KISS

LAJOS /FNESz/, aki megpróbálja ide venni a Dömösi Összeírás Nue személynevét /MNY. XXXII, 132/. Baj van azonban Kiss olvasatával: nem tudni, hogy a Nue alakot Nyű-nek vagy Noé-nak olvassa-e, mivel ugyanezt a Nue-t a Nova névcikkben is felhasználja. Ha Nyű, nem lehet Noé, ha pedig Noé, nem lehet Nyű. Mivel mindkettő nem lehet egyszerre, az adat idevonhatósága legalábbis megkérdőjelezhető. /Csak zárójelben jegyzem meg, hogy igen nehéz elfogadni azt a fajta bizonyítást, amely egy helynevet úgy magyaráz, hogy vele nagyjából egyidejű személynevet keres csupán, és ebből vezeti le a helynevet. A kielégítő bizonyításhoz a helynév és a személy közvetlen kapcsolatára utaló híradás is szükséges lenne. Ilyenfajta, történetileg is kielégítő bizonyításra ad példát KRISTÓ GYULA /Tanulmányok az Árpád-korról Bp., 1983. 399./ Továbbá: a név hét megyében is ismeretes. A helynévnek ezzel a nagy előfordulási számával nem áll arányban az egyszeri, bizonytalan olvasatú Nue személynév. Végül: egyáltalán nem biztos, hogy a helynév -d képzővel alakult. Ha pedig -g a képzője, egész máshol kell keresnünk a megoldást, hiszen a -g deverbális nomenképző, vagyis nem jártult névszóhoz /vö. BARTHA: Szók. 69--70/.

A másik számbajöhető magyarázat MOLLAY KÁROLY nevéhez fűződik. Véleménye szerint /i.m. 106/ a helynév a nyű 'tép, szagat' ige -g képzős származéka, „amely mint nomen agentis '/kender/-nyűvő'-t jelenthetett", és -- Mollay szerint -- a szolgálónépek egy eddig ismeretlen rétege, a kendernyűvők laktak volna a helységet. Ám se HECKENAST /Fejedelmi /királyi/ szolgálónépek a korai Árpád-korban Bp., 1970./, se GYÖRFFY /István király és műve Bp., 1977./ nem említi kendernyűvő szolgálónépeket. Ezek feltételezéséhez jó lenne valami fogódzó legalább a Mollay említette KUMOROVITZ-könyv /Veszprémi regeszták Bp., 1953./ okleveleinek szövegében. Ám ezekben nincs szó itt élő kendernyűvőkről, van viszont szó egyszer három nemesről /1293: Bense, Leu, Olyuanth nobiles de Neuygh - Kumorovitz: i.m. 29/. Továbbá egy 1339-es oklevél szerint emez említett Newegh-ben /Zala, ma Veszprém megye/ egykor királyi pecérek /lyciscarii domini regis - Kumorovitz: i.m. 315/ laktak.

A királyi pecérek pedig vadászkutyák kiképzésével foglalkoztak, nem kendernyűvéssel. Ezen kívül: miért éppen a Balatonfelvidék erdős, dombos vidékén /ott található a Mollay által vizsgált helység/ telepednének meg a kendernyűvők? És miért éppen a nyűvést választanák ki a kenderfeldolgozás munkame-
netéből ilyen hangsúlyosan? Miért nincsenek tiloló, gerebe-
nező, motolláló falvak? Úgy tűnik tehát, hogy ennek az etimo-
lógiának is vannak meg nem válaszolt kérdései.

Két kevésbé valószínű magyarázatot ismer még a szakiroda-
lom. Zimmermann ötletét Mollayval együtt teljesen valószínűt-
lennek tarthatjuk /i.m. 105/. Más elképzelés szerint Némedi
esetleg a szláv *Nevid személynévből származhat /FNESz/; e ma-
gyarázat nehézsége, hogy ilyen személynév nem ismeretes, csak
későbbi Nevida cseh családnév.

2. A következő etimológiai kísérletben feltételezem, hogy
a név magyar névadás terméke. Elfogadom továbbá, hogy a név
ejtése eredetileg [níűig, néűeg] lehetett /Mollay i.m. 106/.
A Mollay által bőszégesen idézett adatokból is nyilvánvalónak
látszik, hogy a név az ómagyar kor elején keletkezhetett, mi-
vel a XI. században is több helyen említik már. Mollayhoz ha-
sonlóan úgy látom, hogy a névadás alapjául szolgáló magyar
közszó a nyű ige. A helynév ennek az igének képzős származéka.
Kérdés azonban a képző jellege: -g, -gy, vagy -d-e a képző. A
korai adatok általában -g-vel szerepelnek, ám ez a betű a g
és a gy hangot is jelölhette /vö. KNIEZSA: HirTört. 15/. Ese-
tünkben a g betű minden bizonnyal g hangot is jelöl: a legel-
ső hiteles adat -- állítja Mollay -- a pannonhalmi oklevél
/1153/ nivic alakja /a többi, ennél korábbra mutató alak csak
későbbi átíratban maradt fenn/. Mollay meggyőzően bizonyítja,
hogy az adatközlő, bizonyos Adalbert zöngétlen lenist [G] ej-
tett, s a scriptor ezt c-vel írta át /i.m. 107/. Mivel a -g
képző csak igéhez járul, /ellentétben a -d-vel és a -gy-vel,
melyek pedig csak névszóhoz járulnak -- vö. BARTHA: Szók.
69--70, 102--5/, az igei alapszó meglétét is el kell fogad-
nunk. Bár a későbbi alakváltozatok a -g képzőnek ellentmonda-
ni látszanak, ez az ellentmondás csak látszólagos: az eredeti

jelentés elhomályosulásával alakultak ki a -d-s ejtésű változatok, valószínűleg a nagy számban előforduló árpád-kori -d képzős helynevek analógiájára.

De ebben a nyüvegben én nem nomen agentis /kendernyüvő/ látok. BARTHA szerint /i.m. 70/ ugyanis a -g nem csupán nomen agentis, hanem nomen acti szerepű képző is lehet. A nyüveg tehát nem csak nyüvőt, hanem nyüvött dolgot, nyüvött helyet is jelenthet. Mostmár azt kellene kideríteni, hogy a -g képzős egyéb helynevek milyen -g képzőt hordoznak: nomen agentis vagy nomen acti funkciójút-e. Nem sok ilyen helynév akad. Mindenképpen ide vonható Dengeleg /ma Egyházasdengeleg/ és Toldalag /vö. PAIS: MNY. VII, 412--3/. Ide tartozik továbbá Csepreg /1255: Cheperég/, amely a cseperedik ige származéka, továbbá Cserdi /1326: Chereg/, mely a régi magyar ^{sz}ser ~ sir ~ sür ige származéka, s tulajdonképpeni értelme 'szövevényes, bozotos hely, sűrű' /FNESz/ -- esetleg ide vonható Söréd és Csörög neve is. /A FNESz ugyan másként magyarázza a Csörög helynevet, de az 1334-es oklevél -- DL 98063 -- együtt említi Cherg és Niveg birtokot. Csörög és Némedi tehát nem csak tipológiailag, hanem földrajzi helyzetét tekintve is összetartozhat./ Szintén ide vehető Homrogd és Magyarhomorog neve, mely egy ^{sz}homor ige /vö. TESz homorú/ -g képzős származéka, jelentése e szerint: hajlás. E néhány példa azt mutatja, hogy a -g képzős helynevekben sokkal inkább egy nomen acti szerepű -g képzővel kell számolnunk, semmint egy nomen agentis szerepével.

Némedi neve tehát nyűtt, letarolt, irtott, szántóföldi művelésre alkalmassá tett helyet jelölhetett, s így tulajdonképpen az irtás, irtvány szinonimája.

Mollay magyarázatát nem csupán jelentéstani, hanem földrajzi megfontolások alapján sem tartottam meggyőzőnek. Saját, főntebb kifejtett véleményem szerint a nyüveg típusú helynevek irtásföldet jelentettek. Alátámasztja-e a földrajzi környezet ezt a vélekedést? A Baranya megyei Nevegyről azt tudjuk, hogy Pécsvárad mellett, attól északra feküdt, tehát ott, ahol a korabeli erdőhatár húzódtott /GYÖRFFY: 251. és 349/. A Bars megyei Névedről FÉNYES ELEK /Magyarország geographiai szótára

I--IV. Pest, 1851/ írja, hogy van erdeje. Kisnémedi közelében eléggé kiterjedt erdőség található, a tőle északra fekvő falut Püspökszilágynak hívják, Némedi déli határában pedig, Václahartyánban a Haraszt dűlő található. A Veszprém megyei Nyüved-völgyben levő /PESTY: III, 86/ Balatoncsicsóról, Herendről és Szentantalfáról szintén Fényes állítja, hogy sok erdeje van. A Nagyváradtól északra fekvő Bihar megyei Nyüved ugyan síkságon található, ez azonban nem zárja ki, hogy az Árpád-korban ne lehetett volna ott erdő. A földrajzi adatok tehát, ha egyértelműen nem igazolják is az irtásföld jelentést, mindenesetre inkább támogatják, mint ellentmondanak neki.

HEGEDŰS ATTILA

A P O S T A G

A FNESz. a következő magyarázatát adja az Apostag helynév eredetének: „Talán elhomályosult összetétel, s előtagjában a m.R. Apos /1211: Opus: PRT. 10. 512./ szn, utótagjában pedig az „egy darabban levő szántóföldek” értelmű tag fn. rejlik.”

JANKOVICH MIKLÓS /1773--1846/ „Magyar szó-nemzés ötven példakban” /1812/ című munkájában egészen más megoldást javasol: „Ezen nevezet valóságos görög szó, t.i. Ἀποστολος ἄβλος annyit tesz, mint sz. Apostol.”

NAGY LAJOS /1883--1954/, a község szülötte, A menekülő ember /Bp. 1954/ című önéletrajzi regényében szintén felveti a kérdést, s -- bár nyilván nem nyelvészetileg megalapozottan -- megoldást is ajánl: az após + tag összetételt látja valószínűnek.

Végül megemlíthetjük az egyik helyi lakos magyarázatát is, főként azért, hogy érzékeltessük a kérdéssel kapcsolatos teljes bizonytalanságot. Történelmünk egy idegen elnyomástól terhes korszakában -- mondja a romantikus történet -- összeesküvést szöttek a nemzet legjobbjai. Titkos találkozóik színhelyül, ki tudja, miért, az apostagi templomot választották.

A falu lakói persze nem tudtak róluk semmit, csupán azt látlák, hogy tizenketten gyűlnek össze időről időre. Ezért aztán csak úgy emlegették őket: „az apostolok”. Róluk kapta tehát a falu nevét a falu.

Alaposabb mérlegelést csupán a két előbbi hipotézis érdekel, s azért is megelégedhetünk ezek vizsgálatával, mert lényegében tartalmazzák a másik két nézet magvát is.

KISS LAJOS magyarázatában erősen vitatható a „tag” utótag feltételezése, két okból is. 1. A „tag” szó földterület jelentésében 1612 előtt nem használatos, vagy legalábbis sehol sem bukkanunk nyomára. Ebben az évben fordul elő először a következő szövegkörnyezetben: „Kaszáló rét hat helyeken vagyon: első tóháti rét, másik tóapadás, harmadik malommal való rét, negyedik katonák tilalmas nevű, ötödik tagy-elei az csürös kertnél, hatodik a kecskésen való rét.” /GÉRESI KÁLMÁN: Károlyi család levéltára Bp., 1882--1897. IV, 318. o./

Megtévesztő lehet mindezzel kapcsolatban, hogy a TESZ szerint már 1522-ből is fennmaradt ez a szó a „Hwlatagh” névben. Csakhogy itt -- mint PAIS DEZSŐ bizonyítja -- korántsem a hulla + tag, hanem sokkal inkább a hull + atag felbontás lehetséges. „Az -ék képző -eg, -ag-ra változását tömegesebben az -atag, -eteg képzős igenevek hangfejlődésénél látjuk /csergeteg, forgatag, fuvatag/ ... érdekes a Bács megyei Hullatag helynév, amely 1480 Hwllatagh, és 1522 Hwllathak alakban jelenik meg...” /MNy. VII, 412./

Mégegyszer tehát: 1612 előtt sehol sem találunk „tag” szót. Márpedig az Apostag név, mint látni fogjuk, már 1217 előtt kialakult.

2. 1612-től azután egészen napjainkig igen gyakorivá válik a „tag” használata helynévadásunkban, s újra meg újra felbukkan földrajzi-névgyűjteményeinkben is. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy kizárólag dűlők, földek, területek megjelölésében, de sohasem helységnevekében, akkor megint csak valószínűtlennek látszik, hogy Apostag az egyetlen kivétel lenne.

Megerősít vélekedésünkben KNIEZSA ISTVÁNNak az Úrgeteg helynév kapcsán kifejtett álláspontja is: „régii helyneveinkben a tag szónak ... semmi nyoma nincs” /Magyarok és románok. Szerk.: DEÉR JÓZSEF és GÁLDI LÁSZLÓ Bp., 1943. 195/.

Számos kétségünk támadhat Jankovich Miklós elméletével szemben is. Ő azt állítja, hogy „Aposthag, úgy mint egyház, Tykus /Tentele/, Zygerfew, Czetin, sat egymás mellett fekvő határok, mind a Weszprém Völgyi Apatzak birtokában voltak ” /i.m./. Ez súlyos tévedés. HÓMAN BÁLINT 1911-ben azonosította az adománylevél helységeit /Turul, 1911. 123/, HARICH JÁNOS pedig 1928-ban sorra vette, mi került a kolostor birtokába a későbbiek folyamán. /A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak története. Pécs, 1928./ Egyik felsorolás sem említi Apostagot, egyik sem igazolja Jankovich feltételezését.

Elgondolkodtató az is, hogy a falu nevét következetesen „h”-val a közepén írja, úgy, ahogy sohasem írták, sem az ő korában, sem pedig azt megelőzően. /A név végén valóban fel-felbukkan a „h”, ez azonban legkevésbé sem magyarázza Jankovich eljárását./ Nem tudhatjuk, tévedés-e ez is, avagy szándékos retusálás, de látnunk kell, hogy igen jól illeszkedik elméletébe, s ha csakugyan ott állt volna a „h”, egészen valószínű lenne a „hagiosz” utótag feltételezése.

Megemlít írásában egy bizonyos követ, feliratot is, amelyről szerinte az „apostolosz hagiosz” kifejezés töredékei voltak leolvashatók. Sajnos e kőnek ma már nem juthatunk nyomára. Mint egyik saját kezű leltárában írja, feliratos táblái, kövei, régészeti anyaga számbavétel nélkül lett a budai fegyvertárba szállítva /OL filmtára, 16612/. Ezekről a tárgyakról azonban sem a Hadtörténeti, sem a Nemzeti Múzeum munkatársai nem tudnak.

Mielőtt tovább lépnénk, vegyük sorra a község nevének előfordulásait!

1217: Apostog Sztp krit.j. I. 111.o. 337.

1318: Apostag FEJÉR: VIII, 169.o. 57.

1332: Apostuk ORTVAY: Magyaro.egyh.földleírása I. 112.o.

14.sz.: Apostag Sztp krit.j. II. 320.o. 3246.

- 1400.: Apastagh MÁLYUSZ: Zsigmondkori oklevéltár II. 52.o.
 1417: Apostog Turul, XXIX. 65--68.o.
 1436: Apastagh Zichy-okmánytár, VIII. 569.o. 396.
 1469: Apostag CSÁNKI, III. 316.o.
 1476: Apostag Zichy-okmánytár XI. 174.o. 95.
 1487: Apastagh CSÁNKI III. 316.o.
 1561: Apasztagbel SZARKA GYULA: A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában. Vác, 1940. 53--54.
 1562: Apasztahely Szarka Gyula, i.m.
 1562: Apasztagbel Szarka Gyula, i.m.
 1614: Apasztaghel Szarka Gyula, i.m.
 1629: Apaztaaghd Szarka Gyula, i.m.
 1643: Apoztaghel Szarka Gyula, i.m.
 1654: Apostagh Szarka Gyula, i.m.
 1660: Apostag Szarka Gyula, i.m.
 1666: Apostagh Szarka Gyula, i.m.
 1668: Apostag Szarka Gyula, i.m.

Úgy tűnik, az írott nyomok csak a név kialakulásának egy meglehetősen késői állomásáig, az Apostog alakig vezetnek vissza, amely már meglehetősen közel áll a mai alakhoz. A későbbi, rögzített adatok alapján követhető változások nyelvészeti szempontból meglehetősen semmitmondók, s többnyire a helyesírás ingadozásait, illetve a név lejegyzőinek pontatlanságát illusztrálják. Az egyetlen lényeges információ: az 1217-es Apostog alakból a 14. századig nyíltabb ejtés következtében Apostag, sőt Apastag alak jött létre, amely aztán az előbbi változatban állandósult. Semmiféle magyarázatot nem kapunk azonban a név eredetére. Így -- nyelvészeti adatok hiányában -- külső információkhoz kell folyamodnunk.

Napjainkban mind az egyháztörténet, mind a művészettörténet, mind pedig a történettudomány ténynek tekinti, hogy Apostagon a kora Árpád-kortól kezdve görög szertartású, centrális templom állt /1. SZILAS LÁSZLÓ: Kis magyar egyháztörténet, Róma, 1982. 22; SZÁNTÓ KONRÁD: A katolikus egyház története. Bp., 1983. 310; GERVERS-MOLNÁR VERA: A középkori Magyar-

ország rotundái. Bp., 1974. 45; GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve. Bp., 1983. 47; SZÉKELY-BARTHA: Magyarország története. I. Bp., 1984. 684/. Felépülése valószínűleg azzal hozható kapcsolatba, hogy a Bizáncban megkeresztelkedett Zombor Gyula egy görög püspököt hozott magával, Hierotheoszt. Az ő tevékenységéhez kötik az apostagin kívül a titeli Hagia Sophia, a szegedi Szent Dömötör, a marosvári Szent-János, és a kiszombori templom létrejöttét is.

Az apostagi templom GERVERS-MOLNÁR VERA feltételezése szerint az átlagosnál jóval nagyobb, mintegy 10 méter átmérőjű lehetett, falába 12 íves fülke mélyedt, s faragott kövekből építhették.

Jankovich Miklós leírása szerint „... ezen helységnek régi temploma, melly 1805. esztendőig a Reformátusoktól birattatott, és elbontatván helyette más újabb építettett, a 12 Apostolok tiszteletére vala építve. Nem is a mostani templomoknak hosszú, négy szegű formájára, hanem 12 oldalokra gömbölyűen,...”

MÉHES LAJOS, az 1806--13 között, azaz a templom lebontásának idején Apostagon tevékenykedő református lelkész feljegyzéseiből kiderül, hogy valóban egy régi templom köveit építették be az új épületbe, továbbá az is, hogy a régi csakugyan tizenkét szegletű volt.

E templomról tanúskodik egy canonica visitatio is, melyről GYÖRFFY GYÖRGY számol be: „Apostagon viszont még Jankovich Miklós adott számot egy, az ő idejében lebontott 12 szögletű templomról, ... amelyet, mint a bizánci munkaközösséggel együtt megtett régészeti utunk során módunkban volt a canonica visitatio feljegyzésekből megállapítani, a 12 apostol „képe” díszített.”/Száz. 87. /1953/, 683./

E három forrásból biztosan megállapítható: Apostag ősi templomát rendkívül szoros szálak fűzték a 12 apostol kultuszához.

De vajon mondhatjuk-e, hogy az apostoloknak szentelték? S ha igen, elnevezhették-e a védőszentekről a falut? És végül: kialakulhatott-e Apostolokból Apostag neve?

A templom védőszentjéről elnevezni a falut közismerten gyakori útja a helynévadásnak. Nem mellékes, hogy éppen akkor /a 12. században/ vált ez divatossá hazánkban, amikor az Apostog név is megszületett. Ez a gyakorlat általában magát a szent nevét tette meg falunévné /KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa. Bp. 1969. 164/.

Apostoloknak szentelt templomot négyet is találunk hazánkban: a gyulai vár Capella Apostolorum /1445/, Ókőrmöcké /Stara Kremnicka 1674/ és a közeli Urakvölgye /Vallis Dominorum/ templomát, valamint Szabadka-Kelebia 1936-ban szentelt egyházát /BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium. Bp. 1974. II. 45/.

Apostolokról elnevezett helységekkel egyébként külföldön is találkozhatunk. Ilyen Aposztolovo a Szovjetunióban és Apostóles Argentínában.

Az Apostolok alaktól nem olyan különös és hosszú az út az első biztos pontot jelentő Apostogig, mint az első pillantásra hihetnénk. Minden bizonnyal szóvégi redukciót láthatunk a folyamatban: [⌘]Apostolok - [⌘]Apostok - Apostog /analógiaként vö.: FNESz.: Szentbékállá, Alibánfa/.

Végső hipotézisünket tehát, mely semmi olyan mozzanatot nem tartalmaz, amely rendkívüli vagy egyedül lenne a magyar helynévtörténetben, így foglalhatjuk össze: Apostag templomát valószínűleg az apostolok tiszteletére szentelték. A község erről kaphatta nevét, s az általános törvényszerűségnek megfelelően eredetileg [⌘]Apostolok lehetett. A szóvégi redukció jelensége folytán alakulhatott ki ebből az Apostok alak, majd kisebb jelentőségű torzulások nyomán a mai Apostag. Mindez elképzelhetőbb, ha figyelembe vesszük, hogy az Árpád-kor embe-
rének sokkal idegenebb csengésű lehetett a görög eredetű szó, mint amilyen számunkra ma.

Hátra van még egy kérdés tisztázása: milyen kapcsolatban áll Apostag az Apostol, illetve Kisapostag helynévvel.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ /Pest megye történetének okleveles emlékei. Bp., 1938. 437/ és BOROVSZKY SAMU /Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye monográfiája. Bp., 1910--11 I. 226./ Apostaggal azonos értelműnek tekinti az Apostol helynevet.

Van olyan eset, amikor igazuk van: az 1675-ös előfordulás például minden bizonnyal a mai Apostagra vonatkozik /Szarka Gyula, i.m./, már csak azért is, mert a váci egyházmegye plébániái, a község szomszédai között tünteti föl Apostolt. Az 1394-es és 1483-as Apostol alakokról viszont Csánki megállapítja: ezek egy Fejér vagy Komárom megyéhez tartozó, Bakony-sárkány környéki helységet jelölnek.

Kisapostag me is létező község a Duna jobb partján, Apostaggal szemben. Az teszi érdekessé számunkra, hogy a 16—17. századi térképek következetesen itt, a jobb parton, a mai Kisapostag helyén jelölik Apostagot. /LAZÁR DEÁK, JACOB VON SANDART, GERARD MERCATOR és MATTHES ZÜNDT térképe az 1528, 1664, 1585 illetve 1567. esztendőkből. Ld. Cartographia Hungarica, 1972. szerk.: Nemes Klára./

Érdemes tehát röviden rekonstruálni a két község viszonyának múltját. Amennyiben elfogadjuk, hogy Apostag templomáról kapta a nevét, úgy a falut eredetileg a bal parton kell föltételeznünk, ahol ez a templom is állt, s ahol a község ma is található. De ha nem lenne is közvetlen kapcsolat köztük, akkor is nagyon valószínű lenne a bal parti eredet, hiszen a templom aligha lakatlan helyen épült. A jobbparti település kialakulását és nevét az itteni, s már 1217-ben említett révvel hozhatjuk kapcsolatba. Túlparti, ősi szomszédját talán akkor előzte meg a fejlődésben, amikor annak ura, Apostagi Olivér a 14. században birtokul kapta a szintén jobb parti Paksot, s így a két birtoktest közé, súlyponti helyzetbe került Kisapostag /Turul, XXIX, 65--68/.

A 15. században már mindkét helységet illetik az Apostag névvel /1436: a mai Kisapostag; 1469: a mai Apostag/. A 16. században azután már egyértelműen a jobb parti település a jelentősebb. Ezt részben az említett térképek jelzik, részben pedig egy nagyon sokat mondó adat 1559-ből: a budai szandzsák összeírása a mai Kisapostagot nevezi Nagy-Apastaknak /KÁLDY-NAGY GYULA: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp. 1977. 56.; 171./

1707-ben SC. M. INGEN--I. C. MILLER térképe már újra a balparti Apostagról tud. Kisapostag elnéptelenedett, s majd csak a 19. század végén népesítették be újra lakosok /Fejér megye általános ismertetője. szerk.: F. SZABÓ GÉZA: Bp., 1931--32. 144./

VALACZKA ANDRÁS

B E M H E G Y É S K I S D E B R E C E N

Régi megfigyelés, hogy a szakirodalom felvirágzása ösztönzi a kutatást. MEZŐ ANDRÁS „A magyar hivatalos helységnévadás” című, igen részletes és alapos kutatáson nyugvó munkája hívta fel a figyelmemet arra, hogy az 1848/49-es évek nem hagytak volna nyomot helységnévadásunkban. Jómagam -- Pesty Frigyes sok mindenre kiterjedő figyelméből -- egyelőre két esetet ismerek, amely e korra teendő.

1807-ben -- a Ruzska havas déli oldalán -- a Bisztra folyó [= Ruzska ÁTI Kisatlasz] völgyében vasércet, 1809-ben rézércet fedeztek föl. A bányatelepet Hofmann Ferdinánd rész tulajdonos után Ferdinandsberg-nek nevezték el. A névadás időpontja bizonytalan. 1825-ben vashámort, 1842-ben hengerművet létesítenek itt. A szabadságharcban fegyvergyártással szolgáló bányavidék e helységet Fülöpp Lipót /1809--1875/, 1848/49-ben temesi országgyűlési képviselő, majd végvidéki kormánybiztos javaslatára Bemhegy nevet kapta /Fülöpp Lipót életadatainak közléséért Barcsay Lászlónak tartozom köszönettel/. A névadás Bem József tábornok tiszteletére történt. Érthető, hogy a névadást a szabadságharc bukásával eltörölték /PESTY, A szörényi bánság és Szörény vármegye története. II. köt., Bp., 1878. 64--5/. A német bányásztelepülés ezután újra Ferdinandsberg lett. Így szerepel 1880-ban a Hátsek-féle atlaszban. 1882-ben a Juhos-féle helységnévtár „Nándorhegy, előbb Ferdinandsberg” néven mutatja, de Ferdinándhegy néven is utal rá. Nándorhegy néven került Romániához, hol először

a Ferdinandsberg nevet állították vissza /Hnt. 1926/, majd Ferdinand /Hnt. 1933/ a neve. Később egyesítették Bisztere helységgel Ferdinand - Bistra néven /Hnt. 1944/.

Mező /i.m. 66/ csak Ferdinandsberg nevét jegyzi, a Nándorhegy név keletkezéséről adatot nem közöl. Viszont felhívja figyelmünket, hogy a legendás Bem apó nevét újból megörökíteni óhajtották, amikor a Hunyad megyei Ópiski nevét Bemhidá-ra kívánták változtatni. E névváltoztatás azonban már nem lépett életbe /i.m. 207/.

A másik szabadságharc alatti névváltoztatás a Szepes megyei Merény bányavároska nevéhez fűződik. Erről is Pesty Frigyes tudósít /Mo. helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. I. köt., Bp., 1888. 211/: „A hazafias érzelmű város [Wagendrüssel] már 1849-ben a Kis-Debrecen nevet használta, amiért, midőn a szomorú politikai fordulat beállt, nagy sarcot kellett fizetnie, és régi nevét újra felvenni.”. A városka kuruc szellemű lakossága, úgy látszik, nem nyugodott, és az alkotmányos idők visszatéréssel újra magyar névért folyamodott. Ezt -- Merény-t -- 1878 februárjában kelt belügyminiszeri rendelet engedélyezte /Pesty i.m. 211; Mező i.m. 102/. Hátsek atlasza 1880-ban már e néven is tünteti föl. Juhos 1882. évi helységnévtárában azonban csak utalósorban -- „Merény = Wagendrüssel” -- szerepel, címszóként, úgy látszik, kimaradt. A bányavároska 1920 után újra Wagendrüssel nevet visel /Hnt. 1926/, majd Vondrisel lett a neve /Hnt. 1933, 1944/.

REUTER CAMILLO

B E L M A J O R É S K Ü L M A J O R

Az 1973-as Helységnévtár szerint hazánkban mindössze egy Belmajor van. /Káloz külterületén./ Korábbi másik három Dég, Pákoz, illetve Szepetnek községek központi belterületének részévé vált. Bel- előtagú nincs. Belsőmajorja már csak Döbörhegynek van, a Kamond és Rédics községekhez tartozott egy-egy major már a belterület része.

Hasonló a helyzet a Kül-, illetve Külsőmajorokkal. E névtípusokat jobbra egy-egy adat képviseli: Külmajori tanya /Káloz/, Külsőmajor /Berettyóújfalu/, Külbogyiszló /Nemesnádudvar/, miközben a Külső- előtagú egyéb helynevek száma 65-re emelkedett.

A Külmajor - Belmajor, illetve Külsőmajor - Belsőmajor, továbbá a Kül-, Bel-, Külső-, Belső- előtagokkal ellátott majornevek egy része egy sajátos tőkés mezőgazdasági üzemszervezési forma nyelvi, helynévi emléke.

A tőkés mezőgazdasági üzem e két típusát SPORZON PÁL korabeli mezőgazdasági üzemtana ismerteti. Ha a gazdasági üzemhez tartozó épületek nem a birtoktesten állottak, hanem egy közeli helységben, akkor falurendszernek, ha magán a birtokon, akkor major-, illetve tanyai rendszernek nevezi. A gazdasági épületek csoportja előbbinél a belsőség, utóbbinál a tanya, major, udvar. A korabeli üzemtan számításai szerint "... azonos egy majorból legfeljebb 1000 hektárig terjedő szántóföldet lehet, középbelterjességű rendszer mellett sikeresen kezelni." Éppen ezért "... a távolabbi földek számára, valamely alkalmas ponton egy fiók-major, vagy tanya lesz építendő. Ez utóbbi kevesebb számú épületből áll." SPORZON megfogalmazása szerint: „Ha a fő-majoron kívül egy másik, rendszeren kisebb major is szükségeltetik, ez fiók- v. külmajornak neveztetik." /SPORZON PÁL: Mezőgazdasági üzemtan tudományos és gyakorlati alapon. Vezérfonal gazdaságok megalapítása, felszerelése, berendezése és kezelése körül. III. kiadás. Athenaeum r.t. könyvnyomdája, Bp., 1890. 36./

Egy mezőgazdasági számviteli kézikönyv a tőkés birtok üzemtervének bemutatását N. N. birtok modellüzemén szemlélte. A célszerű majorszervezést így rögzíti: "... Van két majorja, u.m. a belső és a külső major; mindkét major azonos gazdasági út köti össze, mely a birtokot átszeli és azt két részre osztja." /SUSCHKA RICHÁRD: Egyszerű gazdasági számvitel gyakorlati alapon. OMGE kiadása. Pátria Nyomdai Rt., Bp., 1898. 16./

Több mint száz éve, 1882-ben a Fejér megyei Kálóznak volt Kül- és Belmajorja, Martonvásárnak Belsőmajorja. Lényegesen több a pusztanévből képződött: Zala megyében: Külső-Sárd, Belső-Sárd, Külső-Türje, Belső-Türje; Tolna megyében: Bel-Fürged, Kül-Fürged; Belső-Csehi, Külső-Csehi. Veszprém megyében: Belső-Sári, Külső-Sári; Belső-Csepel, Külső-Csepel. Az ilyen nevek arra utalnak, hogy elsősorban a meglévő major-ságokat, pusztákat fejlesztették tovább, azokat tették „bel-major”-rá. /JUHOS JÁNOS szerk. Helységnévtár, 1882./

Az 1913-as helységnévtár szerint -- az akkori országterületen -- négy-négy Külmajor, Külsőmajor, 20 Belmajor, 35 Belsőmajor szerepelt, ami az üzemszervezési forma elterjedtségét mutatja. Ide sorolható a 6 Kül-, 12 Külső-, 20 Bel-, 30 Belső- előtagú egy része is.

A következő évtizedekben e névtípus terheltsége mérséklődött. Az 1944-es országterületen már csak 7 Belmajort és 9 Belsőmajort találunk. Nevet, illetve a „major” megjelölést változtatták meg. A kisebb számú Kül- és Külsőmajoroknál erre nem került sor. Mindez arra utal, hogy a fejlődés a jobb adottságú belmajorokat érintette, ezáltal funkciójuk, szerepük minőségileg változott. A számos pusztával rendelkező uradalmak, eszmei községek többi pusztája is felfejlődött, ezáltal a „belmajor” jelleg nem volt annyira nyilvánvaló. Az eredetileg is periférikus helyzetű külmajorok az egyenlőtlen fejlődésben továbbra is „külsők” maradtak.

A problémára SZABÓ T. ATTILA egy régebbi dolgozata hívta fel a figyelmemet. /SZABÓ T. ATTILA: A régi kolozsvári Bel-előtagú utcanevek. In: Szabó T. Attila: Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek, V. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 96./ Az elmondottakból látszik, hogy a majornevek, külterületi lakott helyek esetében az agrár üzemszervezési szakterminológia hatásával is számolnunk kell.

SOLYMÁR IMRE

A GÖNCZY-FÉLE ATLASZOKRÓL

A magyar helynévgyűjtésnek nélkülözhetetlen segédeszközei a térképek, s ezen belül az atlaszok. Legutolsó, az 1920-as trianoni békét megelőző közigazgatási, hegy- és vízrajzi állapotot tükröző atlasz GÖNCZY PÁL tanító nevéhez fűződik, aki később a közoktatásügy terén államtitkárként igen jelesen működött. Hajdúszoboszlón született 1817. december 26-án és Karcsondon 1892. január 10-én hunyt el. 1910-ben szülővárosa szobrot állított jeles fiának.

A térképkészítésbe is, mint iskolai segédeszköznek készítésébe korán fogott. 1857-ben a református országos tanügyi bizottság tagjaként szorgalmazta, majd „Magyarország térképe” kiadásával a magyar iskolai térképkészítés elindítója lett.

Ismertebbek és nevezetesebbek azonban atlaszai, amelyek mind a mai napig nélkülözhetetlenek. Első atlasza „Magyarország megyéinek kézi atlasza” címen jelent meg. Tervezte Gönczy Pál, rajzolta Kogutowicz Manó. Az atlasz 285x445 mm nagyságú tekintélyes album. Budapesten jelent meg, a megjelenés éve feltüntetve nincsen. Az előszó 1890. november hóban kelt. A térképek évszámot viselnek, 1885--1890 között. A térképek jó, világos szerkesztésűek, hatalmas névanyagot tartalmaznak. A harmadik katonai felvételen kívül a legnagyobb víz- és hegyrajzi névanyagot tartalmazzák. Számos olyan külterületi lakott hely nevét megőrizték, amelyeket helységevénytáraink nem tartalmaznak. Gönczy Pál másik műve „Magyarország kézi atlasza” címen jelent meg. Nagysága 240 x 305 mm, 75 térképlapot tartalmaz. Bevezető szövegét dr. Thirring Gusztáv írta. Ez is Budapesten, a kiadás évének feltüntetése nélkül jelent meg.

Petrik Géza „Magyar könyvészet 1886--1890” /Bp., 1908./ 964--5. lapján az első atlasz kiadási évét 1891-re, a másodikét 1897-re teszi. A másodikból 1899-ben egy második címkiadás is megjelent.

Névtudományi szempontból igen fontos, hogy a két atlasz névanyaga nem azonos! Kívánatos tehát feldolgozáskor mindkét atlaszban ellenőrizni a keresett nevet, mert íráseltérések mutatkoznak közöttük. Elsősorban vonatkozik ez -- az akkor még nem szabályozott helységnevekre, s így igen jól kiegészíti Mező András nemrégén megjelent kiváló -- konkordanciaként is jól használható -- művét, „A magyar hivatalos helységnévadás” testes kötetét.

Gönczy művei ma ritkán hozzáférhetők, s éppen ezért szükségesnek láttam, hogy kutatóink figyelmét még a következőkre hívjam fel. A Pallas lexikon -- még ma is a legjobb hazai mű -- Gönczy megyei térképeinek teljes sorozatát tartalmazza az egyes megyék címszavánál. E térképek azonban egy könyvészeti-leg érdekes variációját jelentik Gönczy „Magyarország kézi atlaszá”-nak. Vagy helyesebben, a Pallas lexikon megjelenése után külön atlaszként is megjelentek. A különbség nem sok. A lexikon térképein /Fejér vm. kivételével!/ 1892--1897. évszám van feltüntetve, egyelőre előttem is ismeretlen rendeltetéssel. Ugyanis ez nem jelentheti a megjelenés évszámát. Így számos megye térképén /pl. Árva, Baranya, Csanád stb. stb./ későbbi évszám van, mint az az év, amikor a lexikon szóbanforgó kötete megjelent. Például Baranya térképén 1895. évszám van, de az 1893. évben megjelent II. kötetben van! Másik megkülönböztetés, hogy e térképlapokon alul baloldalt „Pallas nagy lexikona” feliratot visel, míg az atlasz lapjai ugyan e helyen „Magyarország atlasza” felirat van. Egy kisebb eltérés, hogy az első megye térképén a lexikonban „Abaúj-Torna megye”, míg az atlaszban „Abaúj-Torna vármegye” címfelirat van. Később valamennyi térkép már „vármegye” felirattal jelent meg.

A lexikonban és az atlaszban közölt térképek névrajza azonban azonos, eltérést eddig nem találtam. Sajnos kisebb mérete miatt, különösen a sötétbarna hegyrajzú megyéknél a névirat igen sokszor nagyon nehezen olvasható.

Viszont elsőrendűen használható Gönczy első atlasza, kiváló nagy mérete miatt igen jól olvasható.

Még kell említenem, hogy a „Magyarország megyéinek kézi atlasza” térképei laponként, azaz megyénként is kaphatók voltak. Ezeket elsősorban iskolákban használták, s így azokból az elhasználás miatt aligha sok maradt fenn. Jómagam is alig egy-egy példányt leltem föl.

Még egy érdekes adat -- amelyről Petrik Géza idézett alapvető könyvészeti műve sem emlékezik meg -- hogy a Horvát- és Szlavonország megyéiről h o r v á t feliratú kiadás is volt. A horvát nyelvezet azonban nemcsak a feliratban, hanem a névrajzban is jelentkezik.

Birtokomban van Szerém megyének ily kiadású térképe „Floris Županije Srijemske” felirattal „snovan po Pavlu Gönczy”, teljes horvát szöveggel. A névrajz -- a megyén kívül is -- horvát. Pl. Újvidék „Novisad”, Belgrád „Biograd” néven szerepel, a Budapestre vezető vasútvonalakat „u Budimpeštu” szöveg jelzi. Évszáma 1890. Feltehetően a Horvát- és Szlavon társország iskolái számára készült. Mutatva, hogy a kiadásnál a nemzetiségi /horvát/ igényeket messzemenően figyelembe vették.

Az előadottakból is látható, hogy atlaszaink még igen sok feltáratlan névanyagot tartalmaznak. E névanyagok a magyar helynévkutatás vérkeringésbe vitele elsőrendű feladatunk.

REUTER CAMILLO

ÁTÉRTELMEZETT MEGÁLLÓNEVEK. „Elszabadulás tér”, „Hűvös öl”, „örökvész út” és társaik

A nagyvárosi folklór jelenségei között mind a nemzetközi, mind a hazai kutatás foglalkozott már a különböző helyeken megjelenő firkálásokkal. Van azonban egy erre némileg emlékeztető jelenség, melyre eddig nem fordítottak figyelmet: a feliratoknak új értelmet adó csonkítások, kiegészítések. A folyamat a firkálással nagyrészt ellentétes: nem szöveget teremt, hanem szöveget csonkít, kisebb részben -- a kiegészítéseknél -- viszont hasonló jellegű ahhoz. A döntő különbség a firká-

lásokhoz képest mindkét esetben az, hogy míg ott az alkotó szabadon kifejezheti magát, kötetlenül fantáziájára hagyatkozhat /ennek legfeljebb csak terjedelmi korlátai lehetnek/, addig a feliratok átalakításánál az alapanyag eleve adott, kiindulásul is elsődlegesen ez szolgál, az ötletek ebből jönnek. Az önkifejezés tehát erősen kötött, s így relatív, megléte azonban kétségtelen, mivel az alkotó -- ízlésének, hangulatának megfelelően -- választhat a lehetőségek közül: átalakít-e feliratot vagy nem, ha igen, értelmes szót hoz-e létre vagy értelmetlent /az értelmetlen törlések száma elenyésző!/, ha értelmeset, melyik megállónevet változtatja meg és hogyan.

Anyagunk nagyobb részét 16 BKV járat összes megállótáblájának föltérképezésével gyűjtöttük; további 11 vonalról szórványosan származnak adataink. Részletes -- tehát az összes megálló nevét felsoroló -- táblákat elsősorban Budán és a Belvárosban találtunk. Ezek képezték vizsgálatunk alapját.

A törlések és igazítások túlnyomó többségét Budán jegyeztük fel. Ebből azonban még nem vonhatunk le messzemenő szociolingvisztikai következtetéseket: valószínűleg csak arról van szó, hogy a körülmények itt a legkedvezőbbek, itt adódnak nyugodtabb helyek az elszántak számára. /A forgalmas Belvárosban a legtöbb táblát érintetlenül találtuk./

Megfigyeléseink szerint az átalakítás többféle módon történhet. Gyűjtésünk során csak azokkal a módosításokkal foglalkoztunk, amelyek eredményeként értelmes szavak vagy szószervezetek keletkeztek. Ide soroltuk azokat az eseteket is, amikor ezek -- az alapszó adottságainál fogva -- csak helyesírási hibával /pl. ékezetelhagyás/ jöhettek létre.

1. A legszellemesebbnek azok a megoldások bizonyultak, amelyekben a megálló elnevezésének egésze új értelmet kap. Ezen belül vannak olyan esetek, amelyek a/ csak törléssel, b/ betűjavítással, c/ betű- vagy szópótlással keletkeztek.

a/ Csak törléssel hozták létre például a következőket: Foga Vas / < Fogaskerekű Vasút: 5B/,[✱] stori / < Astoria: 78B/,

[✱] Az írásmódot az eredetinek megfelelően közöljük, a zárójelben a megálló nevét és a járatot /B = busz, V = villamos, T = trolibusz/ adjuk meg.

Pete út / < Pethényi út: 21B/, Marci 5.á. / < Március 15. tér vá.: 8B/, Vas Gebe utca / < Vas Gereben utca: 8B/, Kis tina tér / < Krisztina tér: 78B/, aha Lujza tér / < Blaha Lujza tér: 78B/, ember tér / < November 7. tér: 4-6V/, rút / < Óra út: 21B/, Kirágó utca / < Királyhágó utca: 12B/, eszek utca / < Fészek utca: 128B/, Írások / < Irhás árok: 8B/, kémia / < Akadémia: 56V/, emlő-hegy utca / < Szemplő-hegy utca: 91B/ stb.

b/ Betűjavításnak tekintjük azt, ha a törlés nem a betű egészére, hanem csupán bizonyos részleteire terjed ki. Ez olyan esetekben történik, amikor a betű -- alakjánál fogva -- egy másik betűvé formálható át. Példáinkban így lett h-ből r, t-ből l, l-ből i, d-ből o vagy o-ból u betű: János orra / < János kórház: 56V/, Korál utca / < Korlát utca: 5B/, dilis utca / < Edvi Illés utca: 8B/, genyo utca / < Nagyenyed utca: 102B/, Urbán tér / < Orbán tér: 21B/.

Átmenetet jelent a betűjavítás, illetve a betű- vagy szópótlás kategóriái között az a néhány eset, amikor a betűjavítás apró kiegészítéssel párosul -- anélkül azonban, hogy a szó új betűvel egészülne ki: ölő ica / < Költő utca: 21B/, Budagyöngye / < Budagyöngye: 56V/, Vajaskerti út / < Vadaskerti út: 56V/.

c/ Betű- vagy szópótlás esetében a törlés mellett vagy helyett az eredetitől független egységek hozzáadásáról van szó: VALagút utca / < Alagút utca: 5B/, Berágok / < Virág árok: 5B/, Casino twist / < Casino: 26B/.

2. Kevésbé hatásosak azok a megoldások, amelyekben a megálló nevének csak egyik része kap új értelmet. Ilyenek például: Dózsa tenisz dio / < Dózsa teniszstadion: 26B/, Deák ér vá. / < Deák tér vá.: 9B/, Maci 15. tér vá. / < Március 15. tér vá.: 8B/, Irhás ár / < Irhás árok: 8B/, Breznó lecsó / < Breznó lépcső: 8B/ stb.

Az átformált szavak jelentése tartalmilag meglehetősen heterogén. Kiemelkedik azonban közülük az obszcén kifejezések csoportja. Ebben előbukkant a fent említett átalakítások valamennyi módja: Kempelen Farka utca / < Kempelen Farkas utca: 2B/, Joli Cur / < Joliot Curie tér: 21B/, Szar / < Széna tér:

12B/, Szar tér /< Szarvas tér: 5B/, Szaros utca /< Szamos utca: 28B, és Mészáros utca: 8B/, Foskerekű áll. vá. /< Fogaskerekű áll. vá.: 90B/, loszar /< Moszkva tér vá.: 21B/, óvszertár /< Gyógyszertár: 22B/, VALag utca /< Alagút utca: 5B/, Fosva tér vá. /< Moszkva tér vá.: 56V/, Budigyöngye /< Budagyöngye: 56V/ stb.

Figyelmet érdemelnek még az argó beszűrődései. Anyagunk egészéhez képest ezek távolról sem tipikusak, de néhány esetben tettenérhetők: Berágok /< Virág árok: 5B/, dilis utca /< Edvi Illés utca: 8B/, Édi út /< Érdi út: 8B/, genyo utca /< Nagyenyed utca: 102B/, Max tér /< Marx tér: 91B/.

Ezek után lássuk a teljes összegyűlt anyagot, 174 BKV-megállónév értelmes köznevesített vagy személynévként átkelesztett változatát!

<u>Átalakított változatok:</u>	<u>Eredeti megállónévek:</u>	<u>Járatok:</u>
aba utca	-- Csaba utca	/28B/
agyajtai utca	-- Nagyajtai utca	/56V/
agyenyed utca	-- Nagyenyed utca	/21B, 59V/
agyhíd	-- Nagyhíd	/56V/
aha Lujza tér	-- Blaha Lujza tér	/78B,4-6V/
Alga	-- Alagút utca	/5B/
alsó	-- Halastó	/26B/
anti utca	-- Galántai utca	/21B/
Apos utca	-- Apostol utca /Rendőrség/	/91B/
Apostol utca /őrség/	-- Apostol utca /Rendőrség/	/91B/
Áras Vendéglő	-- Árnyas Vendéglő	/128B,28B/
Áras Vendég ő	-- Árnyas Vendéglő	/128B,28B/
Baj utca	-- Bajza utca	/1B/
Baú	-- Bocskai út	/12B/
Bél király út	-- Béla király út	/28B/
Berágok	-- Virág árok	/5B/
Boros tér	-- Boráros tér	/12B/
Breznó lecsó	-- Breznó lépcső	/8B/
Brnó cső	-- Breznó lépcső	/8B/
Budagyöngye	-- Budagyöngye	/56V/

Budai hídló	-- Budai hídfő	/26B/
Budigyöngye	-- Budagyöngye	/56V/
Burok utca	-- Bűrök utca	/2B/
Casino twist	-- Casino	/26B/
Casio	-- Casino	/26B/
Csilla-völgyi út	-- Csillag-völgyi út	/28B/
Csók utca	-- Csóka utca	/1B/
Dán út	-- Dániel út	/28B/
Deák ér vá.	-- Deák tér vá.	/9B/
Dél pu.	-- Déli pu.	/12B, 102B/
dilis utca	-- Edvi Illés utca	/8B/
Dió-Árok	-- Diós-Árok	/28B/
Dózsa tenisz dio	-- Dózsa teniszstadion	/26B/
ebészeti Klinika	-- Sebészeti Klinika	/128B/
Édi út	-- Érdi út	/8B/
ejtő út	-- Lejtő út	/8B/
eke tér	-- Béke tér	/4B/
elem László utca	-- Kelemen László utca	/56V/
elemen László utca	-- Kelemen László utca	/56V/
élő kút	-- Zenélő kút	/26B/
elszabadulás tér	-- Felszabadulás tér	/78B/
ember tér	-- November 7. tér	/4-6V/
eme főbejárat	-- Temető főbejárat	/59V/
emlő-hegy utca	-- Szemlő-hegy utca	/91B/
epe Farkas utca	-- Kempelen Farkas utca	/2B/
épilona	-- Szépilona	/22B/
épköztársaság útja	-- Népköztársaság útja	/78T/
épliget	-- Népliget	/75T/
ér-halom utca	-- Vér-halom utca	/91B/
Erőd S. u v	-- Endrődi Sándor utca vá.	/91B/
Erzsébet királyné úja	-- Erzsébet királyné útja	/70T/
ész utca	-- Fészek utca	/128B/
eszek utca	-- Fészek utca	/128B/
Etel tér	-- Etele tér	/1B/
Fakerekű Vasút	-- Fogaskerekű Vasút	/56V/
Farkarét	-- Farkasrét	/59V/

Farkas	-- Farkasrét	/8B/
Felszabadula tér	-- Felszabadulás tér	/78ÉB/
Ferári út	-- Fehérvári út	/12B/
Fogakerekű Vasút	-- Fogaskerekű Vasút	/56V/
Foga Vas	-- Fogaskerekű Vasút	/5B/
Fogkerekű Vasút	-- Fogaskerekű Vasút	/56V/
Fon utca	-- Fonyód utca	/7AB/
Foskerekű áll. vá.	-- Fogaskerekű áll. vá.	/90B/
Fosva tér vá.	-- Moszkva tér vá.	/56V/
geny utca	-- Nagyenyed utca	/21B/
genyo utca	-- Nagyenyed utca	/102B/
Győz utca	-- Győző utca	/78B/
Halasló	-- Halastó	/26B/
has árok	-- Irhás árok	/8B/
Hastó	-- Halastó	/26B/
Haragvirág utca	-- Harangvirág utca	/5B/
haza András utca	-- Cházár András utca	/78ÉB/
Heinrich Iván út	-- Heinrich István út	/56V/
Here utca	-- Herend utca	/7AB/
Hun ejtő	-- Hunyadi lejtő	/28B/
Hun köz	-- Hunyadi köz	/28B/
Husz utca	-- Huszár utca	/78ÉB/
Hüvös öl vá.	-- Hűvösvölgy vá.	/56V/
Irán utca vá.	-- Irányi utca vá.	/112B/
Irány utca vá.	-- Irányi utca vá.	/112B/
Irások	-- Irhás árok	/8B/
Irha árok	-- Irhás árok	/8B/
Irhás ár	-- Irhás árok	/8B/
ion lépcső	-- Sion lépcső	/8B/
Jano kórház	-- János kórház	/128B/
János orra	-- János kórház	/56V/
Jászai Mai tér	-- Jászai Mari tér	/4-6V/
Joli Cur	-- Joliot Curie tér	/21B/
Jós B. köz	-- Józsa Béla köz	/128B/
Juli utca	-- Júlia utca	/5B/
Kelemen Ló utca	-- Kelemen László utca	/56V/

kémia	-- Akadémia	/56V/
Kempelen Farkas utca	-- Kempelen Farkas utca	/2B/
Kirágó utca	-- Királyhágó utca	/12B/
Kis tina tér	-- Krisztina tér	/78B/
Korál utca	-- Korlát utca	/5B/
Koro utca	-- Korompai utca	/8B/
Korom utca	-- Korompai utca	/8B/
Korpa utca	-- Korompai utca	/8B/
Könyves Kálmán krt.	-- Könyves Kálmán krt.	/9B/
Leesz utca	-- Lelesz utca	/128B/
Lék János ér	-- Lékai János tér	/112B/
Lék János tér	-- Lékai János tér	/112B/
ló út	-- Üllői út	/4-6V/
lógrád utca	-- Nógrádi utca	/21B/
lógrádi utca	-- Nógrádi utca	/21B/
loszar	-- Moszkva tér	/21B/
Maci 15. tér vá.	-- Március 15. tér vá.	/8B/
Mar tér	-- Marx tér	/91B/
Marci 5. á.	-- Március 15. tér vá.	/8B/
Margit-híd budi hídfő	-- Margit-híd budai hídfő	/4-6V/
Maris 15. tér vá.	-- Március 15. tér vá.	/5B/
Marius 15. tér vá.	-- Március 15. tér vá.	/8B/
Mars utca	-- Maros utca	/128B/
Max tér	-- Marx tér	/91B/
II. ker. ács	-- XII. ker. Tanács	/59V/
Mogyoród út	-- Mogyoródi út	/78ÉB/
Móricz körte	-- Móricz Zsigmond körtér	/61V/
Móricz Zsigmond körte vá.	-- Móricz Zsigmond körtér vá.	/6V/
Mosva té vá.	-- Moszkva tér vá.	/128B/
Moszka tér vá.	-- Moszkva tér vá.	/56V/
Moszkva	-- Moszkva tér vá.	/56V/
Moszkva ér vá.	-- Moszkva tér vá.	/28B/
Moszkva te vá.	-- Moszkva tér vá.	/28B/
Neki út	-- Nyéki út	/56V/
November tér	-- November 7. tér	/4-6V/
Nyek út	-- Nyéki út	/56V/

Nyíl utca	-- Nyúl utca	/56V/
ólom utca	-- Sólyom utca	/112B/
Orbán ér	-- Orbán tér	/112B/
óvszertár	-- Gyógyszertár	/22B/
ölő ica	-- Költő utca	/21B/
örökvész út	-- Törökvész út	/91B/
ősök tere	-- Hősök tere	/1B/
Ötvös János utca	-- Ötvös János utca	/56V/
per utca	-- Eper utca	/8B/
Pete út	-- Pethényi út	/21B/
rág árok	-- Virág árok	/5B/
rágok	-- Virág árok	/5B/
Rómer lóri utca	-- Rómer Flóris utca	/91B/
rút	-- Óra út	/21B/
sas sortpálya	-- Vasas sportpálya	/5B/
Sio lecsó	-- Sion lépcső	/8B/
sony D. tér	-- Kosztolányi D. tér	/12B/
stori	-- Astoria	/78B/
Sut	-- Sólyom utca	/112B/
Szabadság he	-- Szabadság hegy	/90B/
szaki Járműjavító	-- Északi Járműjavító	/9B/
Szar	-- Széna tér	/12B/
Szar tér	-- Szarvas tér	/5B/
Szaros utca	-- Szamos utca	/28B/
szaros utca	-- Mészáros utca	/8B/
Szén tér	-- Széna tér	/4-6V/
Tarpata utca	-- Tar-patak utca	/128B/
Tar Vilmos utca	-- Tartsay Vilmos utca	/12B/
Tök utca	-- Török utca	/91B/
ugat pu. vá.	-- Nyugati pu. vá.	/26B/
Urbán tér	-- Orbán tér	/21B/
útvölgyi út	-- Kút völgyi út	/28B/
üveg utca	-- Süveg utca	/8B, 59V/
Vadkert utca	-- Vadaskerti utca	/56V/
Vajaskerti utca	-- Vadaskerti utca	/56V/
Vagány utca	-- Vágány utca	/4B/

VAlag utca	-- Alagút utca	/5B/
VAlagút utca	-- Alagút utca	/5B/
var utca	-- Avar utca	/8B/
Váro-kúti út vá.	-- Város-kúti út vá.	/128B/
Vas Gebe utca	-- Vas Gereben utca	/8B/
véd utca	-- Honvéd utca	/91B/
Vér-alom utca	-- Vér-halom utca	/91B/
Vörösmarty Kertmozi	-- Vörösmarty Kertmozi	/26B/
zakó utca	-- Czakó utca	/8,78B/
Zenéló kút	-- Zenélő kút	/26B/

BOZÓKI ANDRÁS--DÖMÖTÖR ADRIENNE

SZENTGYÖRGYI JOBBÁGYNEVEK AZ 1400-AS ÉVEK KÖZEPÉN

A XV. századi Magyarország a feudális nagybirtokok országga volt, a század közepén a települések és pusztabirtokok negyven százalékát az ország hatvan leggazdagabb nagybirtokosa, bárója uralta. A Debrecen északi szomszédságában fekvő Szentgyörgy település az Árpád-kortól kezdődően évszázadokon át a Gutkeled nemzetségből származott Várdai család hatalmas kiterjedésű szabolcsi uradalmához tartozott. E legdélibb fekvésű Várdai-birtok jelentőségét növelte, hogy fontos nemzetközi kereskedelmi út, a Debrecen Tokajjal és Lengyelországgal összekötő országút mentén feküdt. Szentgyörgy az 1400-as évek közepére jelentős mezővárossá vált, ahol két ízben /1458, 1461/ országos vásárt is tartottak. Az 1980. évi régészeti feltárás során a hajdani Szent György-templom romjának környékén XV. századi, skandináv eredetű, ezüst pénzérméket találtunk, amiből arra következtetünk, hogy a szentgyörgyi vásárokon bizonyára megfordultak külföldi kereskedők is.

A hűbéri tulajdonban levő föld túlnyomó részét, a szentgyörgyi földet is, a jobbágyok tartották közvetlen birtokukban: telküket életük végéig megtarthatták, átörökíthették és végrendelkezhettek róla. A mezőgazdasági nagybirtok tehát „nem mezőgazdasági nagyüzem, hanem túlnyomóan /vagy egészében/

paraszti kisüzemek konglomerátuma, a paraszti szolgáltatások /feudális járadékok/ nagy területéről való behajtásának szervezete." /PACH ZSIGMOND PÁL--VARGA ISTVÁN: „Mátyás, az igazságos.” História. V[1983], 1. sz. 3--5./

A szolgáltatásoknak három fajtája ismeretes: a munkajáradék, a terményjáradék és végül a legfejlettebb forma, a pénzjáradék /adó/. Az utóbbi a paraszti árutermelés viszonylagos fejlett formájára vall: a paraszt csak a városi piacra, a vásárookra való termelés révén jutott pénzhez. Így volt ez Szentgyörgyön is. Országos vásárain -- a mezőgazdasági terményeken kívül -- gazdát cseréltek a kibontakozó helybeli kézműves ipar termékei is. /BÁCSKAY VERA: Magyar mezővárosok a XV. században. Értekezések a történeti tudományok körében. 37. sz. Bp., 1965./

A korabeli urbáriumok rendszerint a pénztételekkel kezdik a jobbágyi szolgáltatások felsorolását. A Zichy család okmánytárában Szentgyörgyről három egymást követő év /1452, 1453, 1454/ adókimutatása maradt ránk. /ZichyOkmt. IX./ Az 1453. évi névjegyzéket -- a másik kettővel történő összevetés megkönnyítése végett -- a 18-as számú tétellel kezdjük.

<u>1452</u>	<u>1453</u>	<u>1454</u>
1. Mathe Chala	18. Mathe Cala	1. Mate Chala
2. Emericus Penteg		2. Emericus Penteg
3. Baza Peter		3. Thomas Baroch
4. Jacobus Veg		4. Jacobus Veg
5. Brictius Baboli		5. Brictius Biro
		6. Stephamus Bws
		7. Paulus Bws
6. Petrus Bws		
7. Andreas Biro	19. Andreas Baroch	8. Andreas Baroch
	20. relicta Blasii Kerekes	
	21. Valentinus Kerekes	

<u>1452</u>	<u>1453</u>	<u>1454</u>
8. Petrus Vale...		9. Petrus Valentini
9. Johannes Ews		10. Thomas Bws
10. Petrus Bori	22. Petrus Bori	11. Petrus Bors
	23. Stephanus Veg	12. Stephanus Kadar
11. Stephanus Bador		13. Johannes Heles
12. Johannes Eles	24. Johannes Heles	14. Mehez
13. Stephanus Mehez	25. Blasius Halo	15. Andreas Bori
		16. Anna Sos
14. Valentinus Zos	26. relictta Sosne	17. Laurencius Tot
		18. Lucas Kaydan
15. Mathias Kerekes	1. Mathias Kerekes	19. Mathias Kerekes
16. Franciscus Kutos	2. Franciscus Cutos	20. Michael Bado
17. Ladislaus Zos	3. Ladislaus Sos	21. Valentinus Hws
18. Valentinus Ews		22. Johannes Kaydan
19. Johannes Baydan		23. Clemens Holach
20. Sebastianus Ews	4. Jacobus Cosmay	24. Jacobus Tar
		25. Bartolomeus
21. Bartalomeus	5. relictta Bartolomeus //	
22. Jacobus Tar	6. Mathias Pentek	26. Emericus Pastor
		27. Franciscus Cyupa
23. Franciscus Cyupa	7. Franciscus Cyupa	
	8. Stephanus Caydan	
	9. Caydan litteratus	
	10. Stephanus Kele	
	11. Clemens Ibrony	
	12. Anthonius Caydan	
		28. Thomas Faber

<u>1452</u>	<u>1453</u>	<u>1454</u>
24. Nicolaus Rede	13. Nicolaus Rede	29. Antonius Tot
	14. Benedictus Tarka	
	15. Johannes Bori	
	16. Georgius Sartor	
25. Benedictus Penteg		30. Benedictus Pentek
	17. Gregorius Marci	

E három névjegyzék tételeinek összehasonlítása eredményeként több érdekes megfigyelést tehetünk egyfelől Szentgyörgy településszerkezetét és gazdasági viszonyait illetően, másfelől pedig a történeti névtan szempontjából.

Először vizsgáljuk meg, milyen következtetéseket vonhatunk le a település szerkezetére vonatkozóan. Szentgyörgy — eddigi ismereteink szerint is — egyutcás település volt, lakóházai a Debrecen-Böszörménnyel összekötő országút /ma Szentgyörgyfalvi út/ két oldalán, a templom környékén helyezkedtek el. A listák alapján feltételezhető, hogy a Kisvárda felől érkező adószedő házról házra járva írta össze az adófizető jobbágyok nevét, mégpedig úgy, hogy előbb az utca nyugati oldalán járta végig a házakat, majd a keleti oldalon visszatért. Ha az elképzelésünk helyes, akkor az egymáshoz igen hasonló 1452. és 1454. évi lajstromok alapján arra a következtetésre jutunk, hogy Csala Máté /1452/1, 1454/1/ házával „szemközt” /ahol az összeírást elkezdték/ az utca túlsó, keleti oldalán /ahol az összeírást befejezték/ Péntek Benedek /1452/25, 1454/30/ háza állt.

Kik laktak az utca déli, Debrecen felőli végén? Kiszámíthatjuk, ha a listákat „megfelezzük”. Sokkal pontosabb választ kapunk azonban, ha az előbbi jegyzékeket összevetjük az 1453. évivel, ahol a névsor Kerekes Mátyás nevével kezdődik és özvegy Sóné nevével végződik. A Monostor falu felől érkező adószedő az 1453. évi jegyzék szerint az utca déli végén, a keleti oldalon kezdte meg az összeírást, úgy haladt észak felé. Az utca közepe táján, a mai Klastrom-parton előbb a Szent György-kápolnához, majd a temetőhöz és a Szent György-templomhoz érkezett,

ahol jegyzékbe vette a település feltehetően egyetlen írástudó emberének a nevét /vö. Caydan litteratus/.

A templom környéke lehetett a kis település „központja”. A jegyzék szerint itt találjuk a kézműveseket, akiknek foglalkozást jelölő vezetéknevét korabeli szokás szerint az adószedő nem magyarul, hanem latinul jegyezte fel: faber 'kovács', sartor 'szabó, varró'. /Lásd 1453/16: Georgius Sartor, 1454/28: Thomas Faber./

A település szerkezetének és az adószedő útjának vázlata a következő:

1452	ÉNy /Mathe Chala/	}	↑	ÉK /Benedictus Penteg/
--				/Szent György-templom/
	DNy /Valentinus Zos/	}		DK /Mathias Kerekes/
1453	ÉNy /Mate Cala/			↑
--				Caydan litteratus
	DNy /relicta Sosne/	}	↓	DK /Mathias Kerekes/
1454	ÉNy /Mate Chala/			↑
--				/Szent György-templom/
	DNy /Anna Sos/	}		DK /Mathias Kerekes/

Bár a három listán a jobbágynévek száma megközelítően azonos, ez koránt sem jelenti azt, hogy Szentgyörgyön az adózó porták száma csupán harminc körül lehetett. Erről egészen biztosat még a nevek elemzése, egyeztetése után sem mondhatunk, mivel másfél tucatnál is több azoknak a neveknek a száma, amelyek csak egyszer fordulnak elő, így joggal feltételezhetjük, hogy olyan jobbágysok is éltek Szentgyörgyön, akik 1452 és 1454 között nem fizettek adót, ezért a nevük sem olvasható a vizsgált urbáriumokban.

A gazdaságtörténeti vonatkozású adatoknak /a kivetett adók összegének, az állatállomány megoszlásának stb./ elemzésére itt nem vállalkozhatunk, ezért áttérünk a nevek vizsgálatára.

A XV--XVI. század a kételemű névrendszer kialakulásának és állandósulásának a kora. A jobbágysoknak vagyontárgyként való nyilvántartása szükségessé tette, hogy a személyneveket, amelyeknek a száma nem volt túlságosan nagy, megkülönböztető

elemekkel lássák el. A hivatalos névadás latin mintára történt: a személynevet, amely megelőzte a megkülönböztető névelemet /a későbbi családnévet/, igyekeztek mindig lefordítani latinra. A szentgyörgyi lajstromok is a szabályos latin minta alapján készültek, csupán néhány „elírást”, kivételt találunk bennük: 1. Baza /vagy Kasza?/ Péter /1452/3/ nevét magyar sorrendben írták. 2. Méhész István neve az 1454. évi jegyzékben /14. tétel/ hiányosan /személynév nélkül/ fordul elő. 3. Hasonló módon hiányos az „írástudó” Kajdán neve az 1453. évi listán. 4. Bertalannak /ez lehet személynév és családnév is/ szintén hiányosan fordul elő a neve: 1452/21. 1453-ban már özvegy felesége neve került a jegyzékbe, egy évvel később pedig feltehetően a fia neve.

A listákon néhány apai keresztnévből származó vezetéknevet is olvashatunk, ezeket szintén latinra fordították és genitivusban használták: Bálint /1452/8, töredékes forma: Vale..., 1454/9, Valentini; Márk/us/ /1453/17, Marci, esetleg a Márton név becéző változata/. A Cosmay /1453/4/ feltehetően a Kozma apai névből származott, megkapta „az -é birtokos jelet, amely i-vé változott” /KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa. Bp., 1969. 72--4/, bár helynévből képzett alaknak is felfogható. A Bori családnév is valószínűleg személynévi eredetű: Bor a Barnabás régi becézett változata /1452/10, Bori; 1453/22, Bori; 1454, Bors, amely bizonyára elírás. Korábbi rokoni viszonyra utalhat a gyakran előforduló Ős név /1452/9, Johannes Ews; 1452/18, Valentinus Ews stb./, de az is lehet, hogy elírás: Bws ~ Ews. A Kele bizonyára a Kelemen név becézett változata.

Szentgyörgy lakossága magyar volt, de néhány idegen eredetű vezetéknevet is találunk a lajstromokban: Kajdán János /1452/19: helytelenül Baydan-nak írva -- ezen a listán a nagy B gyakran szerepel a K helyett --, 1454/22: Kaydan/, Kajdán István, Kajdán deák, Kajdán Antal és Kajdán Lukács. A Kajdán /Gajdán/ név, amely Hajdúböszörményben napjainkban is eléggé elterjedt, feltehetően kun eredetű. A Kajdánok azoknak a kunoknak a megmagyarosodott leszármazottai lehettek, akik ezen a környéken a XIV. században még szép számmal éltek. A Holach

név /1454/23/ valószínűleg Oláh-nak olvasandó /vö. Eles ~ Heles/. Idegen származású lehetett Tót Lőrinc és Tót Antal is. Az eredetileg foglalkozást jelölő vezetékneveket a listán magyarul írták: Kádár István /1452-ben hibásan Bador-nak írva/, Kerekes Máttyás, Kerekes Balázs, Kerekes Bálint, Méhész István, Pásztor Imre és talán Kutas Ferenc, illetve Bíró András, Bíró Bereck és Háló Balázs. E megkülönböztető nevek -- a latinra fordított Szabó és Kovács nevektől eltérően -- már bizonyára állandósultak és családnevekké váltak, tehát már nem jelölték viselőjük foglalkozását.

A Sós név foglalkozásnév is lehetett: Sós László /1452/17: Zos, 1453/3: Sos/. Sós Bálint /1452/14: Zos, 1453/26: relicta Sosne, 1454/16: Anna Sos/. Ez utóbbi adat a jobbágytelkek örökölhetőségét bizonyítja. A három jegyzékben egyébként az Anna az egyetlen női név.

A családnevek egy része feltehetően első viselőjének külső tulajdonságára utal: Tar Jakab, Tarka Benedek, Éles /Helyes?/ János, másik része pedig az egyén valamilyen belső tulajdonságát jelöli: Bús Péter, Bús István stb. Talán ide sorolható a Csala név is /a csalogató, csábító szóból/. A többször előforduló Péntek /Penteg, Pentek/ név pedig valószínűleg valamilyen jeles napra, talán első viselőjének születésnapjára emlékeztet.

A nevek helyesírása az adott korban még nem állandósult. A z betű hol sz /Mehez/, hol s hangot /Zos/ jelöl. Az s betű szó végén mindig s /Kerekes, Eles, Sos, Kutos, Ews, Bws/, de a szó belsejében jelölhet sz /Pastor/, illetve z vagy zs hangot is /Cosmay, Blasii/. Az utóbbi feltehetően a latin helyesírás hatása. Latin hatással magyarázható a k ~ c váltakozás a Kutos ~ Cutos, Kaydan ~ Caydan /Gaydan?/ stb. szavakban. A cs hang jelölésére a c betűn kívül /Cala/ használják a ch /Chala/ és a cy /Cyupa/ betűkapcsolatot is. A ch hangértéke nem világos a Baroch és a Holach nevekben. A Pentek szó több alkalommal Penteg alakban fordul elő.

Nyelvjárási sajátosságokat a fent elemzett családnevekben nem találunk. Az északkeleti nyelvjáráásra jellemző í-zés

/vö. Mehez, Veg, Pentek/ és az ou kettőshangzó ejtése /Tot, Sos, Biro, Halo/ egyetlen szóban sem tükröződik. Az Ews ew betűkapcsolata nem kettőshangzóra utal, hanem arra az egyszerű tényre, hogy az ő írásmódja a XV. században még nem állandósult.

A jegyzékek írásmódja, helyesírása alapján nem lehet pontosan megállapítani, hogy különböző személyektől vagy ugyanazon adóösszeírótól származnak-e a listák. Bizonyos sajátosságok az első és a harmadik, más vonások az első és a második, illetve a második és a harmadik lista hasonlóságát bizonyítják.

A XVI. század végén a meg-megújuló török támadások következtében Debrecen környéke elnéptelenedett, lakatlanná, pusztává vált Szentgyörgy település is. Újratelepitésére csak másfél-két évszázad múlva, az 1700-as évek második felében került sor. Levéltári adatok híján nem tudjuk bizonyítani, hogy a Tar, Sós, Vég, Kerekes családok az őseik földjére visszateleplő régi jobbágycsaládok voltak-e vagy új telepesek. Valószínű, hogy nem a régiek, mint ahogy a község sem a régi helyén épült újra, hanem attól távolabb. Csak az országút menti templom romos alapfalai a régiek, a föld évszázadokon át őrizte őket.

LÉVAI BÉLA

A GARAM--IPOLY KÖZÉNEK SZEMÉLYNEVEI A XV--XVI. SZÁZADBAN II.
/Első része a NévtÉrt. 9. sz. 31--54. lapjain jelent meg./

A családneveket először föltételezett névadási indítékek szerint csoportosítom. Ez a szempont majdnem azonos a jelentés-tani indítékú vizsgálattal, de bizonyos neveket /Holló, Kánya stb./ metaforikusnak, másokat /Kakonya, Kapa stb./ szimbolikusnak tekintve nem a jelentésük szerinti beosztásba kerülnek, hanem abba, amelybe az általuk jelképezett tulajdonság, szokás, foglalkozás, tevékenység stb. tartozik. Ezek után az alábbi csoportokat különítem el: egyénnevek /keresztnevek és ősi egyelemű nevek/, helynevek, népnevek, foglalkozásnevek, külső vagy belső tulajdonságra utaló nevek, az eddigi kate-

góriákba be nem osztható magyar közszegek, megfejtetlen jelentésű, ismeretlen eredetű, de valószínűleg magyar szavakból alakult nevek és idegen /szláv, török stb./ eredetű nevek.

Természetesen a többszörösen is besorolható neveket csak egy helyre osztottam be. Ez az arányszámok esetében lényegtelen, hiszen minden egyes időszakban ugyanoda került a név, s így növekedést vagy csökkenést nem okozhatott az egyes időszakok között a besorolás bizonytalansága vagy tévedése. Itt jegyzem meg, hogy a Lángos és a Sárhajó neveket az előző részben említett bizonytalan magyarázattal szemben most a külső tulajdonságúak közé soroltam, mivel az egyik a bőr szokatlan pirosságára, másik pedig a világos, szőke hajszínre utalhat. Erre Fehértói Katalin hívta föl a figyelmem, s ezúton is hála-lásan köszönöm segítő szándékú észrevételeit. Az időszakok el-különítésekor ugyanazt a beosztást követtem, amelyet a család-nevek adattárának az összeállításakor. A következőkben először táblázatban mutatom be a családnevek indíték szerinti megosz-lását. /Mivel főntebb kifejtett okok miatt a családnevek el-maradhatnak, számuk egyetlen esetben sem azonos az összes össze-írt személy számadataival./

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	össze- sen
	1401- -1425	1426- -1450	1451- -1475	1476- -1500	1501- -1525	1570.	
egyénnév /keresztnev/ helynév	-	8 36,5	13 26,1	65 28,1	41 28,7	200 24,3	327 25,8 %
népnév	1 33,3	3 13,6	3 6,2	14 6,1	4 2,8	40 4,8	65 5,1 %
foglalkozás	2 66,6	3 13,6	5 10,4	61 26,4	40 23,0	148 18,0	259 20,4 %
külső tulajdonság	-	3 13,6	11 22,9	24 10,4	17 11,9	157 19,1	212 16,7 %
belső tulajdonság	-	-	1 2,1	8 3,5	6 4,2	42 5,1	57 4,5 %
vagyon, tiszttség	-	1 4,5	3 6,2	9 3,4	8 5,6	10 1,2	31 2,4 %

	I. 1401- -1425	II. 1426- -1450	III. 1451- -1475	IV. 1476- -1500	V. 1501- -1525	VI. 1570.	össze- sen
egyéb közszó	-	-	1 2,1	4 1,7	1 0,7	24 2,9	30 2,4 %
megfejtetlen	-	-	-	4 1,7	2 1,4	28 3,4	34 2,7 %
szláv	-	-	3 6,2	8 3,5	-	10 1,2	21 1,7 %
török	-	-	1 2,1	2 0,9	1 1,4	-	4 0,3 %

Az értékelésben az első és második időszak adatait -- csekély számuk miatt -- alig lehet figyelembe venni. Amennyiben elfogadjuk azt a névtani alapelvet, hogy a magyar családnevek a XV--XVI. században nem állandósultak teljes mértékben, s akár foglalkozás, akár lakhely cseréjekor könnyen megváltozhattak, érdemes megnéznünk e terület családneveinek indíték szerinti arányszámváltozásait. Azt tapasztaljuk, hogy az egyénnevekből alakult családnevek arányszáma alig változott a viszonylag hosszú idő folyamán. Ez önmagában inkább a családnevek állandóságát mutatja, de lehet annak a következménye is, ahogy a keresztnévek, amelyek potenciális családnevek voltak esetleg még ekkor, nem túl változatosak. /Erre a keresztnévek tárgyalásakor még kitérek részletesebben is./ Más vidékek korabeli adataival alig van összehasonlítási lehetőségünk. BÁLINT SÁNDOR /MNYTK. 105. sz./ az 1522. évi tizedlajstrom családneveinek értékelésekor nem adott összevont számszerű adatokat, de elvégeztem a hasonló fölosztású /csupán a külső és belső tulajdonságra utaló neveket nem választotta ő kétfelé/ földolgozás névadatainak statisztikai elemzését, s ott 192 egyénnévi családnevet találtam, amely az összes névnek 12,4 %-a. MEZŐ ANDRÁS /i.m. 28/ Északkelet-Magyarországon valamivel kevesebb /15; 7,3 %/ ilyen nevet talált a XV. század közepén. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a XVII. századi Moldvában az egyénnévi családnevek aránya 44,93 % /HAJDÚ MIHÁLY, Az 1646--47. évi Bandinus-féle összeírás névstatisztikái. Bp., 1980. 28/, akkor az egyes vidékek között lényeges különbségeket találunk. /Ezek többnyire ma is megvannak a magyarság különböző területeinek a családnévhasz-

latában, de egy más jellegű dolgozatnak kellene bemutatni az egyre szaporodó mai családnévközlések adatainak statisztikai különbözőségeit./

A helynévi eredetű családnevek némi emelkedést mutatnak a vizsgált időszak folyamán, ami a népmozgás erősödésére utal, bár ez a migrációnövekedés egyáltalában nem jelentős mértékű, s nem is egyenes vonalú. Más vidékek közül -- az említett források alapján -- Északkelet-Magyarország /17,37 %/ és Szeged /15,7 %/ hasonló arányszámot mutat, míg Moldvában még később is csak 8,7 % a helynévi eredetű családnevek aránya, ami az ottani lakosság hosszabb időn keresztül való helybenmaradására utal. Ugyanide tartozik tulajdonképpen a népi névi családnevek vizsgálata is, hiszen áttelepüléssel, telepítéssel kerülhetett legtöbbször idegen nyelvű vagy idegen szokásokat mutató, ruhákat viselő a vidékre, s kaphatott valamelyik ok miatt népnevet megkülönböztetésül. A Garam--Ipoly közén és Északkelet-Magyarországon majdnem azonos az e típusú nevek arányszáma /5,1 ill. 5,08 %/, a mozgalmasabb Szegeden éppen duplája /10,2 %/, Moldvában pedig -- az idegen nyelvű környezet ellenére /bár az is lehet, hogy sokkal homogénebb nyelvű vidéken élt az akkori magyarság, mint azt most sejtjük/ -- a legkisebb /3,5 %/, ami fönti megállapításainkat a migrációról megerősíti.

A foglalkozási eredetű nevek számaránya tükrözi általában legszemléletesebben a terület gazdasági fejlettségét, munkamegosztási fokát, ipari jellegét a névadás idején vagy a nevek viszonylagos könnyű cseréje időszakában. Az ide tartozó neveknek az arányszáma inkább némi csökkenést mutat a vizsgált időszak folyamán. A teljes névanyag sem utal túlságosan nagy munkamegosztásra, iparosodásra, hiszen csak 20,4 % a foglalkozásnév. Legközelebb áll ebben a vonatkozásban is a vidékhez Északkelet-Magyarország /20,16 %/, messze meghaladja Szeged város /35,8 %/, s természetesen elmarad valamennyi kutatott területtől e vonatkozásban Moldva XVII. századi magyarsága, ahol 14,9 % volt a névtípus részesedése.

A külső és belső tulajdonságokra utaló nevek adatait itt összevonom, hogy egybevehessem BÁLINT SÁNDOR és MEZŐ ANDRÁS munkáiban szereplő számokkal, de megjegyzem, hogy lehet különbség az egyes vidékek, etnikumok névadási gyakorlatában e téren is, mint ahogy a ragadványnevek utóbbi kutatásai ezt sejtetik is. A Garam—Ipoly közének külső és belső tulajdonságra utaló családnevei 21,2 %-kal részesednek a teljes névanyagból. Északkeleten 16,67 %, Szegeden 19,1 %, Moldvában pedig 9—10 % között van ez az arány, ha az állatneveket, szavajárási neveket és természeti jelenségek neveit is ide soroljuk, amelyek metaforikusan vagy szimbolikusan kifejezhetnek emberi tulajdonságokat.

Vagyokra, társadalmi helyzetre, tisztségre általában nagyon kevés név utal /2,4 %/, s ez is csökkenő tendenciát mutat. Másutt is kevés az ide tartozó név. Szegeden 1,2 %, Moldvában 0,93 %.

Az eddigi kategóriákba be nem osztott, de magyar közszavakat külön csoportba vettem. Számuk és arányszámuk az összeírtak számának gyarapodásával arányosan növekszik. Érdekes, hogy Szegeden ugyanennyi a kategorizálatlan nevek arányszáma /2,4 %/. Másutt ezeket nem vették külön a földolgozások, hanem összevonták a megfejtetlen nevekkel „egyéb” elnevezésű kategóriába. Az arab betűs összeírásban természetesen sokkal több a fölismerhetetlen családnevek száma, hiszen az olvasat nehézsége és az összeíró esetleges török anyanyelve is szaporíthatta a félreértések, magyarázhatatlan nevek számát. A teljes anyagnak 2,7 %-a tartozik ide, Szegeden viszont több /3,1 %/ az ilyen típusú név, ami talán Bálint Sándor nagyobb óvatosságának következménye, hiszen Moldvában is csak 1,97 %-nyi nevet soroltam ide.

Az idegen eredetű nevek között néhány /21; 1,7 %/ szláv eredetűt találtam, s a négyszer előforduló Kara nevet vettem török eredetűnek /0,3 %/, jöllehet más /keresztnévi/ magyarázata is elképzelhető. Moldvában természetesen jóval több /14 % körüli/ az idegen eredetű családnevek száma a XVII. századi összeírástörredékben.

A kettős családnevek közül egy /Pásztor Csobán/ mindenképpen fordítás a török defterben. A háromszor előforduló Kis elem testi tulajdonságra, a Hagymás pedig foglalkozásra utaló ragadványnévnek tekinthető. A Csalatót névösszetételben az előtag talán belső tulajdonságra utaló ragadványnév.

K e r e s z t n e v e k

Az első időszakban /1401--1425/ összesen öt keresztnévet jegyeztek föl: Balázs, Benedek, István, Mátyás és Mihály. Csekély számuk miatt semmi következtetést nem vonhatunk le belőlük. Ugyanezt elmondhatjuk tulajdonképpen a második időszak /1426--1450/ 32 egyénnevéről is, noha gyakorisági sorrendjüket már érdemes bemutatni.

1. János	5	14,3 %	9-22. Ambrus	1	3,6 %
2. Péter	4	12,5 %	Antal	1	
3--7. Benedek	2	6,3 %	Bálint	1	
Jakab	2		Barnabás	1	
Kelemen	2		Dénes	1	
Pál	2		Gergely	1	
Tamás	2		Imre	1	
			István	1	
			Iászló	1	
			Máté	1	
			Miklós	1	
			Osvát	1	
			Szilveszter	1	

Mivel ezek a nevek is egyetlen településen /Páld/ éltek, nem tekinthetők az egész vidékre jellemzőknek.

A harmadik időszak /1451--1475/ adatai között már nőneveket is találunk. A Katalin és Orsolya 2--2, a Dorottya, Erzsébet, Ilona, Mária és Neste pedig egy-egy alkalommal szerepelt az összeírásokban. Különösen érdekes a legutóbbi név /Páld, 1454: virgo Nesthe/, mert egyrészt a többi mind asszony, többnyire özvegy is, ő pedig leány, másrészt pedig igen szép kései adata egy ősi, közszói jelentésű női egyénnévnek. /Igaz, JAKUBOVICH -- MNy. XI, 387 -- nem sokkal korábról, 1438-ból említi ugyanezt a nevet./ A férfinevek sorrendje a következő.

1--3. Benedek	5	10,2 %	14--21. Albert	1	2,0 %
János	5		Ambrus	1	
Pál	5		Bálint	1	
4. István	4	8,2 %	Ferenc	1	
5--8. Balázs	3	6,1 %	Gál	1	
György	3		Lukács	1	
Mihály	3		Máté	1	
Tamás	3		Osvát	1	
9--13. András	2	4,1 %			
László	2				
Mátyás	2				
Miklós	2				
Péter	2				

A negyedik időszakban /1476--1500/ csupán egy női név fordult elő /Dorottya/, de 245 férfinév. Ezek gyakorisági sora a következő.

1--2. Benedek	18	7,4 %	22--26. Imre	3	1,2 %
János	18		László	3	
3. Péter	15	6,1 %	Márton	3	
4--5. Mihály	14	5,7 %	Máté	3	
Pál	14		Sebestyén	3	
6. Albert	13	5,3 %	27--32. Dénes	2	0,8 %
7. Mátyás	12	4,9 %	Ferenc	2	
8. András	11	4,5 %	Fülöp	2	
9--10. Gergely	10	4,1 %	Márk	2	
Tamás	10		Orbán	2	
11. István	9	3,7 %	Simon	2	
12. Balázs	8	3,3 %	33--34. Baltazár	1	0,4 %
13--16. Bálint	7	2,9 %	Bereck	1	
György	7		Demjén	1	
Kelemen	7		Egyed	1	
Miklós	7		Elek	1	
17--18. Antal	6	2,5 %	Éliás	1	
Demeter	6		Fábián	1	
19--20. Bertalan	5	2,0 %	Gáspár	1	
Zsigmond	5		Jakab	1	
21. Ambrus	4	1,5 %	Lőrinc	1	
			Lukács	1	
			Osvát	1	

Föltűnő a Benedek, Albert, Bálint, Kelemen, Demeter gyakorisága, a György, Imre, László, Ferenc viszonylagos ritkasága. Az ország keletebbi részén, Kisvárdra környékén ezidőben MEZŐ ANDRÁS /i.m. 36/ az István, László, Ferenc, Lőrinc, Simon, Jakab és Fábián nevet jóval gyakoribbnak, a Benedek és Albert nevet pedig valamivel ritkábbnak találta. Nem fordult elő az általa vizsgált anyagban az Ipoly--Garam közben megtalálható Zsigmond, Márk, Orbán, Baltazár, Elek, Gáspár, és Osvát nevet, viszont itt nem találtam az általa föltárt Domokos, Gál, Szanniszló, Barabás, Ágoston, Keresztély, Vince, Kozma és Pelbárt nevet. Jóval több /12/ az egyszer fölhasznált név az Ipoly--Garam közén, mint Kisvárdra környékén /7/, s ha ezekhez hozzáveszünk a csupán két-háromszori fölhasználásokat, akkor a számarány 23: 11-re változik, ami az északkeleti terület gazdagabb névanyagára utal.

Az ötödik időszak /1501--1525/ egyénnévanyaga kevesebb /146/, s mind férfinév. Gyakorisági sorrendjüket nézzük meg most is előbb!

1. János	14	9,6 %	László	4	2,7 %
2. Péter	12	8,2 %	17--20. István	3	2,1 %
3. Gergely	11	6,9 %	Mátyás	3	
4. Benedek	9	6,2 %	Orbán	3	
5--6. Albert	8	5,5 %	Simon	3	
Kelemen	8		21--27. Antal	2	1,4 %
7--8. Ambrus	7	4,8 %	Baltazár	2	
Mihály	7		Dénes	2	
9--12. Lőrinc	6	4,1 %	Ferenc	2	
Máté	6		Márton	2	
Pál	6		Miklós	2	
Tamás	6		Zsigmond	2	
13. András	5	3,4 %	28--40. Bálint	1	0,7 %
14--16. Balázs	4	2,7 %	Bertalan	1	
György	4		Bereck	1	

Demjén	1	0,7 %	Imre	1	0,7 %
Demeter	1		Jakab	1	
Egyed	1		Kálmán	1	
Fülöp	1		Kristóf	1	
Gáspár	1		Uriel	1	

Újból első névként szerepelt a János, és gyakoribbá vált a Péter is, bár mindkét név az elsők között szerepelt eddig is. Alig akadt olyan név, amely még eddig nem fordult volna elő /Uriel/, s csak néhány /Osvát, Lukács, Bereck/ nem szerepelt ebben a korban a régebbiek közül. Végeredményben igen lassan változott a névkészlet, s még a megterhelések változásai sem föltűnőek. A családnemekhez hasonlóan ez is a lakosság folyamatosságát, csekély migrációját mutatja.

A XVI. század első felének keresztnévdívatjával több összehasonlítási lehetőségünk van. KÁLMÁN BÉLA /Nevék világa. Bp., 1967. 48/ összefoglaló táblázatban közli az erre vonatkozó kutatások eredményeit. Legjobb közülük, amely a SZABÓ ISTVÁN közzétételében megjelent /MNYTK. 86. sz./ 1522-es Bács-Bodrog vármegyei jobbágyösszeírásokat dolgozza föl, s teljes terjedelmében már korábban napvilágot látott /KÁLMÁN BÉLA: MNYj. VII, 23--43/. Ugyancsak KÁLMÁN BÉLA dolgozta föl Baranya, Somogy és Tolna vármegyék egyes részeinek 1554. évi török deftereiből a keresztnévanyagot, amelyet KÁLDY-NAGY GYULA /MNYTK. 103. sz./ tett közzé, s tizenhatezernyi nevet tartalmaz. Valamivel kevésbé használható egybevetés céljára KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND /NytudÉrt. 28. sz./ könyvéből átvett névsorrend, mivel abban az egész évszázadból gyűjtött adatok találhatóak, kisebb időegységekre való tagolás nélkül, továbbá nemesi neveinek aránya jelentős /egyharmadnyi/, míg a mostani vizsgálatom csak jobbágyneveket tartalmaz. A fönti munkákkal való összehasonlítás azt mutatja, hogy alig van különbség az egyes vidékek névdívatja között. A Garam--Ipoly közének névanyaga azonban tartalmaz néhány olyan nevet /Albert, Ambrus, Kelemen, Lőrinc/ a gyakoribbak között, amelyek nem szerepelnek a többi összeírás első tizenöt neve között.

Eddig az egyénnevek egy-két kivételtől eltekintve latin alakjaikban fordultak elő. A török összeírásokban azonban ezek is magyarul szerepelnek, még pedig azokban a változataikban, amelyekben használták őket, ahogyan az összeírók bediktálták, s ahogy a valószínűleg török anyanyelvű összeírók beírták ezeket. Mielőtt azonban az alakváltozatokkal foglalkoznánk, vessünk egy pillantást a névgyakorisági sorrendekre! Következik tehát a VI. időszak /amely egy esztendő, 1570. összeírását tartalmazza/ egyénneveinek gyakorisági sorrendje.

1. János	91	10,9 %	26--27. Demeter	13	1,6 %
2. Benedek	63	7,6 %	Gáspár	13	
3. Gergely	50	6,0 %	28. Lukács	12	1,4 %
4. István	48	5,8 %	29. Orbán	8	1,0 %
5. Péter	46	5,5 %	30--31. Barnabás	6	0,7 %
6. Pál	43	5,2 %	Sebestyén	6	
7. Albert	40	4,8 %	32. Boldizsár	5	0,6 %
8--9. Mihály	39	4,7 %	33--34. Bernát	3	0,4 %
Tamás	39		Gál	3	
10. Balázs	31	3,7 %	35--42. Ágoston	2	0,2 %
11. Máté	29	3,5 %	Bertalan	2	
12. András	28	3,4 %	Domján	2	
13. Miklós	26	3,1 %	Egyed	2	
14. Ambrus	24	2,9 %	Fülöp	2	
15. Mátyás	23	2,8 %	Kálmán	2	
16--17. Antal	22	2,6 %	Márkus	2	
Bálint	22		Vitális	2	
18. Imre	20	2,4 %	43--51. Dávid	1	0,1 %
19. Márton	19	2,3 %	József	1	
20. Kelemen	18	2,2 %	Kristóf	1	
21--22. György	16	2,0 %	Lajos	1	
Simon	16		László	1	
23--25. Ferenc	15	1,8 %	Lézár	1	
Jakab	15		Lestár	1	
Lőrinc	15		Sándor	1	
			Vince	1	

A Báglár és Kecsel betűsorok keresztnév helyén állását íráshibának vagy olvasati tévedésnek vélem. Adatai a következők. Visk, 1570.: Patkó Mihály, fia Albert, testvére Báglár, fia János; ugyanitt: Fekető Ambrus, fia Kecsel.

A Benedek név gyakorisága nem meglepő ebben a században, de hogy a férfinevek között mindjárt a János után a második helyre kerüljön, az mégis váratlan. Az István ilyen ugrásszerű szaporodása valamilyen divathullám eredménye lehetett. Ugyancsak több az Antal, Bálint, Demeter, Ferenc, Gáspár, Imre, Jakab, Lukács, Márton, Mátyás és Miklós is az előző időszakokhoz képest. Viszonylag kevesebb a Kelemen és a Lőrinc. Eltűnt a Baltazár a gyakoribb nevek közül. Meglehetősen sok az újonnan följegyzett név, ha nem is nagy, csupán egy-két-három előfordulással. Ilyen a Boldizsár, Bernát, Gál, Ágoston, Márkus, Vitális, Dávid, József, Lajos, Lestár, Sándor és Vince.

Más vidékekkel összehasonlítva azt látjuk, hogy jellegzetesen Garam--Ipoly közti név lett erre a korra az Albert, Bálint és a Benedek. Ezek másutt korábban voltak divatban, s úgy látszik, ide bizonyos, mintegy 40--50 esztendei fáziskéséssel jutottak el, illetve lettek népszerűbbek.

Mint említettem, e kornak az összeírásában már tanulmányozni lehet a nevek változatait is. Nyelvjárási ejtésmódot takar a Pétör, Gergör, Dimitör, Sebötján, Gyenös, Együd, Dimján, Filip, Tomás névalak gyakori, néha kizárólagos előfordulása a mai névformákkal szemben. A becézett nevek száma már kevesebb, de igen jellegzetesek erre a korra és erre a vidékre.

Pusztá rövidüléssel alakult a Barla /3/, Boldizs : Bódizs /1--1/, jóllehet az első fölfogható lehetne -a képzős zárt rövidülésnek is, hiszen a Barla : Balla alakok mellett /más vidéken/ találhatók ekkor Balló, Balcó stb. nevek is, de Barl-tő után még nem találkoztam más képzővel.

Egyszerű -a képzős a Józsa /1/; -e képzős a Deme /1/, a Dimitre /1/ és a Petre /3/; -ó képzős a Markó /1/, bár ez is beleillik a többször előforduló -kó képzős nevek sorába.

A mássalhangzós képzők közül legtöbbször a -k típusú fordul elő. Gyurkó /1/, Palkó /4/, Pavkó /1/ -- lehet írástévesztés vagy olvasati hiba is, Petkó /5/, Miskó /1/ -- nem tartom összetett képzőnek /újabbán/ a Mihály név e becézőjének végződését, mivel az -s- -- véleményem szerint -- a név organikus hangja, mely mássalhangzó előtt a mediopalatális zöngétlen spiránsból alakult vagy hanghelyettesítéssel vagy a képzés helyének előrébb tolódásával, míg intervokális helyzetben, vagyis a teljes névformában hátrébb tolódott, laringálissá vált, s más tő terjedt el a becenevekben, s megint más a teljes névalakban /bár kivétel is van: Mihók, a családnévben fönmaradt Mihuca stb./, mint ahogyan más a becetőve és a teljes névalaki töve a György - Gyurka neveknek is.

A -cs típusú képző is meglehetősen gyakori. Ilyen található a valamelyik Ber- kezdetű névből képzett Berecs becenevében /1/, a Gergelyből képzett Geecső /1/ névformában és a János Jancsi /1/ alakjában.

Összetett képző csupán a Miskós /1/ névben lenne, de ezt inkább íráshibának érzem. /NB. A nevek után zárójelben szereplő számok a becenevek előfordulását mutatják a teljes névanyagban./

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a Garam--Ipoly köze névanyaga és annak változásai alapján -- ebben az időszakban eléggé homogén, viszonylag kevés népmozgást mutató, inkább elzárkózó, mintsem nyitott, egységesen magyar nyelvű településekből állott. Nagyon kis változást jelentett ebben a török hódoltság első néhány évtizede, amikor észrevehető migráció kezd végbemenni, de ez sem nagy mértékű.

A vidék nyelvjárása labializáló színezetet mutat. Különösen hangsúlytalan helyzetben gyakori a labiálisan ejtett főlső, de inkább középső nyelvállású palatális. Hangsúlyosan viszont illabialitást tapasztalunk, s ez a hangsúlyos illabialitás a közvetlen mellette álló hangsúlytalanra is kihat néha, de nem mindig /Filip, Dimitre, de: Pétör, Gergör, Dimitör, Gyenös, Együd stb./

A névanyag alig mutat különbséget más, eddig vizsgált magyar vidék XV--XVI. századi névanyagához képest. Talán a névdivat később jutott ide, mint a belső vagy akár a déli területekre.

HAJDÚ MIHÁLY

IDEGEN CSALÁDNEVEK MAGYAROSODÁSA A KAPOSS VÖLGYÉBEN

Hazánkban a hivatalos névváltoztatás a 19. században kezdődött, s bizonyos időszakokban hatalmas méreteket öltött. A témával foglalkozó irodalom sokszor számszerűleg is közli az adatokat, így 1898-ban SIMONYI ZSIGMOND szerint 6722 névmagyarosítás volt /Nyr. XLVI; 201--5./ LENGYEL ZOLTÁN pedig 1848--1905 között gyűjtötte össze, hogy milyen sok -- 46718 -- személy vett fel új családnevet /Magyar névkönyv, Bp. 1917./. Többen foglalkoztak a családnév-változtatás okaival és a vele kapcsolatos névesztétikai kérdésekkel is. /Benkő Loránd, Lőrincze Lajos, Mikesy Sándor stb./. Az okok közül most csupán egyet kívánok kiemelni, az idegen eredetű nevek magyarral való helyettesítését. BENKŐ LORÁND írja tanulmányában: „A népmozgalmak, bevándorlások, felszívódások következtében a magyar nyelvterület családnév-anyaga különösen az utóbbi két-három század folyamán rohamosan telítődött idegen eredetű nevekkel.” /Magyarosan, XVII, 2. 42./ Ez jellemző az általam vizsgált területen is, a K a p o s v ö l g y é b e n. /24 község Kaposfőtől Attaláig/. A bevándorlók között főleg két népcsoport a jellemző; a németség és a szlávtság. A letelepülő németek zárt közösséget alkottak, azaz teljes falvakat népesítettek be /Kaposhomok, Kercseliget, Szomajom -- ma Kaposfő --, Rákópuszta stb./, kisebb hányaduk más, magyarlakta községekben szóródott szét. A Somogyba érkező szlávok letelepülése nem így történt. A 18--19. századi családnevek azt bizonyítják, hogy elszórtan, minden magyar faluban megtaláljuk őket. Megfigyelésem szerint a jelenleg Kaposvárhoz tartozó Toponár községben fordul elő a legtöbb szláv eredetű családnév. Az okok

kutatása, keresése nem célt, mégis egyet biztosan kiemelhetek, hisz névtanilag bizonyítható. Az itt letelepülő családok, egyének különböző szláv területekről érkeztek: a délszlávok közül legtöbb a horvát, kevesebb a szerb eredetű; a nyugati szlávokat főként a szlovákok képviselik, de találunk lengyel és cseh vezetéknevet is. A Kapos-völgyben a tömeges névmagyarosítás a 20. század első felében figyelhető meg, főként a német ajkú falvakban. E nagyméretű névváltoztatásnak nem érzelmi, névesztétikai motivációi voltak elsősorban, hanem politikai okai.

Az idegen eredetű családneveket azonban nem minden esetben kellett mesterséges névváltoztatással magyarosítani. Bizonyos objektív körülmények hatására egyes szláv és német vezetéknevek elmagyarosodtak, azaz olyan hangalakot és írásképet kaptak vagy vettek fel, amellyel már beilleszkedhettek a magyar családnévrendszerbe. Ezt a részben spontán, részben egy közösség vagy egyén által elősegített folyamatot nevezem **n é v m a g y a r o s o d á s n a k**.

Magára a jelenségre az egyik anyakönyvi bejegyzés hívta fel először a figyelmemet a Bajnovics, szláv eredetű névvel kapcsolatban. A taszári katolikus plébánia 19. század végi anyakönyveiben a megjegyzés rovatban található, hogy Zimányban a Bajna családnévet magyar királyi belügyminiszteri engedéllyel az eredeti Bajnovicsra változtatták /iratszám, keltezés, bejegyezve a veszprémi püspökségnél stb./. A bejegyzés megtalálható a keresztelési, halálozási anyakönyvben is, nemcsak az illetőnél, hanem gyermekei neve mellett is. Később ilyen névrövidülést figyeltem meg a Zsalakovics > Zsalakó, Sinkovics > Sinkó stb. nevek esetében, valamint a német nevek írásképeinek magyaros változatainál is.

Mi okozhatta ezeknek az idegen eredetű neveknek a változását? Ismert jelenség, hogy egy-egy közösség szívesen lerövidíti azokat a családneveket, amelyeket túl hosszúnak talál /l. diákok, sportolók esetében/. Ez a névalak, névvariáns nem elmarasztaló, így nemzedékeken át öröklődhet. Végül a felnövő gyerek, mindig ezt az alakot hallva, családneveként használja. Hogy

Hogy kerülhetett be ez a forma a maga idejében hivatalosnak számító egyházi anyakönyvekbe? A gyermeket keresztelésre vivő bába és keresztszülő -- mivel mindig így hallotta említeni, s maga is így nevezte a családot -- ezt a megcsonkított családnevet diktálta be a plébánosnak. Ugyanilyen helyzetben lehetett a legtöbbször más vidékről, faluból ideköltöző pap is, aki nem ismerve az illető családfáját, a nevet elfogadta és anyakönyvezte. Ezen elírások legtöbbször csak akkor derültek ki, amikor a gyermek felnőve születési anyakönyvi másolatot kért a katonasága vagy más helységben történő házasságkötése előtt. S amint látjuk, volt olyan eredetileg Bajnovics nevű egyén, aki nem nyugodott bele nevének ilyenfajta megváltoztatásába.

Néha maguk a plébánosok is önkényesen elősegítették ezt a folyamatot. Főként a 19. századi névváltoztatási mozgalom, valamint a reformkor és a szabadságharc után kiteljesedő magyarságtudat táplálta is ennek lehetőségét. Természetesen csak bizonyos neveknel lehetett ezt a megoldást választani. Itt olyan családnevek jöhetnek számításba, amelyeknek töve magyar, de szláv képzőt vett fel, pl.: Mártonics, Kovácsics, Gasparác stb. Mint az egyik gyűjtőhelyem plébánosa elmondta, ilyen esetekben „egy tollvonással” keletkeztek a magyar családnevek, s az előzőkből Márton, Kovács, Gáspár lett.

A német eredetű családneveknél más jelenségeket figyelhetünk meg. Ha a név eredeti írásképe és ejtése között különbség van, de az ejtett változat véletlenül egybeesik egy magyar szóval, akkor később mintegy magyar névként kezelik, s az anyakönyvi bejegyzése is a magyar helyesírásnak megfelelően történik /Deer > Dér, Haas > Ház, Langh > Láng stb./ Teljesen véletlen egybeesést mutat az Eger /cseh helynévből keletkezett német családnév/, a Sicker ~ Siker / < ném. 'léc, kerítés'/ stb. A családnevek közt több keresztnévi eredetűt találunk, s mivel ezek a magyar utónévrendszerbe is beépültek, némi változtatással vagy anélkül magyarosodtak. Ilyenek: Bencz / < Benedictus/ > Bencze, Jacob /feleség esetén Jacobin/ > Jakab, Wenczl < /Wenceslaw/ > Vencsel, Wincz / < Vinceus/ > Vincze stb. Külön emlitem azokat a bizonyítottan német anyanyelvű és származású

egyéneket, akiknek neve olyan közszó, amelyet mint jövevényszót átvettünk: Herczig > Herczeg, Pinter /na asszony: Pinterrin/ > Pintér, Vindl > Vindel. Néha egész kicsi hangtani változás elegendő volt ahhoz, hogy az eredetileg német név a magyarban jelentéssel bírjon, s beilleszkedjék névrendszerünkbe: Haga /ófelnémet/ > Hágó, Kabe / < Gabe/ > Káv, März, Mercz, Marcz / < Merz hónapnév vagy helynév is lehet/ > März, Mayer / < Meier/ > Major, Pájer / ~ Bayer/ > Pajor, Pander > Pandur. /Most nem vizsgálok olyan közös előzményeket, mint a Mayer Major esetében. Ugyanis a név a középkori latin major főnév származéka./

Az általam összegyűjtött magyarosodott, de valójában idegen eredetű családneveket nagyjából egy körzet névanyaga alapján állítottam össze. Közülük hat falu a taszári plébániához tartozott. Két községet /Toponár és Kaposkeresztúr/ az előző falvak közelsége, valamint az erős hatás /házasságkötések, áttelepedés stb./ miatt vettem fel. A távolabb eső Kercseliget, amely egyébként eléggé elszigetelt település volt, német lakosságára való tekintettel került a vizsgálatba. A névmagyarosodás egyes nevek esetében lassan ment végbe, másoknál viszont egészen rövid idő alatt történt meg. Ez jól nyomon követhető, hisz a személyneveket közel kétszáz éven át kísértem figyelemmel: 1722-től 1900-ig. Mivel az egyes falvakban sok az egyező családnév, nem tartom fontosnak, hogy minden településnél leírjam az adatokat. Felsorolásom nem teljes, csupán izelítő az egyes falvak névanyagából. A német családnevek etimológiájánál és azonosításánál MAX GOTTSCHALD Deutsche Namenkunde /Berlin, 1971./ családnévtárát használtam fel. A nevek után azt a települést tüntetem fel évszámmal, ahol a név először fordult elő. Ezt követi a megváltozott alak a hely és az idő közlésével.

Szláv eredetű családnevek:

Bajnovics Toponár 1779

Bajna

Taszár 1863

Toponár 1864

Zimány 1889

Gasparác	Kaposhomok 1859	Gáspár	Kaposhomok 1861
Gáspárovcis	Toponár 1797	Gáspár	Toponár 1850
Jankovics	Fonó 1788	Janka	Fonó 1824
		Jankó	Taszár 1828
		Jankó	Baté 1828
Markovics	Toponár 1860	Markó	Toponár 1808
		Márk	Toponár 1881
Radonich	Kercseliget 1865	Radó	Kercseliget 1865
Radovics	Fonó 1783	Radó	Baté 1821
	Zimány 1783	Radó	Orci 1806
Simonovits	Taszár 1797	Simon	Taszár 1801
			Fonó 1803
Sinkovics	Toponár 1794	Sinkó	Toponár 1890
			Baté 1863
Zsalakovics	Zimány 1748	Zsalakó	Zimány 1812
	Taszár 1748		Taszár 1865
	Fonó 1797		Fonó 1873
	Toponár 1854		Toponár 1892
			Kercseliget 1880
			Kaposkeresztúr 1885

Német eredetű családnevek

Bencz	Kercseliget 1782	Bencze	Kercseliget 1884
Both	Kercseliget 1757	Bot/t/	Kercseliget 1801
			Orci 1783
Deer	Kercseliget 1860	Dér	Kercseliget 1878
Eger	Kercseliget 1759	-	
Haa3	Kercseliget 1778	Ház	Kercseliget 1865
Haszin	1757		
Haga	Kaposhomok 1763	Hágó	Kaposhomok 1785
Hágin	1789		Orci 1785
Harcz	Kaposkeresztúr 1791	-	
Hertzig	Kercseliget 1762	Herczeg	Kercseliget 1832
Jakab	Kercseliget 1757	-	
Jacobin	1757		

Kabe	Kercseliget 1757	Kává	Kercseliget 1783
Lang	Kercseliget 1869	Láng	Baté 1849
Lánt	Kaposkeresztúr 1785	Lant	Kaposkeresztúr 1799
Mercz	Kaposhomok 1812	Márcz	Kaposhomok 1856
Märtz	Kercseliget 1767	Márczin	Kercseliget 1844
Mattesz	Kercseliget 1772	Mátés	Kercseliget 1853
		Máté	Kercseliget 1843
Májér	Taszár 1849	Major	Taszár 1879
Mayr	Kercseliget 1775		
Mayer	Kaposhomok 1778		
Meder	Kercseliget 1776		
Pander	Toponár 1825	Pandur	Toponár 1861
	K.keresztúr 1870		K.keresztúr 1871
			K.homok 1851
			Baté 1854
			Kercseliget 1855
Parth	Zimány 1849	Part	
Pinter	K.homok 1755	Pintér	
	K.keresztúr 1776		
Pinterin	K.homok 1776		
Raab	Kercseliget 1781	Rab	Zimány 1797
			Toponár 1827
			Baté 1852
Rein /Rain/	Kercseliget 1801	Rajna	Kercseliget 1868
	K.keresztúr 1848		K.keresztúr 1879
Schwáb	Kercseliget 1812	Sváb	
Siker	K.keresztúr 1856		
Taar	Fonó 1796	Tar	Fonó 1813
	K.keresztúr 1796	Tar	K.keresztúr 1835
		Tarr	Toponár 1856
Vendl	Kercseliget 1761	Vendel	Kercseliget 17
	K.keresztúr 1864		K.keresztúr 1865
	Toponár 1810		Taszár 1778
Vincz	Toponár 1775	Vincze	Toponár 1823
	Kercseliget 1784		
Wenczl	Kercseliget 1772	Ventzel	Kercseliget 1802

A leírt német családnevek esetében a magyarosodás nem közvetlenül történt a legtöbb esetben. A két név között számos átmenetet találunk, ami adódhatott a pontatlan ejtésből, az illető plébános magyar helyesírási szokásából, de a német nyelv ismeretének hiányából is. Példaként néhány családnév helyesírási változatait érdemes megfigyelni.

Bott - Botth - Bóth - Boot - Poth - Póth - Both,

Deer - Deér - Der - Derr - Dér,

Kabe - Kábe - Kobe - Kafe - Kaffe - Kave - Káve - Kavé - Kávé,

Mattes - Matez - Mátesz-Mathész - Mátis - Matisz - Mátisz -

Matesz - Mattész - Máttesi-Mates - Mátés stb.

Mivel ilyen sok lehetőség volt az írásra, illetve az ejtésre, a feltételezett torzulások és a magyar névrendszerhez való áthajlásuk, alkalmazkodásuk könnyen elképzelhető.

Az itt bemutatott családnevek egy része olyan tökéletesen igazodott a magyar nevekhez, hogy aki nem ismeri a vidék népeinek származását, eredetét, s nem az első anyakönyvi adatokból követné azokat, egyértelműen magyar eredetűnek hinné /Gáspár, Sinkó, Vincze/. A nevek másik csoportja a véletlen folytán egybeesik valamelyik magyar közszóból keletkezett magyar családnévvel /Dér, Láng, Márcz, Rab, Tar/. Ezek főként német eredetűek, viselőik bevándorolt németek voltak, s a nevek a német családnévtárban megtalálhatók. A harmadik kategóriába azok tartoznak, amelyek a változás során sem lettek magyar vezetéknevek, de eredeti hangalakjukhoz képest a magyar nyelvérzék, névszokás már magyarnak fogadja el és kezelheti azokat /Bajna, Zsalakó/. A keresztnévi eredetű családnevek beilleszkedéséről, úgy vélem, nem érdemes szólni, hisz utónévkönyvünkben ma is elfogadott /Gáspár, Márk, Radó, Simon, Jakab, Vencel stb./. Az itt felsorolt példákkal csupán az volt a célom, hogy bizonyítsam, az idegen eredetű családnevek egy kis rétege a századok folyamán alkalmazkodott a magyar nyelv és névtudomány szabályaihoz. Nem kellett őket mesterségesen magyarosítani, viselőik magyar állampolgárrá válásával maguk is magyarosodtak. S hangzásukkal, jelentésükkel vagy éppen anélkül teszik változatossá családneveink rendszerét.

FÜLÖP LÁSZLÓ

KVESZTÁLÁSOK XVIII. SZÁZADI HELYNEVADATAI

Eszakkelet-Magyarország több könyvtárában, levéltárában, /Debreceni Egyetemi Könyvtár, Hajdú-Bihar megyei Állami Levéltár, Herman Ottó Múzeum, Hajdúdorogi Görögkatolikus Püspökség Könyvtára, Borsod-Abauj-Zemplén megyei Állami Levéltár stb./ őriznek korabeli ukrán, egyházi szláv, román, szerb nyelvű kéziratos és nyomtatott cirillbetűs emlékeket. A kárpátukrán írásbeliség körébe vonható kéziratok nagyobb számban a máriapócsi monostor archívumában, valamint a Hajdúdorogi Püspökség Levéltárának hajdúdorogi főesperességi fondájában találhatóak. Több XVIII. századi feldolgozatlan cirillbetűs kézirat van az MTA. Kézirattárában a Régi Könyvek Gyűjteményében, továbbá az Országos Levéltárban. Az északkelet-magyarországi regionális kultúra története, a kárpátukrán művelődéstörténet és dialektológia számára egyaránt értékes, az ukrán és orosz kultúrtörténetbe átvezető kéziratok, tudományos művek, liturgikus szövegek, hivatalos, igazgatási dokumentumok ezek, és társadalmi funkciójukat tekintve a nyelv logikai, rituális és informatív szféráival állanak összefüggésben.

A XVIII. századi cirillbetűs kéziratok következő főbb csoportjai különíthetők el: szabályzatok, püspöki, esperesi körlevelek, protokollumok, népesség- és egyéb összeírások, hivatalos levelek, szerződések, jegyzőkönyvek, nyugták, anyakönyvek, leltárak, könyvkatalógusok, kinevezési, installációs okmányok, engedélyek, krónikaszerű feljegyzések, marginális jegyzetek, stb.

E forráscsoportok mindegyike értékes névtani vonatkozásban is. Az anyakönyvekben természetesen a nevek /személynevek/ dominálnak. Viszonylag sok személy- és helynév szerepel a szerződésekben, nyugtákban, jegyzőkönyvekben. A jegyzőkönyvek között külön figyelmet érdemel néhány, főként helyneveket tartalmazó, kvesztára, kvesztálásra vonatkozó irat. E forrásokban található cirillbetűs ukrán nyelvű helynévi ada-

tokat abban az esetben, ha az azonosítást lehetővé tette, egyszerűen átírtuk /pl. Miskolc, Varanó, Patak, Ónod, Bányácska/. A magyar olvasó számára ismeretlen ukrán alakokat pedig visszakerestük FÉNYES ELEK: Magyarország geográfiai szótárában. /Bp., 1851./, s az ott szereplő helynévi adatokat közöljük /pl. ukr. Брековъ FÉNYES: Barkó, ukr. Макова FÉNYES: Olyka /Sztropkó/.

Fényes adatainak használatát két tényező is motiválta: Magyarország geográfiai szótára új kiadása révén hozzáférhetővé vált; Fényes munkájából képet alkothat az olvasó a hajdan volt szerzetesek által felkeresett helységek nemzetiségi, vallási összetételéről, földrajzi, gazdasági adottságairól is.

Néhány szót az iratok művelődéstörténeti háttéréről. Adományok elfogadása, alamizsna gyűjtése /kveszta/ a szerzetesi létforma lényegéhez tartozott, s egyidős a szerzetek fennálásával. A monostorok lakóinak egy része az év jelentős hányadát a rendháztól távol, idegen, gyakran más vallású közösségben töltötte, mely alkalmak lehetőséget nyújtottak személyes és közösségi kapcsolatok kialakítására is. Egy 1858-as rendi regula arról szól, hogy a nép már megszokta és várja az alamizsna gyűjtögetésére érkező, kéregető barátokat. /ДУХНОВИЧ, А.: Правила чина С-аго Василя Великаго во Угорщини. Львов, 1858. 75-78/.

A kvesztálás mechanizmusát legapróbb részleteiben nem, de főbb mozzanataiban rekonstruálni tudjuk. Megállapíthatjuk, általában hol, mit kvesztáltak, szórványos adataink vannak a gyűjtések eredményéről is. Kezdetben a monostorok közvetlen környékén kéregettek. A szabolcsi, máriapócsi rendház felállítása ellen az egri püspök többek között azért is tiltakozott, mivel a "közel Nyírbátorban lakó minoriták, továbbá a ferencesrendiek és trinitáriusok is eléggé igénybe veszik a nép áldozatkészségét". /BOROVSKY S., Szabolcs vármegye. 351/. Építkezés, renoválás, iskolaállítás stb. esetén messze vidéken is kéregettek a szerzetesek, akiket minden

esetben szabályos megbízólevéllel láttak el. Az általunk ismert első ilyen dokumentumban a miszticei monostor házfőnöke 1687-ben egyebek mellett tudtul adja, hogy a munkácsi kurucok feldúlták a kolostort, amelynek tetőzete tönkrement, beázik; mivel a monostor felújításához szükséges pénzüsszeget nem tudja előteremteni, kéri, Szatmár, Kálló, Onod, Tokaj, Debrecen és Patak igazhitű /pravoszláv/ /!/ görögkatolikus valláson lévő jó embereit, hogy adakozzanak. A felsorolt helységekben görögök és rácok alkották az igazhitű /pravoszláv/ görögkatolikusok zömét, /DOBROSSY I.: A 17-19. századi újgörög diaszpóra néprajzi jelentősége Északkelet-Magyarországon. Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. a továbbiakban = Interetnikus 1984. 159-169. SASVARI L.: Ortodoxok és görögkatolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18-19. században. Interetnikus 1984. 147-158. További bibliográfiai adatok² két idézett tanulmányban./ Patak, Onod, Szatmár, /Nagy/ Kálló pedig a kiterjedt Rákóczi birtokok uradalmi központjai voltak, s mint ilyeneknek a kárpátukrán etnikai területeken fekvő más /pl. a sárosi, makovicai/ uradalmakkal is intenzív kapcsolatai voltak. /MANKAI L., I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai /1631-1648/. Budapest, 1954. 10-14, 53, 115, 120-121, 299. és a mellékelt térkép./ Adatain kívül a sárospataki uradalomhoz tartozó Szabolcs megyei Búd község makovicai kapcsolataira lásd: HUNYADI J., Lapok Tiszavasvári történetéből. II. Tiszabúd története. Nyíregyháza, 1980. 29-41./ A munkácsi püspök máramarosi vikáriusa 1727-ben a Máramaros megyei Kricsfalva monostorából küld Zemplénbe, Szabolcsba szerzeteseket azzal a céllal, hogy ott adományokat gyűjtsenek a monostor helyreállítására és iskola felállítására. A monostor bármilyen segítséget elfogad, de elsősorban gabonaneműt vár. A szerzetesek általában ketten gyűjtögettek, jó állapotban levő fogaton, "tisztá, állásukhoz, helyzetükhöz illő öltözetben" utaztak helységről-helységre. A helybéli lelkészek hozzájárulásával liturgizálhattak is. Az előírások szerint szállásukat lehetőség szerint a parochián kellett felütniük,

annak hiányában "megbízható, becsületes embereknél". Korcsmában, nyilvános helyen nem tanyázhattak. A kvesztálás idején világi személyeknél időző és étkező szerzeteseknek előírták, hogy ivásban, evésben mérsékletet tanúsítsanak, ne fecsegenek stb., viselkedésükkel vendéglátójuk lelki épülésére szolgáljanak. A XVIII. század közepétől, az előfordult visszaélések elkerülése végett, vászongyűjtésre két monostor szerzeteseit együtt küldték ki, akik egy fogaton utaztak, s a begyűjtött pénzen, vásznon a szerzetesek száma szerint osztózkodtak.

A XVIII. század 40-es éveiben szabályos, önálló rendtartománnyá szerveződő magyarországi bazilita monostorok a kvesztálásra számbajöhető területet felosztották. A szórványos forrásokból kirajzolódó kép szerint az alamizsnát gyűjtő barátok pénztől tyúktojásig mindent elfogadtak, főként azonban gabonát, bort, vásznat, kecskegidát, bárányt, tojást és borsót kéregettek. A krasznobrodi szerzetesek pl. 1749-ben 12 zsák búzát, 16 zsák zabot, 4 zsák rozsot, 42 rőf finom vásznat, 50 rőf durva vásznat, valamint 167 bárányt és kecskegidát kvesztáltak. A XVIII. század második felében, a rendi gyűléseken készített jegyzőkönyvek vászon, gabonafélék, s külön a zab, bor, borsó, bárány, ill. kecskegida kvesztálási területeit szabályozzák. Az 1858 DUHNOVICS A. által összeállított rendi statútum bor, gabonafélék, és vászon kvesztálásáról szól. A krasznobrodiakról tudjuk, hogy hegyaljai borhoz nemcsak alamizsnaként jutottak hozzá, vásároltak is, amit Lengyelországban értékesítettek, onnan vásznat hoztak eladásra.

Az 1755-ös krasznobrodi rendi zsinat előírta, hogy a házfőnökök az alamizsnát gyűjtő barátok kiválasztását nagy körültekintéssel végezzék, továbbá, hogy a vászon gyűjtését egyik évben a krasznobrodi és kisbereznai, a másik évben a miszticei és máriapócsi szerzetesek felváltva végezzék; a Krajnyán /Zemplén megye északi része/, a krasznobrodiak Pcsolináig, a kisbereznaiak Sztakosinig járjanak gabonáért és kecskegidaért. Az 1756-os rendi zsinaton a kvesztálásra fordított

idő szabályozása is szóba került, s kikötik: a vászonért járók lehetőleg két hónapon belül fejezzék be a gyűjtést. Itt találjuk a bor kvesztálási területének legkorábbi felosztását is. A krasznobrodiak pl. Bányácska, Patak, Olasz/i/, Zsadány helységekben, valamint az innen Miskolc irányába húzódó hegyaljai részeken kéregethettek bort. /ЗАКЛИНСЬКИЙ К., Нарис Історії Краснобрідського монастиря. Науковий Збірник Музею української культури в Свиднику І. Пряшів, /1966/ 46-48./ Részletes az 1779-es jegyzőkönyv /в. У. И.: Нови прилог ту значеню и исторії бачванско-спримского руского презвиска Доропки. Нова Думка Р. VIII ч. 42. 32 стр. A legtüzetesebb felosztást azonban 1791-ből találtuk: a kvesztára kijelölt területet közel kétszáz helynév pontosítja. /UDVARI ISTVAN: Kvesztára vonatkozó XVIII. századi zempléni adatok. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXIV. 1985. /Sajtó alatt/.

Az alamizsnagyűjtés interetnikus vonatkozásait is jól szemléltetik a krasznobrodi monostor 1770-es kvesztájának eredményei. 1770-ben a krasznobrodi szerzetesek 102 helységben kvesztáltak. A kéregetés /gyűjtés/ céljából felkeresett helységek többsége Zemplén megyében volt, de Borsod és Szabolcs megyébe is eljutottak. Borsodban: Emőd, Nyék, Görömböly, Miskolc, Mályi, Mezőkövesd, Keresztes-Püspöki, Szent-Istvan, Sajó-Szeged, Sajó-Petri, Felső-Zsolca, Hejő-Keresztur, Nyárad, Sajó-Lád, Tard, Szabolcsban: Kisfalu, Polgár, Buly, Vencsellő, Balsa, Szabolcs, Gáva, Eszlár helységeket említik.

Gyűjtöttek: 147 pozsonyi mérő zabot, 218 pozsonyi mérő búzát, rozstot, 49 vödör bort, 219 barányt, kecskegidát, 862 tojást. Az összeírásból az is kivehető, hogy zabot, barányt, kecskét, tojást Zemplén megye északi részein, búzát, rozstot Borsodban, Szabolcsban kaptak, bort pedig Hegyalján és néhány Borsod megyei helységben. Ez utóbbiakban a hegyaljai településekhez viszonyítva nem is keveset: Emődön öt és fél vödörrel, Görömbölyön 6, Miskolcon 3, Mályiban 4 1/4, Nyéken 5 1/2 vödörrel.

A nyugatkárpátukrán területre vonatkozó helynevek jelentős része hangtani, alaktani rokonságot mutat fel a korabeli szlovák helynevekkel. Több helynévképző közös a két nyelvben, így pl.: -ova, -ovka /-uvka/, -ov /-uv/. A szlovák -ovce és az ukrán -ovci /-uvci/ jelentése, funkciója is megegyezik. A hasonlóság oka részben az is, hogy az ukrán nevek között szlovákból vett kölcsönzések is vannak. A hasonlóságot növeli, hogy a XVIII. század végi kárpátukrán irodalmi nyelv-
 uzuális normáinak megfelelően a zárt o, o, ü, i, u egyáltalán nem tükröződik a leírt nevekben.

Nagy a magyar eredetű helynevek száma is. E helynevek többsége a XVII-XVIII. századi Dél-Zemplénbe, Abaújba, Szabolcsba irányuló másodlagos kárpátukrán migrációhoz kapcsolódik, /UDVARI ISTVÁN: Adalékok a XVIII. századi kárpátukrán hivatalos írásbeliséghez. XVIII. századi cirillbetűs kéziratok Szabolcsban. Interetnikus 1984. 135-146./ s azonos vagy hasonló formában adathozható más forráscsoportokból is. A változatok létrejöttének egyik oka, hogy a magyar ó, ö, ő, ü, é stb. hangokat sokszor eltérő hanghelyettesítéssel vagy hangkapcsolatokkal adták vissza, s ez a helynevek grafikai rögzítésében is tükröződött. А КИРИМ < m. Köröm helynévben pl. ukr. i helyettesíti a magyar ö hangot, а КОКИНЯ < m. Kökény névben pedig o; ld. még Öрешь < m. Örös, ahol m. ö u. e. A kvesztálási jegyzőkönyvekben is tettenérhető az az anyakönyvekben is megfigyelhető törekvés, hogy bizonyos hangok pontosabb visszaadására a magyarból vett jeleket is alkalmaznak. pl. Көвеждь < m. Kövesd, Öрешь < m. Örös. vö. УДВАРИ И. Данные о закарпатскоукраинской официально-деловой письменности XVIII-ого века. О гайдудорогских годах Григория Тарковича. st. sl. 32 /1986/ Tomasivszkij nyomán A. PETROV is rámutatott arra, hogy az ukrán szórványok által használt falnevek kivétel nélkül magyarból vett kölcsönzések. /ПЕТРОВЪ, АЛЕКСЕЙ, Пределы Угро-русской речи въ 1773 г. по официальнымъ, даннымъ. С. Петербургъ, 1911. 83-95, 153.; PETROV, ALEKSEJ: Kdy vznikly rusképsady na uherské Dolní zemi a vůbec za Karpaty? Český časopis

pis historický roč. XXIX /1923/ sešit 3-4. 411-442./

A XVII-XVIII. századi kárpátukrán egyházi-kancelláriai írásbeliség stílusjegyeit magán viselő, szabályos, jól olvasható, a korabeli ukrán kurzív irással készült kvestálási dokumentumok helynévi adatait translitteráltuk, megőrizve az u hangot jelölő ou-o betűk szembenállását, a y/ksz/, r/g/, e/th,f/, ĭ/i/ betűket is. Az adattár első oszlopa a cirill ábécé sorrendjében, alanyesetben tartalmazza a szóban forgó iratokban található történeti ukrán neveket. A 2. oszlop adja FÉNYES szótárából a megfelelő elnevezést vagy elnevezéseket.

A romániai /R/ szovjetunióbeli /Szu/ és magyarországi helynevek esetében a 3. oszlopban, a csehszlovákiai nevek /Cs/ vonatkozásában a 4. oszlopban adjuk meg a mai hivatalos román, ukrán /orosz/, ill. magyar megfelelőket. Itt arra is utalunk, ha egyes falvak esetében községösszevonás vagy névváltoztatás történt. /A szlovák neveket illetően MILAN MAJTAN, Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava, 1972., az ukrán neveket: Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область. Київ, 1969.; az orosz neveket: История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. Киев, 1982. című munkából vettük, a román hivatalos neveket pedig a Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás III-IV. Nyíregyháza, 1982. című munkából. Esetenként használtuk Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtárát is./ A csehszlovákiai helyneveket illetően a szlovák hivatalos elnevezések mellett a mai ukrán alakot is igyekeztünk megadni. E törekvésünket azonban nem tudtuk következetesen realizálni, mivel a szlovákiai helyneveknek nincs normatív ukrán nyelvű szótára. Adatainkat LAZORIK és Panykevics más céllal készült munkáiból vettük. /ПАНЬКЕВИЧ, ІВАН, Матеріали до історії мови південнокарпатських українців. Науковий збірник Музею української культури в Свиднику 4/2. Пряшів, 1970.; LAZORIK, O., Словник відтопонімічних прикметників і назв жителів Пряшівщини. Пряшів, 1983./Itt a kol. rövidítés hajdani elnevezést jelez, a dial. pedig nyelvjárási formát.

АБАУЇВАРСКА столица 1791 = Abaújvár vármegye

АНДРІОВА 1791	Andrejova	АндріЙова	Cs. Andrejová
АНДРИОВКА 1791		АндріЙвка діал. Андрів-	Cs. Andrejovka → Orlov 1920
АРАНІОШЬ МЕДІ- ЕШЬ 1779	Aranyos-megyes	R. Medieş Aurit	
АРДО 1791	Vég-Ardó	Végardó → Sá- rospatak 1965	
АСТРАВЯ 1789, 1791	Jesztreb	Шариський Ястреб	Cs. Sárišké Jastrabie
БАЛША 1791	Balsa	Balsa	
БАНОВЦИ 1789	Bánócz	Cs. Bánovce nad Ondavou	
БАНЯЧКА 1756	Ruda-Bányácska	Rudabányács- ka	
БАРАЛЪБАЛАРЪ 1756	Barlafalu	R. ?	
БАРДІОВЪ 1779	Bártfa /Bart- feld, Bardiov/	БардіЙв	Cs. Bardejov
БАРЬ 1756	Nagy-Bari		Cs. Bara
БАЧКОВЪ 1789	Bacskó		Cs. Bačkov
БАЮРОВЪ 1791	Bajorvágás		Cs. Bajerov
БЕКЕЧЬ 1791	Bekecs	Bekecs	
БЕНЕДИКОВЦИ 1791	Benedikócz	БенядикіЙвці	Cs. Benedikovce
БЕРЕГСАСЬ 1756, 1779, 1791	Beregszász	Szu. Берегове, Берегово	
БЕРЕЗНИЦКА ОБЪТЕЛЬ 1791 =	Kisbereznai monostor		
БЕРЕЗНИЙ 1779	Kis-Berezna	Szu. Малий Бе- резний, Малий Березний	
БЕРЕЦКА столица 1779, 1791 =	Bereg vármegye		

1	2	3	4
БЕХЕРОВЪ I79I	Becheró vagy Biharó	Бехерїв	Cs. Becherov
БЕШЕНЯ I79I		Ládbesenyő	
БИДОВЦИ I79I	Bööd, Bidowce		Cs. Bidovce
БИЛОВЕЖА I79I	Bellovesza	Бїловежа	Cs. Beloveža
БИШТА I789	Biste		Cs. Byšta
БИЗАДЪ I779, 3 I79I	Bikszád	R. Bixad	
БИЗАДКА обитель I79I = 3		bikszádi monostor	
БЛАЖОВЪ I79I	Balásvagas, Blazow	Блажїв	Cs. Blažov → Javorina/1953/
БОГЛЯРКА I79I	Boglárka	Боглярка	Cs. Bogliarka
БОДРОГ I79I	=	Bodrog folyónév	
БОЛЯ I779, I79I	Bolly		Bol'
БОРША I79I	Borsi		Cs. Borša
БОРШОДСКА столица I79I =		Borsod megye	
БРЕКОВЪ I756, I779, I79I	Barkó		Cs. Brekov
БРЕНСІОВЦИ I789			
БУКОВЕЦЪ I779	Bukócz /Máramaros/		
БУКОВСКА обитель ~ БУКОСКА обитель		bukóczi monostor	
БУКОВЕЦЪ I756, I779, I79I	Bukócz /Sáros/	Буковець	Cs. Bukovce
БУЛЬ I79I	Búly	Búj	
БУЯКОВЪ I79I	Buják		Cs. Bujakov → Brežany /1956/

БЫСТРЕ 1791	Orosz-Bisztra	Бистре	Cs. Bystrá
БУДЬ 1791	Búd	Tiszabúd → Búdszentmihály → Tiszavasvári /1950/	
ВАЛКОВЪ 1791	Valkov	Валків	Cs. Valkov → Bžany /1965/
ВАЛКЮВЦИ 1791	Valykócz	Вальківці	Cs. Valkovce
ВАЛЛАЙ 1779 1791	Vállaj	Vállaj	
ВАРАДКА 1791	Váradka	Варадка	Cs. Váradka
ВАРХАНОВЦЫ 1791	Várgony /Warhanowce/	Варганівці	Cs. Varhanovce
ВАРЮВЦЫ 1791	Varjufalva /Stulani/		Cs. Stul'any
ВАШВАРЬ 1779	Vasvári /Nyír-/	Nyírvasvári	
ВЕЛЕТЫ 1789	Velejte	Веляти	Cs. Vel'aty
ВЕНЕЦІЯ 1791	Veneczia	Венеція	Cs. Venecia → Lukov /1946/
ВЕНЧЕЛЮВЪ 1791	U-Vencsellő	Vencsellő → Gávavencsellő /1971/	
ВЕРНАРЪ 1791	Vernárd		Cs. Vernár
ВИННЕ 1779, 1791	Vinna		Cs. Vinné
ВОЙЧИЦЫ 1789	Vecse	Войчіце	Cs. Vojčice
ВОЛОВЕ 1779	Volócz	Szu. Міжгір'я, Межгорье	
ВОРОНОВЪ 1779, 1789 ВРАНОВ 1779	Varanó	Воронів	Cs. Vranov
ГАВАЙ 1779	Havaj	ГАВАЙ	Cs. Havaj
ГАНИГОВЦЫ 1779 1791	Henigh /Hani-gowce/	Ганигівці	Cs. Hanigovce
ГАНУШОВЦЬ 1779 1791	Hanusfalva /Hanusowcze/		Cs. Hanusovce nad Topľou
ГАРДИЦА 1789	Hardicsa		Cs. Zemplínske Hradište

1	2	3	4
ГАЧАВА 1791	Hacsava	Гачава	Cs. Hačava
ГЕДІЄЛЯ 1779	=	Hegyalja	
ГЕЛМЕЦЬ 1791	Király-Hel- mecz		Kráľovský Chlmec
ГЕОВКЕРЕСТУРЬ 1789		Hejőkeresztur	
ГЕЛІМАНЮВЦІ 1791	Helczmanocz	Гельцманівці діал. Гельцма- нувці	Cs. Helczma- novce
ГЕРНАТЬ 1791	=	Hernád folyó	
ГНИЛЧИКЬ 1791	Hnilcsek		Cs. Hnilčik
ГОДЕРМАРОКЬ 1791	Hodermark	Ігляни кол. Годермарк	Cs. Stotince → Ihl'any /1960/
ГОРВАТИ 1791	Erdő-Horváthi	Erdőhorváti	
ГОРОДИСКО 1791	Hradiskó	Городисько	Cs. Hradisko
ГРАВОЦЬ 1791	Hrabovcsik	Грабівчик діал. Грабовець	Cs. Hrabovčik
ГРАВОЦЬ 1791	Izbugya-Hra- bócz	Грабовець на Лабірці	Cs. Hrabovec nad Laborcom
ГРАВОЦЬ 1791	Alsó-Hrabócz ?		Cs. Nižný Hrabovec
ГРАВСКЕ 1791	Hrabszke	Грабське	Cs. Hrabské
ГРЯДКИ 1789	Gerenda /Zemp- lén/		Cs. Hriadky
ГАВА 1791	Gáva	Gáva → Gáva- vencsellő /1971/	
ГАРАНЬ 1789	Garany		Cs. Hraň
ГЕЛНИЦА 1791	Gölnicz /Gel- nicza/	Гельниця	Cs. Gelnica
ГЕМЕРСКА столица 1791	=	Gömör vármegye	

1	2	3	4
ГЕРАЛТЬ 1791	Gerald	Гералтiв дiал. Гералт	Cs. Geraltov
ГЕРЕМБЕЛ' 1789	Görömböly	Görömböly	
ГЕРЛАХОВЪ 1791	Gerlachfalva /Gerlsdorf/	Герлахiв	Cs. Gerlachov
ГЕРЧЕЛЬ 1789	Geresely /té- vesen/ Gercsely		Cs. Hrčel'
ДАВИДОВО 1789	Dávidvágás	Давидово	Cs. Davidov
ДАМОЧЬ 1789, 1791	Dámócz	Dámóc	
ДАРГОВ 1791	Dargó		Cs. Dargov
ДВОРЯНКА 1789	Tehna		Cs. Dvorianky
ДЕБРЕЦЕНЬ 1687	Debreczen	Debrecen	
ДЖОРЗЮШЬ 1791	Gyurkó	Дзурдзош	Cs. D'urd'oš
ДОБРА 1789 1791	Dobra /Zemp- lén/		Cs. Dobrá
ДОРОГЬ 1791	Dorog	Hajdúdorog	
ДОРОЦКИЙ соборъ 1779	=	/Hajdú/dorogi esperesség	
ДЯПОЛОВЦЫ 1791	Gyapalócz		Cs. D'apalovce
ДЯЧУВЬ 1791	Decsó /Daczow/	Джачiв	Cs. D'ačov
ЕСЛАРЬ 1791	Eszlár /Tisza/	Tiszaeszlár	
ЕРДЮДЬ 1779	Erdőd.	R. Ardud	
ЖАДАНЬ 1756, 1791	Zsadány /Zemp- lén/	Bodrogzsadány→ Sára zsadány /1949/	
ЖАДАНЬ 1791	Zsadány /Aba- uj m./		Cs. Ždaňa
ЖИРЬ 1791	Zsir /Ziroweze/		Cs. Žírovce→ Herlány /1964/
ЖЕТКЮВЦИ 1791	Zsetek	Жаткiвци	Cs. Žatkovce
ЖОЛЦА 1789, 1791	Felső-Zsolca	Felsőzsolca	
ЗАВАТКА 1791	Zavadka	Завадка	Cs. Zavadka

1	2	3	4
ЗАМАГУРА 1779	= Zamagura =	Szepesi-Magurántul	
ЗБИГНІОВО 1789	Zebegnűő	Збегньов	Cs. Zbehnov
ЗБОРОВА 1791	Zboró		Cs. Zborov
ЗДОБА 1791	Zdoba		Cs. Zdoba > Sady nad Tory- sou /1964/
ЗЕЙТИНЬ 1789	Zetény		Cs. Zatin
ЗЕМПЛИНСКА СТОЛИЦА 1791	=	Zemplén vármegye	
ЗИТРИКЪ			
ІМСТИЧОВСКА ОБЪТЕЛЬ 1791	=	miszticzei monostor	
ІМСТИЧОВО 1779	Misticze, Iusticzovo	Szu. Імстичеве, Імстичево	
КАГАНОВЦЫ 1789	Kohány /Zemp- lén/		Cs. Kochanov- ce > Sečovce /1948/
КАЛЛОВ 1687	Kálló /Nagy/	Nagykálló	
КАЛНИКЪ 1779	Kálnik	Szu. Кальник	
КАМЕНИЦЯ ВЪШНЯ 1791	Kemencze /Fel- ső/ Horni Ka- menic		Cs. Vyšná Ka- menica
КАМИНКА 1791	Kamjonka	Камінка діал. Камюнка	Cs. Kamienka
КАМНЯНИЦЯ НИЖНЯ 1791	Kemencze /Al- ső/ Dolni Ka- menic		Cs. Nižná Ka- menica
КАРОШЬ 1791	Karos /Zemp- lén/	Karos	
КАЧАНОВЪ 1789	Kacsánd		Cs. Kačanov
КАРОЛЬ 1779	Károly /Nagy-/	R. Carei	
КАШОВЪ 1789	Kásó		Cs. Kašov
КВАКОВЦЫ 1791	Kvakócz		Cs. Kvakovce

1	2	3	4
КЕЛЕЧИНЬ 1779	Kelecsény /Kleczenov/		Košický Kleče- nov
КЕЛЧА 1791	Kelcse		Nová Kelča
КЕРЕСТУРЬ 1791	Bodrog-Keresz- tur	Bodrogkeresz- túr	
КЕРЕСТВЕЙ 1791	Körösfő, Kerest weg	Окружна, Керештвей	Cs. Okružná
КІОВИКЪ 1791	Kijow	КИЇВ	Cs. Kyjov
КИРИМЪ 1789	Köröm	Köröm	
КИСТА 1789	Kiszte		Cs. Kysta
КИШВАРДА 1779	Várda /Kis/	Kisvárda	
КИШЬФАЛУ 1791	Kisfalu	Bodrogkisfalud Bodrogszegi /1950/	
КЛАЧАНЮВЪ 1791	Kelecsény		Cs. Zemplíns- ky Klečenov Zemplínska Nová Ves
КЛЕМБАРОКЪ 1779 1791	Klemberg	Кленів	Cs. Klenov
КЛЕМБАРКЪ 1789			
КЛУКНАВА 1791	Klukná		Cs. Kluknava
КОБЫЛНИЦА 1791	Kobulnicza	Кобильниці	Cs. Kobylnice
КÖВЕЖДЪ 1789	Kövesd /Kis/, Kövesd /Nagy/	Malý Каменец Vel'ký Каменец	
КОЙШОВ 1791	Koissó	Койшів діал. Кольшов	Cs. Kojšov
КОКИНЯ 1791	Kökény /Kokina/	Тренків кол. КОКИНЯ	Cs. Trnkov
КОЛБАША 1789	Kolbása		Cs. Brezina
КОМЛОША 1791	Komlós /Sáros m./	Хмельова кол. КОМЛОША	Cs. Chmelová
КОРИНКА 1791	Korotnok		Cs. Korotnok Pol'anovce /1920/
КРАЛЮВЦИ 1791	Királynép /Kra- lowce/		Cs. Král'ovce
КРАСНОБРОДЪ 1779	Krasznibrod	Краснобрід /Красный Брід/	Cs. Krásny Brod

КРАСНОБРОДСКА обитель 1791 = krasznobrodi monostor

КРЕМПАХЫ	Krempach	Кремна кол.Кром-пах	Cs. Kremná
КРИВЕ 1791	Kriva /Sáros/		Cs. Krivé
КРИВОЩАНЫ 1756	Krivostyány		Cs. Krivoš- t'ány→Stražs- ke /1960/
КРИЖЕ 1791	Krizse	Крижі	Cs. Kríže
КРУЖЛОВА 1791	Kruzsló	Кружлів	Cs. Kružľov
КУПИЛЬ 1791	?		Cs. L'ubické Kúpele→Javori- na /1953/
КУРОВЬ 1791	Kurova	Курів	Cs. Kurov
КУЦАНЫ 1789	Neszpest		Cs. Kucany→ Oborín /1960/
ЛАСТОВЕЦЬ 1789	Lasztócz	Ластовце	Cs. Lastovce
ЛАСТОВИЦА 1779	Lasztozo ?	Ласців	Cs. Lascov
ЛАТОРИЦА 1779	= Latorca folyó		
ЛЕВЕЛЕКЬ 1779	Levelek	Levelek	
ЛЕГ'ЕШ БЕНЯ 1791	Legyes-Bénye	Legyesbénye	
ЛЕГНАВА 1791	Laghno	Легнава	Cs. Legnava
ЛЕЛЕСЬ ПОЛЯНКА 1789, ЛЕЛЕСЬ ПОЛЯНА 1791	Polyana /Le- lesz/		Cs. Pol'any
ЛЕНАРТОВЬ 1791	Lénártó	Ленартів	Cs. Lenartov
ЛЕЯНВАРЬ 1789	Leányvár /Zemp- lén/	Révlányvár	
ЛИПОВА 1791	Lipova /Sáros/	Липова	Cs. Lipová
ЛИПНИКЪ ВЕЛИКИЙ 1791	Lipnik /Sáros m./	Великий Липник	Cs. Vel'ký Lipník
ЛИПНИКЪ МАЛИ 1791	Lipnik /Sáros m./	Малий Липник	Cs. Malý Lip- ník

1	2	3	4
ЛИСКА 1791	Liszka /Olasz- Liszka/	Olaszliszka	
ЛОЗИНЬ 1789	Lazony		Cs. Lozín
ЛУКОВЬ 1791	Lukó	Луків	Cs. Lukov
ЛЮБОВЕЦ 1791	Lubocz	Любовець діал. Любовець	Cs. L'ubovec
ЛЮБОТИНЯ 1791	Lubotin	ЛЮБОТИНЯ	Cs. L'ubotín
ЛІВОВЬ 1791	Livo	ЛІВІВ	Cs. Livov
ЛІНЦЫ 1779 1791	Inglinc /Ung/	Szu. ЛІНЦІ, Линцы	
МАДЬ 1791	Mád	Mád	
МАДЯРОШКА 1791	Mogyoróska /Abauj m./	Mogyoróska	
МАКОВИЦА 1779	= Makovica		
МАЛЦОВЬ 1791	Malczó	Мальців	Cs. Malcov
МАЛЧИЦА 1789	Málcza		Cs. Malčice
МАРАМОРОСКА обитель 1779	=	máramarosi kolostor	
МАРАМОРЫШЬ 1789		Máramaros megye	
МАРІЯ ПОВЧАНСКА обитель 1791			
ПОВЧАНСКА обитель 1756		máriarócsi kolostor	
МАРКОВЦИ 1789	Márk		Cs. Markovce
МАТИСОВА 1791	Matisova	МАТИСОВА	Cs. Matysová
МАТЬОВЦЕ 1791	Vágás /Máté-/	МАТІВЦІ	Cs. Matovce
МАТЯШОВЬ 1791	Matyasocz /Zemplén m./		Cs. Ondavské Matiašovce
МАЮРЫ 1779 1791	Maajor		Cs. Majere
МЕЖИ-БОДРОЖА 1779	МЕЖДУ БОДРО-	Bodrogköz	
ГОМ 1791 =			
МЕЗО ПЕТРИ 1791	Petri /Mező/	R. Petrești	

1	2	3	4
МИХАЛІЎСКА долина 1779	=	/Laborc-/	Nagyshályi völgy
МИКЛОШОВЦЫ 1791	Vágás /Miklós-/ Miklussowce	Миклушівці	Cs. Miklušovce
МИКОВА 1791	Mikova	Микова	Cs. Miková
МИСТИЧОВСКИЙ 1791	=	miszticei Vö.	
ИМСТИЧОВСКИЙ	=	miszticei	
ИМСТИЧОВСКА обитель 1687, 1727	=	miszticei kolostor Vö.	
ИМСТИЧОВСКА обитель 1791			
МИКОГАЗ 1789	Mikóháza	Mikóháza	
МИШКОЛЦЬ 1756	Miskolcz	Miskolc	
МИШКОВЦЬ 1779			
МИШКОЛЦЬ 1789 1791			
МНИШОКЪ 1791	Remete, Minsidl, Mnissek		Cs. Mníšek nad Hnilcom
МОНСК 1791	Monok	Monok	
МУЖАЮВЪ 1791	Nagy-Muzsaj	Szu. Мужієве, Мужиєво	
МУНКАЧОВЪ 1727	Munkács	Szu. Мукачево, Мукачево	
МУКАЧОВЪ 1779			
МУНКАЧОВСКА обитель 1687, 1791	=	munkácsi kolostor	
МЫШЛЯ ВЫШНЯ 1791	Mislye /Felső/		Cs. Vyšná Myš- l'a
МЫШЛЯ НИЖНЯ 1791	Mislye /Alsó/ Dolna Missla		Cs. Nižná Myš- l'a
НАДАЖДЪ 1791	Nádasd /Abauj/		Cs. Trstené pri Hornáde
НАДЪБАНЯ 1756, 1779	Nagybánya	R. Baia Mare	

НАДЬ-МАЙТЕНЬ I79I	Nagy-Majtény	R. Moftinul Mare	
НОВА ВЕСЬ I79I	Ujfalu /Sós/	Руська Нова Весь діал. Нова Весь	Cs. Ruská No- vá Ves
ОБРУЧНЕ I79I	Obrucsnó	Обручне	Cs. Obručné
ОГУРНА I79I	Uhorna		Cs. Úhorná
ОЗОРОВЦЫ I789	Kis Azar, Nagy Azar		Malé Ozorovce, Vel'ké Ozorov- ce
ОЛАСЬ I756, ОЛАСИ I79I	Bodrog-Olaszi	Bodrogolaszi	
ОЛ'КА ГУМЕНЯН- СКА I779	Olyka /Homonna/	Олька/Вишня Олька до I944/	Cs. Ol'ka
ОЛ'КА МАКОВА I779	Olyka /Homonna/	Олька /Нижня Олька до I944/	Ol'ka
ОЛ'КА СТРОП- КОВСКА I779	Olyka	Олька /Нижня Олька до I944/	Cs. Ol'ka
ОЛШАВИЦА I79I	Olyšaviczá	Вільшавица	Cs. Ol'šavica
ОНОДЬ I687	Onod	onod	
ӨРЕШЬ I789	Sajó-Örös	Sajóörös	
ОРЛОВЬ I79I	Orló	Орлів діал. Вірлів	Cs. Orlov
ОРТУТУВА I79I	Ortutova	Ортутова	Cs. Ortut'ova
ОРЯБИНА I79I	Jarembina	Ор'ябина	Cs. Jarabina
ОСИКОВЬ I79I	Oszikó		Cs. Osikov
ОСТУРНА I79I	Oszturnya	Остурня діал. Востурня	Cs. Osturňa
ПАЛФАЛВА I779	Sajó-Pálfalva	Sajópálfalva	
ПАРХОВЯНЫ I789	Parno		Cs. Parchovany
ПАТАК I687 ПО- ТОКЬ I756, I779	Sárospatak	Sárospatak	
ПАЦИНЬ I789	Páczyiny	Pácin	
ПЕКЛЯНКИ I79I	Peklin /Orosz/	Пекляни, Луко- вець	Cs. Ruské Pek- l'any→L'ubovec /1964/

1	2	3	4
ПЕТЕЮЦЫ 1791	Petőfalva /Zemplén/	Петейвиї	Cs. Petejovce→ Turany nad Ondavou /1964/
ПЕТРИКОВЦЫ 1789	Petrik		Cs. Petrikovce
ПИСКОРЮЦИ 1791	Piszkarócz	Піскорівиї	Cs. Piskorovce
ПИТРОВА 1791	Petrova /Sáros	Пітрова	Cs. Petrova
ПОВЧЬ 1791	Pócs /Mária/	Мариаро́с	
ПОДГРАЦИКЪ 1791	Váralja /Podhradze/		Cs. Podhradík
ПОЛГАР 1791	Polgár	Polgár	
ПОЛЯНА 1791	Polyana	ВЕЛИКИ ПОЛЯНИ	Cs. Vel'ka Pol'ana
ПОРАЧЬ 1791	Pórács	Порач	Cs. Poráč
ПОРУБА 1791	Poruba /Orosz/	Руська Поруба	Cs. Ruská Poruba
ПОТОКЪ 1756 vö.			
ПАТАКЪ 1687			
ПРЯШОВ 1779	Eperjes /Frageopolis, Pressova/	Пряшів	Cs. Prešov
ПУСТОПОЛЬКА	Rusztamező /Wizranka/	Пустополе	Cs. Vislanka
ПЧЕЛИНЕ 1779	Posolina	Пчолиний	Cs. Pčoliné
РЕМЕНИНИ 1791	Remenye	Ременини	Cs. Remeniny
РЕНЧЕШОВЪ 1791	Rencsissó	Ренчишів	Cs. Rencišov
РЕПАШЫ НИЖНИ 1791	Répás /Alsó/	Нижні Репаші	Cs. Nižné Repaše
РИХНАВА 1791	Richnó		Cs. Richnava
РОВНЕ 1791	Rovno	Рівне діал. Рімне	Cs. Rovné
РОСТЮЧКА 1779	Rosztóka /Bereg/	Szu. Розтока, Ростока	
РУСКОВО 1789	Ruszka /Kis, Nagy/		Nový Ruskov
РУСКИ 1791	Ruszka /Orosz/	Руський	Cs. Ruské
РЯШОВЪ 1791	Ressó	Ряшів	Cs. Rešov

1	2	3	4
РЪПИНЕ I779	Ripinye	Szu. Репинне, Репинное	
САВОВЧАНСКА столица I727			
САБОЛЧАНСКА столица I79I		= Szabolcs vármegye	
САБОЛЧЬ I79I	Szabolcs	Szabolcs	
САБОШЬ I79I	Szobos	Собош	Cs. Soboš
САКМАР I779 id.	СУКМАРЬ		
САНТОВЬ I79I	Szántó /Abauj/	Abaújszántó	
САСФАЛОВ I779	Százfa	Szászfа	
САТМАРСКА столица I79I		= Szatmár vármegye	
САЧУРОВЬ I789	Szaacsur, Sza- csurov	Сацуров	Cs. Sačurov
СЕДЛИСКА I79I	Szedlicske		Cs. Sedliska
СЕДЛИЦИ I79I	Szedlicse	Седлици	Cs. Sedlice
СЕЙЧЬ КЕРЕСТУРЬ I789 КЕРЕСТУР I79I	Szécs-Keresz- tur		Cs. Zemplínsky Svätý Kríž → Zemplínska Tep- lica /1955/
СЕНТЬ МАРИЯ I789	Szent-Mária		Cs. Svätá Mária pri Bodrogu → Bodrog /1960/
СЕРДАГЕЛЬ I779	Szerdahely /Bodrog-/	Сердагелъ	Cs. Streda nad Bodrogom
СЕРЕДНЬЕ I756 I779	Szerednye	Szu. Середне, Среднее	
СЕРЕНЧЬ I79I	Szerencs	Szerencs	
СЕЧУВСКА долина I779, I789		= gálszécsi völgy	
СЕЧЮВЦИ I789	Gálszéch		Cs. Sečovce
СИГОТЬ I779	Szigetb /eli- rás/ Szigeth /Szigit, Szi- hota Márama- ros m./	R. Sighetul Marmației	

1	2	3	4
СИЛВАШФАЛУ I789	Ujfalu /Szil- vás/		Cs. Silvaš → Slivník /1948/
СИНЬРЬ I789	Szinyér		Cs. Svinice
СЛОВИНКИ I79I	Alsó-Szloven- ka, Felső-Szlo- venka	СЛОВІНКИ	Cs. Slovinky
СМОЛНИК I79I	Szmolník	СМІЛНИК діал. Смулник	Cs. Smolník
СМОЛНИК I79I	Szomolnok /Schmölnicz, Smolník/		Cs. Smolník
СМОЛИНКИ I79I			
СНАКОВЬ I79I	Sznakó	СНАКІВ	Cs. Snakov
СОЛНОЧКА I789	Szolnocska		Cs. Solnočka
СПИСКА столица I79I	=	Szepes vármegye	
СПИШЬ I779	=	Szepesség	
СТАНКОВЦЫ I789	Sztankócz		Cs. Stankovce → Podhorany /1964/
СТАНЧА I789	Isztáncz		Cs. Stanča → Zemplínska Nová Ves
СТАРЕ I756, I779	Sztára /Zemp- lén/		Cs. Staré
СТАРИНА I79I	Sztarina	Старина	Cs. Starina
СТАРИНА I79I	Sztarina /Sá- ros/	Старина	Cs. Starina
СТАЩИНЬ I779, I79I	Sztakesin	Стакцин	Cs. Stakčín
СТЕБНИКЪ I79I	Sztebnik	Стебник	Cs. Stebník
СТЕФУРОВЪ I79I	Stefuro	Штефурів	Cs. Štefurov
СТРОПКОВЪ I779	Sztropkó	Стропків	Cs. Stropkov
СТРАСТКЕ I779	Sztráska, Náhre	Стразьке	Cs. Stražske
СТУДЕНОЕ I779	Hidegpatak	Szu. Нижній Студений, Нижний Сту- деный	

СУКМАРЬ 1779, САКМАРЬ 1687, 1756	Szatmár-Németi vagy csupán Szatmár	R. Satu Mare	
СУХА ДОЛИНА 1773	Száravölgy, Szucha Dolina	Седлиці	Cs. Suchá Do- lina → Sedlice /1960/ Cs. Viničky
СЮВЛОШКА 1791 СЮЛОСКА 1779	Szőlőcske		
СЮЛОШЬ 1756, 1779	Nagy-Szőlős /Bereg-Ugocsa m./	Сзу. Виногра- дів, Виногра- дов	
ТАЛЯ 1791	Táallya	Táallya	
ТАРКАНЬ 1789	Nagy Tárkány, Kis Tárkány		Cs. Vel'ké Tra- kany, Malé Tra- kany
ТАРЦАЛЬ 1791	Tarcal	Tarcal	
ТВАРОЖЕЦ ВИШНИ 1779	Felső Twarosz- tsza	Вишній Тваро- жець	Cs. Vyšný Tva- rožec
ТВАРОЖЕЦ НИЖНИ 1773	Alsó Twarosz- tsza	Нижний Тваро- жець	Cs. Nižný Tva- rožec
ТЕЛГАРТЬ 1773	Telgard /Thier- garten/	Телгарт	Cs. Švermovo
ТЕПЛИЦЫ 1773	Taplocza /Jols- va/		Cs. Jelšavská Teplica
ТЕРНАВКА 1789	Szécs-Tarnoka		Cs. Ternavka → Trnavka /1948/
ТИМАРЬ 1791	Timár	Timár	
ТИСА 1779	=	Tisza folyó	
ТОКАЙ 1687, 1791	Tokaj	Tokaj	
ТОПЛЯ рика 1779, 1791	=	Tapoly folyó	
ТОРГОВИЩА 1789	Vásárhely	Тарговіще	Cs. Trhovište
ТОРИСА 1779	=	Tarca patak	
ТОРИСА СТЕЛБАКЬ 1791	Stelbach	Тихий Потік кол. Штельбах	Cs. Štelbach → Tichý Potok /1948/
ТОРИСКИ 1773	Toriszka	Ториськи	Cs. Torysky

1	2	3	4
ТОРИСКИ 1773	Toriszka	Ториськи	Cs. Torysky
ТОРОНЯ ВЫШНЯ	Nagy-Toronya		Cs. Trňa
ТОРОНЯ НИЖНЯ 1791	Kis-Toronya		Cs. Trňa
ТОРОНЯ 1756, 1779, 1789 vб.			
ТОРОНЯ ВЫШНЯ, НИЖНЯ			
ТОВЧВА 1727, ТОЧВА 1791	Tolcsva	Tolcsva	
ТЕРЕБЕШЬ 1779, ТРЕВИШОВЬ 1789	Tóke-Terebes /Zemplén m./	Требишів	Cs. Trebišov
ТУРЦ 1756	Turcz	R. Turč	
ОУЙВАРОШЬ 1789	Ujváros /Aba- uj/		Cs. Slanské Nové Mesto
ОУЙГЕЛЬ 1756 1779	Ujhely /Sátor- alja-/	Sátoraljaúj- hely	
ОУЙЛАКЬ 1789, 1791	Ujlak /Bodzás- uj/	Уйлак	Cs. Novosad
ОУНГВАРСКА столица 1791	=	Ungvár vármegye	
ОУНГВАРЬ 1756, 1779, 1789	Ungvár	Szu. Ужгород	
ОУПОРЬ 1789	Upor		Cs. Úpor-Zem- plínska Nová Ves /1964/
ОУЯКЬ 1791	Ujlak /Sáros/	Удол кол. Уяк	Cs. Údol
ОУЪФАЛУ 1791	Ujfalu /Bodó- -Kő/	Boldogkőujfalu	
ЦЕЙКОВЬ 1789	Cséke		Cs. Cejkov
ЦЕРНИНЫ	Csernina	Цернини	Cs. Cernina
ЦИГОЛКА	Czigelka	Цигелка діал. Циголка	Cs. Cigelka
ФАЛКУШОВЦИ 1789	Falkus		Cs. Falkušovce
ФЕНЬ 1791	Fény	R. Foieni	
ФІАШЬ 1791	Fiass	Фіаш	Cs. Fijaš
ФІЛКОГАЗЬ 1789	Filkeháza	Filkeháza	

1	2	3	4
ФОЛЬВАРЬ I79I	Folyvárk	Страняни кол. Фольварк	Cs. Stráňany
ФРИЧКА	Fricska	Фричка	Cs. Frička
ФУЛЯНКА I79I	Fulyán	Фулянка	Cs. Fulianka
ХУСТЯНСКА рѣка I779	=	Nagyág /folyónév/	
ШАЈОПЕТРА I789	Sajó-petri	Sajópetri	
ШАМБРОНЪ I79I	Feketekut Schambron	Шамбрѣн	Cs. Šambron
ШАРИСКА столица I79I	=	Sáros vármegye	
ШАШОВА I79I	Sássova	ШАШОВА	Cs. Šašová
ШВЕДЛЯРЬ I79I	Schwedlér		Cs. Švedlár
ШЕПИНЕЦЬ I79I	Sapinecz	Шепинець	Cs. Šapínez → Okruhlé /1964/
ШОМА I79I	Som, Sama	Дрѣница кол. Шома	Cs. Drienica
ШУМЯЧЬ I79I	Sumjác		Cs. Šumiac
ЩАВНИКЪ I79I	Schavnik	Шарифський Щавник	Cs. Šarišský Štiavnik
ЧАРНЕ I79I	Csarnó	Шариське Чарне	Cs. Šarišské Čierne
ЧАСАРЬ I79I	Császári	Nyircsászári	
ЧЕКА I79I	Cséke	Lácacséke	
ЧЕЛОВЦЫ I789	Cselej		Cs. Čel'ovce
ЧЕМЪРНОЕ I789	Varanó-Csemer- nye		Cs. Čemerné
ЧЕРЕГАТЫ I779, I79I	=	Cserehát	
ЧЕРНЕКЪ гора I779	=	Fekete-hegy /Munkács mellett/	
ЧИНАЛОШЬ I79I	Csanálos /Szat- már/	R. Urziceni	

1	2	3	4
ЧИРЧЪ 1791	Csirocs		Cs. Čirč
ЧУРЧЪ 1779			
ЧИЧВА 1791	Csicsvaalja		Cs. Sedliská
	Szedlice mel- lett		
ЯКЛЮВЦЫ 1791	Jéke.lfalva		Cs. Jaklovce
	/Jaklowce/		
ЯКУБЯНЫ 1791	Jakubjan	Якуб'яни	Cs. Jakubany
ЯЛОВА 1791	Jalová	Ялова	Cs. Jalová
ЯСЕНО 1791	Jeszenő		Cs. Jasenov
ЯСИНЬ 1779	Körösmező /Al- só, Felső/	Ясиня Szü.	

UDVARI ISTVÁN

A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ BOLGÁR-MAGYAR CSALÁDOK KERESZTNEVEI

Jelen munka a Magyarországon élő vegyes magyar-bolgár családok személyneveit tárgyalja. Ez azért is szükséges, mert napjainkig sok vizsgálat történt a magyarországi bolgárokkal kapcsolatban, de a személyneveket legjobb tudomásom szerint még nem vizsgálta senki részletesebben.

A bolgár kertészek nagy emigrációs hulláma a múlt század nyolcvanas éveitől az első világháborúig terjedő időszakban érte el tetőpontját Magyarországon, s ezzel egy új etnikum jött létre a magyar területen, a bolgár kertészek etnikuma. Az 1914-es statisztikai adatok szerint a külföldön élő bolgár-kertészek száma 25 ezer volt. Túlnyomó részük a Monarchiában és Romániában élt. Eleinte ezek a kertészcsaládok szigorúan endogámok voltak, de idővel vegyes családokat alapítottak. Lili Peneva-Vincze úgy véli, hogy ezek a családok eleinte

bolgárok és szerbek vegyüléséből jöttek létre, és csak a későbbiek folyamán keletkeztek magyar-bolgár vegyes családok /L. Peneva-Vincze: Hagyományőrzés és beilleszkedés a Magyarországon élő bolgárkertészek körében. Ethnographia XCII, Bp. 1981./.

Az általam földolgozott adatokban nem akad olyan, amely azt igazolná, hogy szerb-bolgár vegyes családok lettek volna. Ez két ok következménye: 1. az adatok a második világháború utáni időből származnak, 2. a megvizsgált családokban a családfő bolgár volt, az asszonynak csak a keresztnéve szerepelt, amiből nem derül ki, hogy szerb volt-e vagy magyar. Mivel az állampolgárságuk magyar volt, én ezeket a családokat mindenképpen magyar-bolgár családoknak tekintem.

Kizárólag azokat a vegyes családokat vizsgálom ebben a munkámban, amelyekben legalább az egyik családtag /anya, apa vagy gyerek/ bolgár állampolgár és élő személy. /A gyűjtés 1983 januárjában történt./

A dolgozatban 344 családot, 578 gyereket vizsgáltam. Egy családra átlagosan 1,68 gyerek esik. A születési dátumok szerint az időbeli megoszlás a következő:

1910 és 1920 között	3 /0,5 %/
1920--1930	12 /2,1 %/
1930--1940	44 /8 %/
1940--1950	115 /19,9 %/
1950--1960	82 /14,2 %/
1960--1970	142 /24,6 %/
1970--1980	163 /28,2 %/
1981--1982	11 /1,9 %/
Dátum nélküli	6 /1 %/

Bizonyos egyenlőtlenség egy évben is megfigyelhető, 1967-ben és 1973-ban 20--20 adat volt, 1956-ban csak három /előző évben 14/.

Ez a statisztika a Magyarországon élő bolgárok számát is illusztrálja. A második világháború utáni visszaesés annak a következménye, hogy sok bolgárkertész visszatért Bulgáriába. Az ezt követő két évtized emelkedő adatai azt bizonyítják, hogy az itt maradt bolgárok vegyes családokat alapítottak.

Figyelembe vettem a szülők nemét is, mivel ez nagyon jelentős a névadásban. A 344 apából 251 /73 // volt bolgár, a maradék /27 // magyar. Ebből következik, hogy a nők többsége magyarországi vagy bulgáriai bolgárokhoz ment feleségül.

Először a vegyes házasságok gyermeknévadásának a motivációját vizsgáltam. Három csoportot különböztettem meg ebből a szempontból:

1. Hagyományos bolgár: a gyermek a nagyapja vagy nagyanyja nevét kapja.
2. Hagyományos magyar: a gyermek édesanyja vagy édesapja nevét kapja.
3. Tisztázatlan esetek: a gyermek más nevet kap, olyat, ami nem egyezik sem nagyszülei, sem szülei nevével, a névadás motivációja ebben az esetben ismeretlen marad.

Ilyen szempontból az ilyen nevek, mint Андрей-Александър, Иван - István, Елена - Éva a kezdőbetű egyezésétől függetlenül külön neveknek számítanak, és a harmadik csoportba soroltam őket.

Másfelől a vegyes házasságokból származó gyermekek személyneveit eredetük szempontjából vizsgáltam. Itt is három csoportot különböztettem meg: 1. tiszta bolgár, 2. tiszta magyar, 3. vegyes.

A nevek etimológiáját Ladó János és Sztefan Ilcsev művei alapján állapítottam meg. /Ladó János: Magyar utónévkönyv, Bp. 1971. Стефан Илчев: Речник на личните и фамилни имена у българите, София, 1969/ De szükségesnek tartok néhány magyarázatot. Ladó János könyvének az a célja, hogy tételesen megjelölje, mely utóneveket lehet az anyakönyvbe bejegyezni, és milyen formában. Sztefan Ilcsev műve pedig az összes személyes vezetéknevet veszi számba. Ennek ellenére a két munka nemcsak az illető nyelvre jellemző neveket taglalja, hanem azokat is, amelyek nagyon szoros kivételként vagy ritkán a másikban is előfordulhat. Tehát jelölik, hogy melyek azok az ún. tiszta bolgár vagy tiszta magyar nevek, amelyek a másik nyelvben is előfordulnak olykor-olykor.

Vannak viszont olyan nevek, mint pl. Sándor és Александр, János és Иван, Irén és Ирина, Margit és Маргарита, István és Стефан, amelyeket a vegyes nevek közé soroltam. Ezzel szemben olyan nevek, mint Anikó és Ана, Kata, Kató és Катя neveket a tiszta magyar és tiszta bolgár nevek közé helyeztem. Ezek a nevek ugyan közös etimológiájúak, de az illető nyelv fonetikai törvényei szerint fejlődtek, becenevekké és csonka vagy rövidült nevekké slakultak.

A névadásban az egy személynév-tendencia érvényesül. 578 adatból mindössze 23-ban szerepel kettős személynév. Az osztályozásban ugyanazt a módszert használtam, mint eddig. Viszont, ha a kettős névből az egyik vegyes, akkor az egészet a vegyes típusba soroltam.

Lássuk először a női személynéveket. A megvizsgált anyagból ez 278 adat /48,1 %/, közülük 15 /5,4 %/ a nagyszülei nevéért kapta, ebből 3 bolgár nevet /20 %/, 4 magyar nevet /26,7 %/, 8 vegyes nevet /53,3 %/ adtak.

A másik csoportba 66 /23,7 %/ nő tartozik, ezek a szülő nevét kapták. Érdekes, hogy 14 kislány, egyötöde az ősszadatnak, az apa nevét kapta. Etimológia szerint a nevek így oszlanak meg: 9 bolgár /13,6 %/, 32 magyar /48,5 %/, 25 vegyes /37,9 %/.

A legnagyobb csoportban szerepelnek azok a nevek, amelyek nem egyeznek sem a nagyszülők, sem a szülők nevével, s etimológiájuk ismeretlen. A csoport száma attól is növekedett, hogy általában nagyon nehéz kideríteni a nagyanya nevét. Ily módon sok lány, aki esetleg a nagyanyja nevét viseli, azért mert ez nem bizonyítható, ebbe a csoportba került. A csoport száma 197 /70,9 %/. A megoszlás a következő: bolgár nevek 30 /15,2 %/, magyar nevek 75 /38,1 %/, vegyes nevek 92 /46,7 %/. Ez a 278 vegyes bolgár-magyar származású nő 108 nevet visel. Egy név gyakorisága 2,57.

43 esetben /15,5 %/ tiszta bolgár név szerepel. Bolgár név összesen 35 van, egy név gyakorisága 1,23.

A tiszta magyar nevek csoportjába 111 nő sorolható /39,9 %/. Összesen 45 névről van szó. Egy név gyakorisága 2,47.

A legnépesebb a vegyes nevek csoportja. Ide soroltam 124 nőt /44,6 %/. Ők 28 nevet viselnek, ami mind a bolgárban, mind a magyarban használható. Egy név gyakorisága 4,43.

A megvizsgált férfinevek száma 300 /51,9 %/. Közülük 45-en /15 %/ a nagyszülők nevét viselik. A nevek közül 17 bolgár /37,8 %/, 5 magyar /11,1 %/, 23 vegyes /51,1 %/.

104 gyermek a szülő nevét kapta /34,7 %/. Mindössze 11 fiú viseli az anyja nevét. Etimológia szerint a nevek így oszlanak meg: bolgár 22 /21,2 %/, magyar 10 /9,6 %/, vegyes 72 /69,2 %/.

Végül 151 fiú neve nem egyezik meg sem a nagyszülő, sem a szülő nevével, a névadás motivációja ismeretlen. Ők 50,3 %-át képviselik az összadattól. Eredetük szerint a következők: 26 bolgár /17,25 %/, 46 magyar /30,5 %/, 79 vegyes /52,25 %/.

A fiúk 104 nevet viselnek. Egy név gyakorisága 2,88. 65 bolgár nevet találunk. Egy név gyakorisága 1,38.

61 fiú magyar nevet kapott /20,3 %/. A magyar nevek száma 26, gyakoriságuk 2,35.

A férfiaknál is a legnépesebb a vegyes nevek csoportja. 174 fiú /58 %/ ilyen nevet kapott. A vegyes nevek száma 31, egy név gyakorisága 5,61.

A fenti adatokból látható, hogy a vegyes bolgár-magyar családok gyermekeinek névadásában két tendencia érvényesül.

1. A hagyomány megőrzése. A fiúk 15 %-a és a lányok 5,5 %-a a nagyszülő nevét kapja. Ezzel együtt a lányok 15 %-a és a fiúk 22 %-a bolgár nevet visel. Ha figyelembe vesszük is, hogy ezek a gyerekek és bolgár szüleik nagy része Magyarországon született, ezek az adatok mégis figyelemre méltók.

2. A környezethez való adaptáció. Ez két vonalon figyelhető meg. Egyrészt a gyermekek a szülők nevét kapják /a lányok 24 %-a, a fiúk 35 %-a/, mégpedig magyar nevet /a női nevek 40 %-a és a férfi nevek 20 %-a/, másrészt a gyermekek leginkább olyan nevet kapnak, amely mind a két nyelven elfogadott. Ily módon jellemzőek a körülvevő magyar környezetre, és nem idegenek a bolgár rokonoknak sem. Ilyen nevet kapott a férfiak 58 %-a, a nők 45 %-a.

VENCISZLAV VALOV

LAK KÖZSÉG KERESZTNEVEI 1794--1825

Lak község Borsod megye edelényi járásában, Edelénytől ÉK-re 13 kilométerre található. Első okleveles említése 1222-ből való, ekkor ugyanis a szomszédos Tomoron lakó Tomori család megvádolt egy laki embert /vö. GYÖRFFY: Az Árpád-kori magyarság történeti földrajza Bp. 1963. 784./. Több Árpád-kori oklevél, valamint a pápai tizedlajstromok tanúsága szerint a XIII--XIV. században jelentős nagyságú település volt, hiszen az országos átlagnál több garas adót fizetett /vö.: GYÖRFFY: i.m. 749--750/. A középkorban a borsodi vár vonzásába tartozik a falu, és pecsétjében a múlt század végéig ez olvasható: „Lak. Borsod vármegye Nemes Községe.”

Az első magyarországi népszámlálás szerint /1784--87/ lakóinak 59 %-a nemes, 27 %-a zsellér, 10 %-a egyéb, 1,1 %-a polgár, 0,8 %-a paraszt volt. Mivel származási struktúrája az országos átlagtól meglehetősen eltérő, ezért érdekesnek látszott névadási gyakorlatának vizsgálata az első népszámlálást követő három évtizedben. Az 1794 és 1825 közötti évek kiválasztását még az is indokolta, hogy Lak lélekszáma ebben a periódusban növekedett egész története során a legdinamikusabban. /Az 1960-as évektől fogyó tendenciát mutat a borsodi iparvidék és Miskolc elszívó hatása miatt./ Az 1790-es évek elejétől az 1820-as évek közepéig a lakosság száma 34 %-kal nőtt! Így elérte a mai napig tekintve is a maximumot -- 886 főt.

A vizsgált időszakban a lakosság vallási megoszlása a következő arányt mutatja: reformátusok 85--86 %, róm. katolikusok 8--9 %, zsidók 4--5 %. Így a „Helvét Hitvallást tartó Nemes Laki Ecllésia” anyakönyveinek tanulmányozása a névválasztási szokásokat megbízhatóan reprezentálja.

Az anyakönyvek 1750-től maradtak fenn. A vizsgált periódusban magyar nyelven vezették őket. A keresztelő lelkészek a következők voltak: Váradi Lázár 1779-ig, Lebo János 1782-ig, Szalai János 1789-ig, Sellyei Sámuel 1795-ig, Gödei István 1798-ig, Kapczi István 1800-ig, Sarudi István 1811-ig, Fazekas György 1813-ig, Szeremlei Sámuel 1826-ig.

Az újszülötteket a születés utáni harmadik napon keresztelték. Ettől mindössze két esetben tértek el. Noha a falu nemesi többségű község, mégsem találtam egyetlen esetben sem kettős vagy hármas névadást. Az elhalt gyermekek nevét gyakran újra adták a szülők. A nem nemesi származású szülők feltűnően sokszor hívtak nemesi származású keresztszülőt. Legalább ilyen gyakran kérték fel keresztszülőnek a helybeli lelkészt és felelőségét, valamint a rektort. Nemesi származású szülők ritkán választottak nem nemes keresztszülőket /mindössze 9 alkalommal/.

1794. jan. 1. és 1825. dec. 31. között 741 gyermeket kereszteltek meg: 381 fiút és 360 leányt. A névadásra felhasználtak 28 fiú és 20 lánynevet. Egy név átlagosan 26,4-szer szerepel. A névválasztási népszerűséget a következő táblázat mutatja:

szám:		%	szám:		%
1. István	82	21,5	1. Mária	73	20,2
2. János	69	18,1	2. Erzsébet	61	16,9
3. Pál	31	8,1	3. Julianna	42	11,6
4. Mihály	28	7,3	4. Judit	40	11,1
5. József	27	7	5. Zsuzsanna	32	8,8
6. Sámuel	23	6	6. Sára	32	8,8
7. András	15	3,9	7. Eszter	18	5
8. György	15	3,9	8. Borbála	16	4,4
9. Péter	15	3,9	9. Klára	9	2,5
10. Sándor	15	3,9	10. Zsófia	9	2,5
11. Miklós	13	3,4	11. Lidia	6	1,6
12. Károly	12	3,1	12. Terézia	4	1,4
13. László	12	3,1	13. Anna	4	1,4
14. Lajos	3	0,7	14. Éva	4	1,4
15. Dániel	3	0,7	15. Veronika	3	0,9
16. Bálint	2	0,5	16. Rebeka	3	0,9
17. Ferenc	2	0,5	17. Johanna	1	0,3
18. Gábor	2	0,5	18. Katalin	1	0,3
19. Imre	2	0,5	19. Ágnes	1	0,3
20. Zsigmond	2	0,5	20. Ráches	1	0,3
21. Agoston	1	0,2			
22. Ádám	1	0,2			
23. Balázs	1	0,2			
24. Benjamin	1	0,2			
25. Dévid	1	0,2			
26. Márton	1	0,2			
27. Mátyás	1	0,2			
28. Tamás	1	0,2			

A névválasztás motívumait csak 42,1%-ban sikerült kimutatni. Valamelyik szülő nevét kapta a gyermekek 25,3%, valamelyik keresztszülő nevét kapta a gyermekek 12,4%-a, a névnap közelsége 6,4%-ában dominált.

A fiúk névadásában az István és a János 39,6%-os gyakoriságában minden bizonnyal a vizsgált időszak lelkészeinek neve is szerepet játszhatott, hiszen többségük ezt a két nevet viselte. Az István, János, Mihály, József név gyakorisága korrelál a Kálmán Béla által közzétett 18. századi országos gyakorisági adatokkal /vö.: KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa. Bp., 1967. 50--51/.

A lánynevek gyakorisága az Erzsébet, a Zsuzsanna és a Judit esetében hasonlít az országos gyakorisági adatokhoz.

VARGA GÁBOR

AZ IKREK NÉVADÁSA RÉDICSEN 1789--1900 KÖZÖTT

Rédics -- a Zala megyei nemzetközi határátkelőhely -- nem messze található Lentitől. A középkorban az egyházi iratok Alsólendva /Lendava/ tartozékeként említik, így a település annak filiája volt. 1787-től kezdve Rédicsen helyi káplánságot szerveztek, majd 1808-ban önálló plébánia lett a jelenleg is meglévő filiális községekkel. /Schematismus Sabariensis, A Szombathelyi Egyházmegye Névtára, 1972. Szhely, 148--149. p./ A hozzá tartozó településeknek temploma nincs, egymástól elég távol esnek. Belsőárd /5 km/ és Külsőárd /2 km/ 1778-ban még az alsólendvai római katolikus plébánia, Lendvadedes /6 km/ pedig Szécsisziget filiája volt. A rédicsei helyi káplánság megszervezésével kerültek Rédicshez, s mind a mai napig oda is tartoznak. A rédicsei templom titulusa Szentlélek Isten, ezért a keresztnévek vizsgálatánál nem kereshetünk összefüggést a templom védőszentjének neve és a falvakban születettek névadása között. A község lakosságának anyanyelve magyar. /Alsólendva ma is a szlovéniai magyarság központja./ A falvak lakossága a

századok folyamán eléggé változó volt. A statisztikák alapján általában elmondható, hogy 1910-ig a népesség emelkedik, azután viszont folyamatosan csökken. A Központi Statisztikai Hivatal 1980-as adatai alapján Rédics lakossága 1088, Belsőárdé 155, Külsőárdé 119 és Lendvadedesé 87 fő volt, tehát a plébánia területén 1449 lakos élt. A káplánság majd plébánia megszervezése természetesen önálló anyakönyvvezetéssel járt, ezért 1789-től nyomon követhetjük az újszülötteket a keresztelési anyakönyvekben.

A keresztnéveket az egyházi anyakönyvvezés kezdetétől, 1789-től 1900-ig gyűjtöttük ki. A 111 év alatt 6350 bejegyzett utónévvel találkozunk, amelyből 3250 a férfinév és 3100 a női név. Az adatokból most csupán az ikrek névadási szokását kívánjuk elemezni.

A több mint egy évszázad alatt 105 ikerszülést jegyeztek be a plébánián. Ismert tény, hogy szükségben a bába /esetleg szülő/ is megkeresztelhette az újszülöttet, ezért minden gyermek névvel szerepel az anyakönyvekben. /Mivel az ikerszülések-nél nagyon magas volt a halálozás, ezért lehet, hogy még az-napi, vagy pár nap múlva történt keltezéssel már a halotti anyakönyvekben is megtaláljuk az adatokat./ Külön említésre méltó, hogy a 105 ikerszülésből két esetben hármassal is találkozunk: 1881-ben Belsőárdon 1 fiú + 2 leány, 1888-ban pedig Rédicsen 2 fiú + 1 leány született. Ha az adatokat összevetjük, akkor kiderül, hogy a 6350 újszülöttből 212 volt az ikerszülésből származók száma /3,33%/.

A szülészorvosok régóta figyelik az ikerszülések gyakoriságát az egyes országokban. Statisztikáikat több millió szülés alapján állították össze. Elfogadott vélemény, hogy a több mint két magzatú terhesség gyakorisága hatványozottan fogy. Lampé László /Szülészet, nőgyógyászat, Medicina, Bp. 1981./ a 85-ös számot tekinti nálunk alapnak, ami annyit jelent, hogy minden 85. szülésre jut kettős iker, és minden 85² /7225/ szülésre hármassal. A rédicsi plébánián az ikrek adatai jelentősen eltérnek a Lampé-féle számtól, annál jóval magasabb gyakorisá-

got mutatnak: kettős ikrek: 85 helyett 61,65; hármas ikrek: 85^2 helyett $56,34^2$. Az ikrek megoszlása mind falvanként, mind nemenként eléggé eltérő. Természetesen a legmagasabb Rédicson, hisz ez a legnagyobb település. Az egynemű ikrek közül a lányok száma a kevesebb, mintegy kétharmada a fiúkénak. A vegyes ikrek adatai kiugróak, majdnem elérik az egyneműek számát. Ez a megállapítás különösen Rédicstre érvényes.

Az alábbiakban falvanként közöljük a pontos adatokat. /A községek nevét ezentúl betűjellel rövidítjük: B = Belsőárd, K 2 Külsőárd, L = Lendvadedes, R = Rédic, E = egyéb. Ez utóbbi kategóriára azért volt szükségünk, mivel máshol élő személyek is kereszteltették itt néha gyermekeiket, pl. Szabólakos, Nyakasháza stb./

Az ikrek száma	B	K	L	R	E	Összes	%
Fiú	6	4	2	19	1	32	30,45
Lány	4	3	2	12	1	22	20,95
Vegyes	8	4	3	31	3	49	46,67
Hármas	1	-	-	1	-	2	1,90
Összes:	19	11	7	63	5	105	100,00

A fiúk névadásakor 28 különböző név közül választottak, így egy-egy nevet átlagosan 4 fiú viselt /4,14/. Természetesen ez a számtani érték a kor névdivatja miatt jelentősen eltér a valóságtól. A legtöbben a József, János, György, István, Ferenc, Mihály nevet kapták. Ez körülbelül megegyezik az ország más részein regisztrált adatokkal /L. Kálmán Béla: A nevek világa. Gondolat, Bp. 1973. 47./.. A gyakoribb férfinevek közül három azonban ezektől eltér, a Pál 9-es, a Péter 6-os, és a Vince 4-es előfordulásával. A Pál Belsőárdon és Rédicson, a Péter inkább csak Rédicson, a Vince viszont Lendvadedesen volt kedvelt név. Az alábbi két táblázatban a férfinevek falvankénti megoszlását, majd a gyakoriságtípusát mutatjuk be.

Férfinevek

	B	K	L	R	E	Összes
1. <u>Ádám</u>	-	-	-	3	-	3
Adolf	1	-	-	-	-	1
Antal	-	-	-	1	-	1
Bálint	-	-	-	1	-	1
Dániel	-	1	-	-	-	1
Dezső	1	-	-	-	-	1
Elek	-	-	-	1	-	1
Ernő	-	-	-	1	-	1
Ferenc	1	-	1	3	2	7
10. <u>Gábor</u>	-	1	-	-	-	1
György	2	2	1	4	-	9
Ignác	-	-	-	2	-	2
Imre	-	1	-	-	-	1
István	-	1	-	7	1	9
János	2	1	-	9	1	13
Jenő	1	-	-	-	-	1
József	3	2	1	14	-	20
Kálmán	-	-	-	1	-	1
Károly	2	-	-	1	-	3
20. <u>László</u>	-	1	-	2	-	3
Márton	1	-	-	1	-	2
Mátyás	2	-	-	-	-	2
Mihály	1	-	-	6	-	7
Miklós	-	-	-	3	-	3
Pál	3	-	-	6	-	9
Péter	-	1	1	4	1	6
Vendel	-	1	1	1	1	3
28. <u>Vince</u>	1	-	3	-	-	4
	20	12	7	71	5	116

Gyakoriságtípus

N é v	Előfor- dulás	%
József	20	17,24
János	13	11,21
György	9	7,76
István	9	7,76
Pál	9	7,76
Ferenc	7	6,03
Mihály	7	6,03
Péter	6	5,17
Vince	4	3,45
Ádám	3	2,59
Károly	3	2,59
László	3	2,59
Miklós	3	2,59
Vendel	3	2,59
Ignác	2	1,72
Márton	2	1,72
Mátyás	2	1,72
Adolf	1	0,86
Antal	1	0,86
Bálint	1	0,86
Dániel	1	0,86
Dezső	1	0,86
Elek	1	0,86
Ernő	1	0,86
Gábor	1	0,86
Imre	1	0,86
Jenő	1	0,86
Kálmán	1	0,86
	<hr/> 116	<hr/> 100,00 %

Női nevek

N é v	B	K	L	R	E	Összesen
1. Ágnes	2	1	-	2	-	5
Ágota	-	-	-	1	-	-
Aliz	-	1	-	-	-	1
Andrea	-	-	-	1	-	1
Anna	-	-	-	7	-	7
Erzsébet	1	1	2	4	-	8
Éva	-	1	-	1	1	3
Hermina	1	-	-	-	-	1
Ilona	-	-	-	2	-	2
10. Julianna	1	2	1	7	-	11
Jusztina	-	-	1	-	-	1
Karolina	-	-	-	1	-	1
Katalin	2	1	-	7	1	11
Mária	6	2	1	5	2	16
Marianna	-	-	-	1	-	1
Rebeka	1	-	-	2	-	3
Róza	-	-	1	1	-	2
Rozália	4	-	-	6	-	10
Rozina	-	1	-	1	-	2
20. Teréz	-	-	-	4	1	5
Veronika	-	-	-	1	-	1
Vilma	-	-	-	1	-	1
23. Zsófia	-	-	1	1	-	2
	18	10	7	56	5	96

Gyakoriságtípus

N é v	Előfordu- lás	%
Mária	16	16,67
Julianna	11	11,46
Katalin	11	11,46
Rozália	10	10,42
Erzsébet	8	8,33
Anna	7	7,29
Ágnes	5	5,20
Teréz	5	5,20
Éva	3	3,12
Rebeka	3	3,12
Ilona	2	2,08
Róza	2	2,08
Rozina	2	2,08
Zsófia	2	2,08
Ágota	1	1,04
Alíz	1	1,04
Andrea	1	1,04
Hermina	1	1,04
Jusztina	1	1,04
Karolina	1	1,04
Marianna	1	1,04
Veronika	1	1,04
Vilma	1	1,04
	<hr/> 96	<hr/> 100 %

Az ikrek névadásában az is érdekelt bennünket, hogy vajon mi lehetett a névadás indítéka. Mivel az anyakönyvekben szereplő személyeket és szüleiket már nem lehet megkérdezni, ezért a matrikulákban található bejegyzések alapján próbáltunk következtetni arra, hogy az újszülöttek miért éppen ezt a nevet kapták. Vizsgálódásunk három szempontot követett: egyezik-e a gyermek neve valamelyik s z ü l ő é v el vagy

k e r e s z t s z ű l ő é v e l , m e l y i k n a p o n , p o n t o -
 s a b b a n n é v n a p o n s z ű l e t t e k a z i k r e k . E z u t ó b b i n á l t e r -
 m é s z e t e s e n a s z ű l e t é s n a p m e l l e t t t a l á l h a t ó n é v n a p o k a t i s f i -
 g y e l e m b e v e t t ű k . F e l t é t e l e z é s ű n k é s a z a l á b b i t á b l á z a t o k s z á m -
 a d a t a i a l a p j á n m i n d a f i ú k , m i n d a l á n y o k n é v a d á s a m a j d n e m
 5 0 s z á z a l é k o s a n m e g f e l e l t a h á r m a s k é r d é s c s o p o r t n a k . T e r m é s z e -
 t e s e n e z a z a r á n y m a g a s a b b i s l e h e t n e , h a i s m e r t ű k v o l n a a
 n a g y s z ű l ő k n e v é t , a c s a l á d n é v a d á s i h a g y o m á n y a i t s t b . A f i ú k -
 n á l a l e g g y a k o r i b b a z a p a n e v é v e l v a l ó e g y e z é s , k e v e s e b b a k e -
 r e s z t a p á e v a l , m a j d c s ö k k e n a s z ű l e t é s n a p - n é v n a p e g y e z é s . A
 l á n y o k n á l m á s a s o r r e n d . A l e g t ö b b j ű k n e v e a k e r e s z t a n y á e v a l
 e g y e z i k , e z t k ö v e t i a s z ű l e t é s i d e j e , s c s u p á n h a r m a d i k k é n t
 s z e r e p e l a z a n y a n e v é v e l v a l ó e g y e z é s . M i n d k é t n e m n é l a k é t
 l e g n a g y o b b l é l e k s z á m ú f a l u a d a t a i e m e l k e d n e k k i / R é d i c s , B e l -
 s ő s á r d / , e z é r t a n é v a d á s i n d í t é k a é s a f a l u s z o k á s a i k ö z ö t t
 n e m t a l á l t u n k ö s s z e f ű g g é s t .

A férfinevek egyezése

	B	K	L	R	E	Összes	%
szülőével	7	1	-	10	1	19	16,38
keresztszülőével	1	2	1	13	1	18	15,52
névnapal	4	3	1	7	1	16	13,79
összes:	12	6	=	30	3	53	45,69%

A női nevek egyezése

	B	K	L	R	E	Összes	%
szülőével	3	-	-	7	-	10	10,42
keresztszülőével	3	2	3	13	-	21	21,87
névnapal	4	1	-	7	1	13	13,54
összes:	10	3	3	27	1	44	45,83%

A táblázat adatai azt mutatják -- a három szempont alap-
 ján --, hogy az ikrek névválasztásánál kb. 45 %-ban nem a vé-
 letlen játszott szerepet, hanem a névadásnak volt /vagy lehe-
 tett/ indítéka. Ha ma is élő személyek nevét vizsgáltuk volna
 meg, bizonyára ez az arány módosult volna, és árnyaltabb ké-
 pet kaphatnánk.

Említésre méltó, érdekesebb névpárosítással csupán néhány esetben találkoztunk. Egy karácsonykor született ikerpár neve János és István /Rédics, 1790/, két iker esetében pedig a Péter és Pál névválasztás feltűnő /Rédics, 1862 és 1885/. Ez utóbbiak születési ideje nem június vége, tehát nem hozható összefüggésbe június 29-cel. 1843-ban Lendvadedesen egy ritkábban előforduló, alliteráló névpárt olvashatunk: Vince és Vendel.

A plébánia teljes keresztnévanyagának feldolgozása kétszülőben van. Amennyiben ez megtörténik, bizonyára pontosabb képet ad nemcsak az oda tartozó falvak névadási szokásaira, hanem az itt leírt ikerkére is. További általánosításokat, következtetéseket csak a környező falvak névanyagának vizsgálatával és összevetésével lehet megtenni.

FÜLÖP LÁSZLÓ--NAGY ISTVÁN

PANKASZ KERESZTNEVEI /1950--1969/

Ebben a rövid összefoglalásban a pankaszi anyakönyvi kerületben az 1950--1969 években született gyermekek keresztnéveit dolgoztam fel, egyszer betűrendben, másodszer pedig az előfordulás gyakoriságának sorrendjében. Pankasz anyakönyvi kerületéhez tartozik Kisrákos és Viszák is.

<u>Férfinevek:</u>		<u>Női nevek:</u>	
András	2	Andrea	3
Antal	3	Anikó	1
Artur	1	Anita	1
Attila	9	Ágnes	2
Árpád	1	Ágota	1
Barnabás	2	Beatrix	1
Béla	4	Boglárka	1
Csaba	6	Borbála	2
Elek	1	Cecilia	1

Férfinevek:

Emil	4
Endre	1
Ernő	4
Ferenc	6
Gábor	5
Géza	5
György	2
Győző	1
Gyula	12
Imre	4
István	10
János	5
Jenő	3
József	16
Kálmán	3
Károly	3
Lajos	3
László	24
Miklós	1
Ottó	1
Pál	3
Péter	1
Rezső	1
Róbert	3
Rómeó	1
Rudolf	1
Sándor	10
Tamás	2
Tibor	4
Tivadar	2
Vilmos	1
Zoltán	15
Zsolt	2

Női nevek:

Csilla	3
Edit	4
Elvira	1
Erika	8
Erzsébet	11
Éva	6
Gabriella	1
Gizella	1
Gyöngyi	4
Gyöngyvér	1
Hajnalka	3
Ibolya	5
Ildikó	7
Ilona	11
Irén	2
Irma	1
Judit	12
Júlia	2
Katalin	23
Klára	1
Krisztina	1
Lenke	1
Livia	3
Magdolna	2
Margit	3
Marianna	3
Mária	8
Márta	6
Melinda	1
Melitta	1
Mónika	1
Nóra	1
Piroska	4
Rita	1

Női nevek:

Rózsa	1
Szilvia	1
Teréz	1
Timea	1
Tünde	2
Vilma	1
Zsuzsanna	7

Négyakorisági sorrendben:

<u>Férfinevek:</u>			%	<u>Női nevek:</u>			%
1.	László	24	12,76	1.	Katalin	23	13,52
2.	József	16	8,51	2.	Judit	12	7,05
3.	Zoltán	15	7,96	3--4.	Erzsébet	11	6,47
4.	Gyula	12	6,38		Ilona	11	6,47
5--6.	István	10	5,31	5--6.	Erika	8	4,70
	Sándor	10	5,31		Mária	8	4,70
7.	Attila	9	4,78	7--8.	Ildikó	7	4,11
8--9.	Csaba	6	3,19		Zsuzsanna	7	4,11
	Ferenc	6	3,19	9--10.	Éva	6	3,52
10--12.	Gábor	5	2,65		Márta	6	3,52
	Géza	5	2,65	11.	Ibolya	5	2,94
	János	5	2,65	12--14.	Édit	4	2,35
13--17.	Béla	4	2,12		Gyöngyi	4	2,35
	Emil	4	2,12		Piroska	4	2,35
	Ernő	4	2,12	15--20.	Andrea	3	1,76
	Imre	4	2,12		Csilla	3	1,76
	Tibor	4	2,12		Hajnalka	3	1,76
18--24.	Antal	3	1,59		Livia	3	1,76
	Jenő	3	1,59		Margit	3	1,76
	Kálmán	3	1,59		Marianna	3	1,76
	Károly	3	1,59	21--26.	Ágnes	2	1,17
	Lajos	3	1,59		Borbála	2	1,17
	Pál	3	1,59		Irén	2	1,17
	Róbert	3	1,59		Júlia	2	1,17

25--30.	András	2	1,06	Magdolna	2	1,17	
	Barnabás	2	1,06	Tünde	2	1,17	
	György	2	1,06	27--50.	Anikó	1	0,58
	Tamás	2	1,06	Anita	1	0,58	
	Tivadar	2	1,06	Ágota	1	0,58	
	Zsolt	2	1,06	Beatrix	1	0,58	
31--42.	Artur	1	0,53	Boglárka	1	0,58	
	Árpád	1	0,53	Cecilia	1	0,58	
	Elek	1	0,53	Elvira	1	0,58	
	Endre	1	0,53	Gabriella	1	0,58	
	Győző	1	0,53	Gizella	1	0,58	
	Miklós	1	0,53	Gyöngyvér	1	0,58	
	Ottó	1	0,53	Irma	1	0,58	
	Péter	1	0,53	Klára	1	0,58	
	Rezső	1	0,53	Krisztina	1	0,58	
	Rómeó	1	0,53	Lenke	1	0,58	
	Rudolf	1	0,53	Melinda	1	0,58	
	Vilmos	1	0,53	Melitta	1	0,58	
összesen:		188		Mónika	1	0,58	
				Nóra	1	0,58	
				Rita	1	0,58	
				Rózsa	1	0,58	
				Szilvia	1	0,58	
				Teréz	1	0,58	
				Timea	1	0,58	
				Vilma	1	0,58	
				összesen:		170	

AVAS KÁLMÁNNÉ

Évtizedekkel ezelőtt kezdtem gyűjteni községem ragadványneveit. Munka közben többször is találkoztam zsidó ragadványnevekkel. Akkor lejegyeztem ezeket, de nem dolgoztam fel a községi anyagban. Valahogy másnak éreztem és külön dolgotat témájának tartottam.

Kezdem adatokat gyűjteni megyénk zsidóságának történetéről. Már az első adatok után megállapíthattam, hogy Szabolcs megye zsidó lakosságáról igen ellentmondásosak a források. Egyesek szerint zsidók vagy zsidó valláson levő más népek már a honfoglalás idején is éltek megyénk területén. Két tanulmány is fejtegeti, hogy van a megyében néhány zsidó eredetű helységnév: Balkán, Balsa, Bakta /HUNYDI FERENC: Keresztény archívum. Vác, 1794.; és dr. N. L.: Zsidóhelységnevek Szabolcs-megyében. Nyíregyháza, 1897./.. Érdekességként megemlítem, hogy a nyíregyházi múzeumba került egy kőből készült héber feliratú pecsétnyomó. 1888-ban találták Rakamazon a nagy árvíz után kő-, bronz- és népvándorláskori leletek között. Szövege a következő: „Jechiel Sevaga ben Menachim Gerson”.

A magyarországi zsidóság jogainak első korlátozását is éppen megyénkben hozták. 1092-ben I. László király a Szabolcs várában összehívott zsinaton hozott intézkedést ellenük. A szabolcsi zsidók csak II. József uralkodása idején kezdték kialakítani hitközségeiket, és ekkor építették első templomaikat is.

A megye zsidóságának száma az 1891-i népszámláláskor 21178 fő. A megye 17 zsidó anyakönyvezetősége között van a tiszalöki is. Ebből megállapítható, hogy a századfordulón a községben 473 zsidó élt, s ez a lakosság tíz százaléka volt. A zsidó lakosság körében elég nagy volt a mozgás. Erre következtetek abból, hogy az 1848. évi zsidóösszeírásban talált családnevekből az 1940-es években csak a Katz, Grosz, Stern, Bernát, Lévi, Farkas, Stark, Szinai, Goldberger, Altmann és Fögel családok éltek Tiszalökön. A többi zsidócsalád később került a községbe. Természetesen elvándorlás is volt, hiszen

az 1848. évi összeírásakor 366 zsidó adatait rögzítették a községben, és 1900-ban alig száz fővel voltak többen. 1848-ban készült összeírásban gyakran szereplő Citrom, Dávid, Seffer, Fried, Paplanos, Herskó nevek a századfordulón már nincsenek a Tiszalökön élő zsidó családok között.

Természetesnek hittem, hogy a levéltárban megtalálom a községből deportált zsidók névsorát. Nem így történt! Hosszas kutatómunkával sem találtam hiteles adatot arról, hogy kiket telepítettek ki, illetve kiket vittek koncentrációs táborokba. Így aztán e kérdésben teljesen az emlékezésre kellett hagyatkoznom. A községben élt 57 zsidó családból harminckettőnek volt ragadványneve. Ezek keletkezése más mint a magyar paraszt lakosságé. A legtöbb zsidónév németes, s a magyar embereknek "beletört" a nyelve. Igyekeztek hát elnevezni úgy, hogy megnevezésük ne okozzon nehézséget /pl. Rosenblücker elnevezték Bunkónak, Rózenbunkónak. A rózent még csak ki tudták ejteni, de a blücker már nem ment. Lett hát belőle bunkó/. Persze nem mindig sikerült a hangzásbeli társítás. Ilyenkor ragasztottak rá valami találó magyar szót. S érdekes, hogy ezért a legtöbb zsidó nem is haragudott /Fógel Mór - Zódbika/.

Feldolgozásomban igyekeztem követni a ragadványnevek szokásos rendjét. A ragadványnevekhez azoknak a neveit tüntettem fel, akik legutóbb viselték. Ahol pontosítani tudtam, hogy ki kapta, ott utaltam erre.

A ragadványneveket aláhúzással jelöltem meg /Piritós Altmann Béla/. Dolgozatomban végén felsorolom a községben élt zsidó családok neveit. Itt aláhúzással jelöltem azokat a családokat, melyekből valaki a II. világháború után visszatért a községbe. A községben véglegesen Fógel Sándor, Friedländer Béla és Kaisler Anna maradt. A dolgozatomban készítésekor pedig már csak Friedländer Béla élt egyedüli zsidóként Tiszalökön.

1. Más személyről kapott ragadványnevek

Citromos Lóvi Viktor. A családot csak citromosnak emlegették. Valamilyen Lóvi azért kapta, mert a régi szatócsholtot ő látta el citrommal, de a lakásán is bárki vásárolhatott tőle. A ragadványneve a családban öröklődött, lányok és fiúk

egyaránt használták. A család elfogadta az elnevezést, nem haragudott érte.

Lisztes zsidó Lőwi Sándor. Az elnevezett Lőwi lisztel kereskedett. Fiai, lányai tovább örökölték, jóllehet ők már nem foglalkoztak lisztárúsítással. Ha szóba kerültek, csak így emlegették őket: „A lisztes zsidó fia”. Tudták, hogy ez az elnevezésük, de nem haragudtak érte. Maguk között ők is így emlegették egymást.

Meszes Berkovits Mór. Az elnevezést a jelzett nevű kapta. Házassággal került a községbe, és egy nagyon szűk, apró mészárúsító boltot nyitott. Családja minden tagja „meszes” lett. Elfogadták elnevezésüket, és azt általánosan használták a községben.

Kikítős Schwarz Ignác. Nagyon szűkös választékú, vegyes árukészletű üzletecskéje volt. Legtöbbször csak a mosáshoz szükséges kékitőt lehetett nála kapni. Rajta is maradt a „kikítős”. Csak lányai voltak, de nem is emlegették őket másképpen, csak kikítős lányoknak. Ezek sem haragudtak az elnevezésért.

2. Testi tulajdonságra, öltözködésre utaló elnevezések

Fácánkakas Léwi Sándor. Pipiskedő, érdekes járású, nagyon vékony lábú ember volt. Gyakran színes sálát és élénk színű kalapot viselt. Nemcsak a magyar lakosság, hanem a zsidók is fácánkakasnak hívták. Lassan a Léwi el is maradt, és csak ragadványnevén emlegették /Kivel beszéltél? Fácánkakas-sal!/. Eleinte haragudott az elnevezésért, de később tudomásul vette. Erre a ragadványnévre még ma is minden 60 éven felüli megkérdezett határozottan emlékezett.

Blincsu Schwarz Ármin. Az egyik szemére kancsal volt. Beszéd közben akaratától függetlenül „csapott” a szemével. Rajta is maradt az elnevezés az egész családon. Felesége kofázkodott, és mindenki csak Blincsunénak ismerte. A megkérdezettek nagyobb része nem is tudta a rendes nevét. Családja minden tagjának jelölésére használták.

Kazsi Lówi József. Községünkben a nagyothallót „kasu”-nak nevezték. Mivel Lówi József már gyerekkorában is kasu volt, a többi zsidógyerek kazsinak nevezte. Az elnevezés csak személyére vonatkozott, családjára nem. Az általam megkérdezetteknek csak szűk köre ismerte az elnevezést.

Luzer Goldmann József. A szüleitől kapta nevét. Mikor beszéltek a gyerekhez és az -- mivel nem értette -- csak bámult, mindig azt mondták a szülők, hogy „luzer”. Ezt ugyan nem értették a falusiak, de elfogadták. /Lehet, hogy héberből variált szó?/ Csak a nevezettre használták, nem volt általánosan elterjedt.

Bika Móric Főgel Mór. Nagydarab, erős, izmos ember volt. Hirtelen természete gyakran sodorta verekedésbe. Szerette a nőket, s tette is a szépet magyar és zsidó menyecskének egyaránt. Általánosan ismert és használt ragadványnév, melyre ma is jól emlékeznek az idősebbek. Eleinte haragudott a névért, később még talán büszke is volt rá.

Japánkakas Grünfeld Lajos. Igen kistermetű, nagyon szep-lős emberke volt és erős rikácsoló hangon beszélt. Csak személyére vonatkozott az elnevezés. Haragudott a ragadványnév miatt, ezért gyakran emlegették bosszantására.

Hörcsög Grünfeld Ferenc. Veresképű, szelős ember, akinek beszéd közben habzott a szája, s itt-ott fercsegett a nyála. Ezért ragadt rá az igen találó hörcsög név. Ezt csak erősítette, hogy bennülő apró szemmel pislogott az emberekre. A természete is indulatos, olyan hörcsög féle volt. A név az egész családra vonatkozott, bár a fiainak külön is volt ragadványnevük. A községben általánosan használt és ismert volt, melyre ma is minden megkérdezett jól emlékezett. Igen haragudott az elnevezésért.

Tabu Grünfeld Miklós. Hörcsögnek a fia. Az apjával ellentétben nagyobb darab ember, mindig bő, nagyfenekű nadrágot hordott. Olyan tubugatyás volt. Így lett ő hörcsög helyett tubu. Tudta, hogy így nevezik, de közömbösen vette, ellenben az apai hörcsög elnevezésért ő is igen neheztelt. A tubu elnevezést inkább csak szűk kör használta, de azért sokan emlékeztek rá.

Poklos Fogel Herman. Tulajdonképpen nagyhasú, pocakos ember volt, aki igen jó étvágyal tudott enni. Sokkal több ételre volt szüksége mint az átlagembernek. Csak személyét jelölte a ragadványnév, melyet családnéve nélkül használtak /pl. Melyik Fogel volt itt? -- Poklos, Bika Móric stb./. Nem örül túlságosan az elnevezésnek, de eltúrte használatát.

Gyengefingó Fülöp József. Igen beteges, vékony termetű, sovány, sápadt ember volt. Valaki a falusi parasztemberek közül mondta rá, hogy ez a zsidó olyan gyenge, hogy még egy egészségeset sem tudna fingani a vereshagymától. Így lett Fülöp József gyengefingó. Rá vonatkozott csak az elnevezés. Tudta, hogy ez a neve, de úgy tett, mint aki nem vesz tudomást róla.

Szaroscsutak Grosz Ignác. Gyerekkorában mindig csüngött az orra. Egy rongydarabbal törölgette az anyja, és a rongy mindig nedves volt. Egyszer így fakadt ki az orrát törölgető mámi: „Olyan ez a rongy mint a szaroscsutak.” Meghallotta ezt egy éppen ott levő szegény magyar gyerek -- ók gyújtottak szombaton valami fizettségért tüzet -- s ezzel kezdték csúfolni a zsidógyereket. Ez nem volt valami hízelgő, s haragudott is nagyon érte, pedig az egész családra használták. Főleg a falusi lakosság emlegette így.

Könnyűgúnár Goldstein Ármin. Vékony, hosszú altestű és igen rövid felső testrészt ember volt. Aránytalan testalkata miatt érdekes volt a járása is. Két kezét széttartva, lóbálva ment. Valaki elnevezte könnyűgúnárnak. Rajta maradt egész családján. Rendes nevét nem is említették. Elviselte a ragadványnevet.

Zódbíka Fógel Móric. Bika Móricnak volt a fia. Mindig olyan sötétzöld színű kaftánszerű köpenyben járt. A két szeme kiugró, düllelt volt. Ezért ragadt rá a zódbéka. Általánosan ismert és használt név volt, az egész családját így emlegették. Eleinte nem örült az elnevezésnek, később viszont tudomásul vette, hogy így nevezik. Ma is jól emlékeznek rá az idősebbek.

Rosszkalap Fogel Lajos. Mindig olyan ütött-kopott kalapot viselt, amit már csak a madárijesztőre tettek. Ha szóba hozták, a válasza az volt, hogy „ez még nem is rosszkalap”. El is nevezték ennek. Nem törődött a ragadványnévvel, pedig az egész családja „rosszkalap” volt.

Lajbis Berkovits Lajos. Kézi targoncával szódavizet szállított házakhoz. Alacsony termetű ember, de a zakója /lajbija/ olyan nagy volt, hogy annak ujja eltakarta az egész kezét. A hossza is majdnem a térdéig ért. Általánosan használt név volt. Még az idősebbek zöme sem tudta a rendes nevét. A lajbis elnevezést viszont minden 60 éven felüli megkérdezett ismerte. Nem törődött a ragadványnévvel. A zsidó családok is így emlegették.

3. Szavajárása, szokása alapján

Pirítós Altmann Béla. Üzletében, ha valaki drágának mondta az áruját, mindig az volt a válasza: „Annyi hasznom sincs rajta, hogy pirítós kenyérré elég legyen”. Addig mondogatta ezt, hogy végül rajta maradt a pirítós elnevezés. Ismert és használt ragadványnév volt. Az egész családra használták. Nem haragudott az elnevezésért.

Vadliba Müller Herman. Kocsmája a Tisza töltéséhez közel volt. Cégérnek használta a vadlibát, s végül rajta maradt az elnevezés. Mikor megtudta, levette a cégért, de őt már csak vadlibaként emlegették. Rendes nevét alig páran tudták, de a vadliba elnevezésre mindenki emlékezett. Később megszokta és elviselte a vadliba nevet.

Kostök Weis József. A bőrös zsidótól megvásárolta a birkák herezacskóját, abból dohánytartó sallangos zacskókat csinált, és árusította a pipázó embereknek. Mivel árujának alapanyaga a „kostök” volt, később nem is nevezték másképpen, csak kostöknek. Csak személyével kapcsolatban használták, családtagjai nem örökölték. Ő pedig a haszon reményében továbbra is készítette a dohányzacskókat, mit sem törődve azzal, hogy kostöknek nevezik.

Duvid Lei Dávid. Volt 5 lánytestvére, így érthetően büszke volt az apja egyszem fiára. Mondogatta is mindenkinek, hogy üzletét a fia, Duvid öröklí. /A Dávidot zsidós ejtéssel Duvidnak mondta./ Így maradt rajta a név még gyerekkorában, és viselte felnőtten is. Mikor megnősült, családtagjai is Duvidok lettek. Nem haragudtak a ragadványnévért.

Filveszarok Grünbaum Jenő. Félős természetű, alacsony-termetű, sokgyerekes kereskedő volt. Többször is csődbe jutott, s ilyenkor a családja egyik napról a másikra élt. Mikor biztatták, hogy próbálkozzon újra a kereskedelemmel, azt válaszolta, hogy neki semmi sem sikerül és szarni is csak félve mer. Nem kellett sokszor mondanía, s a parasztemberek már is „filveszarik”-nak nevezték. Nem örült az elnevezésnek, de eltűrte. Családtagjaira nem ragasztottak ragadványnevet.

Jaszli Erdei József. Csak az édesanyja volt zsidó. Még egészen kicsi korában becézte a Józsefet Jaszlinak. Szokatlan volt ez az elnevezés, és a többi gyerek csúfolta vele. Nem is emlegették másképpen csak így: „Az Etel néni fia, Jaszli.” Általánosan ismert név volt, amit csak a nevezettre használtak. Nem szerette, ha csúfolták.

4. Ismeretlen eredetűek

Hájmus Müller Henrik. Valószínű, hogy a Henrik kereszt-név héber becézése vagy rövidítése a Heim, s ebből további kedveskedéssel lett Hájmus. A községben mindenki így emlegette. A rendes neve teljesen feledésbe ment a ragadványnév mellett. Az általam megkérdezettek többsége is csak Hájmusnak ismerte. Erre az idősebbek mind emlékeztek, de a Müller Henrik névre alig páran.

Burek Klein Izidor. Adatközlőim közül senki nem emlékezett már arra, hogy miért kaphatta a burek elnevezést Klein Izidor. A ragadványnév ismert volt és arra még ma is emlékeznek.

Báró Szinai Dávid. Egyáltalán nem volt báró címe. Több Szinai család volt a községben, és azok mind igen szegények voltak. Egyedül Szinai Dávid rendelkezett vagyonnal. Neki több

helyiségből álló szövetüzlete volt. A család ízlésesen és jól öltözött, látszott rajtuk a polgári jólét. A család minden tagjára használták a báró elnevezést, és azok erre még büszkék is voltak.

Bunkó Rosenblück Ármin. Bevezetőmben már említettem a bunkó ragadványnév keletkezésének körülményét. Fiai is örökölték a nevet. Az egyik fia sportoló is volt: ökölvívással próbálkozott. Így aztán megerősítést nyert a Bunkó. Tudták ragadványnevüket, de nem haragudtak érte.

Feketepók Kun Ferenc. A megkérdezettek többféleképpen is magyarázták az elnevezést. Általánosan használt ragadványnév volt. Gyakran emlegették Pók Ferinek is. Az idősebbek valamennyien ismerték mind a két elnevezést.

Citrom Polacsek Ignác. Kerékpárkereskedő volt, így nem kaphatta nevét úgy, mint citromos Lővi Viktor. Elég kevesen emlékeztek már erre a ragadványnévre.

Kátyu Lővi Jenő. A ragadványnév ismert és használatos volt, de eredetére nem találtam kellő magyarázatot. Csak a nevezett személlyel kapcsolatban használták.

A községben élt zsidó családok névsora

A családok létszámát hivatalos adatok nélkül pontosan megállapítani nem lehetett, ezért nem is tüntettem fel. A családi név után annak a keresztnévét írtam, aki leginkább ismert volt. Feltehető, hogy a névsor nem teljes, hiszen csak az emlékezetre támaszkodhattam.

1. <u>Altmann</u> Béla	11. <u>Fogel</u> Sándor
2. Angyal Simon	12. dr. Engel Emil
3. Berkó József	13. Farkas Ilona
4. <u>Berkovits</u> Mór	14. Fülöp József
5. Bernát Etel	15. <u>Goldberger</u> Hugó
6. Blum Jenő	16. Grósz Ignác
7. Danzinger Mór	17. Goldstein Ármin
8. <u>Friedländer</u> Sámuel	18. <u>Grünfeld</u> Miklós
9. <u>Friedländer</u> Béla	19. Goldmann József
10. <u>Freirei</u> Aladár	20. Glück Izidor

21. Grünbaum Jenő	40. Rózsási János
22. Hartmann Jenő	41. Rómer Ervin
23. <u>Halasi</u> Mór	42. <u>Reikmann</u> Ignác
24. <u>Kaisler</u> Zoltán	43. Rót József
25. <u>Kanzler</u> Dezső	44. <u>Schlissermajer</u> Mór
26. Koltai József	45. Schlesinger Ármin
27. <u>Kun</u> Ferenc	46. Schwarz Elemér
28. <u>Kraus</u> Ignác	47. <u>Sévek</u> Ferenc
29. Kulcsár Bertalan	48. Stern Izidor
30. Klein Jakab	49. Schatz Aranka
31. Katz Lévi	50. Stark Izidor
32. <u>Lówi</u> Sándor	51. <u>Szinai</u> Dávid
33. Ladner Szerén	52. Szinai Mór
34. Láji Rózsi	53. <u>Szőnyi</u> Adél
35. Lewwi Izsák	54. Szőnyi Vilmos
36. Müller Herman	55. <u>Weis</u> József
37. <u>Neuwirt</u> Ábrahám	56. Weckerman Mór
38. Polacsek Ignác	57. Weinberger Ignác
39. <u>Rósenblück</u> Ármin	

GÖRBEDI MIKLÓS

AZ ISKOLAI RAGADVÁNYNEVEK GYŰJTÉSE ÉS FELDOLGOZÁSA

Szilárd meggyőződésem, hogy mióta iskolák és diákok vannak, van iskolai ragadványnév is. Jókedvükben kedélyeskedésből vagy tréfás kötekedésből, bosszúságukban gúnyolódásból vagy éppen lenézésből, de mindig szerették hivatalos nevüktől eltérően megnevezni egymást, illetőleg nevelőiket tanulóink. Tökéletesen igaza van neves névkutatóknak -- KÁLMÁN BÉLA akadémikusnak -- abban, hogy „Melegágya a ragadványnévnek az iskola, ahol a diákok osztálytársaik és tanáraik egy részét ragadványnéven nevezik” /A nevek világa. Bp., 1967. 103/. A bizonyító adatok százait tudnám e megállapítás igazolására említeni saját rohodi gyakorlatomból is, most mégis néhány szemé-

lyes vonatkozású példát idézek inkább, mert úgy vélem, az ilyen személyes természetű bizonyítás mindig hatásosabb, mint a másodkézből vagy írásos forrásból merített érvelés.

Harmadik osztályos tanuló voltam 1940-ben a szamoszegi református elemi iskolában, amikor legelőször találkoztam az iskolai ragadványnévvvel. Itt ugyanis engem senki sem nevezett Balogh Lászlónak ekkor, hanem tanítónak és osztálytársnak egyaránt és egyszerűen csak Maxi voltam. Ne gondoljanak persze a mai bokáig érő női ruhadarabra! Ellenkezőleg! Az elnevezés alapját apró termetem és a latin eredetű szó 'nagy' jelentése közötti ellentmondásból fakadó tréfa adta. Hogy ez a név találó volt, bizonyíték rá mai termetem, mely azóta sem cáfolta meg ennek a névadásnak a jogosságát. Egyetemista koromban a vogul nyelv iránti erős vonzódásom miatt Bata Imre évfolyamtársam tréfás ötlete alapján lettem a legvogulabb magyar. Mintegy folytatásként, rokon nyelvünknek ez a szeretete rágasztotta rám aztán kezdő tanár koromban az újabb iskolai ragadványnevet is. 1955-ben tiszaföldvári gimnazistáim körében Obul lettem. De ma is állítom, hogy joggal! A vogul nyelvről és népről itt én annyit meséltem diákjaimnak, hogy engem a vogul szó ogul változatán keresztül csak a kalendáriumban is megtalálható, és az előbbiekhöz hangzásban közelálló Obul néven nevezhettek tiszaföldvári tanítványaim. Nem lehet csodálkozni azon, hogy mikor 1970-ben Rohodra kerültem, az ilyen iskolai ragadványnevekből hamarosan egy egész pályamunkára való gyűjtöttem össze honismereti szakköröm tagjaival.

Az iskolai ragadványnév tehát valóban bőven megtalálható mindenhol. Értékelésük azonban névkutatóink körében nem egyszerű. A felnőttek között is használatos ragadványnevek tapasztalatainak párhuzamai alapján egyes kutatóink óvatoskodva ugyan, de erősen leértékelik az iskolai ragadványneveket; mások pedig óvatatlanul a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítanak nekik. KOVALOVSZKY MIKLÓS például annyira jut ebben az óvatoskodásban, hogy szinte már a r a g a d v á n y - n é v elnevezést is majdhogy megtagadja tőlük, mondván, hogy „legfeljebb idézőjelben alkalmazható” az iskolai ragad-

ványnevekre /Ragadványnevek az iskolában. Köznevelés 1969. 24. sz. 19/. Az ilyen megállapításoknak aztán megvan a maga hátulütője. MIZSER LAJOS például, hivatkozva az előbbi felfogásra, már nem is iskolai ragadványnevekről beszél munkájában, hanem diáknevekről, bővítve az új kifejezéssel az amúgyis zűrzavarosan bőséges terminológiát /A diáknevekről. Nyr. 95: 40/. GUTTMANN MIKLÓS személyében pedig olyan próbálkozással is találkozunk, amelyik azzal igyekszik érvelni, hogy míg az iskolai ragadványnév véges, azaz néhány iskolai tanévhez kötött, addig a felnőttek ragadványneve „örök érvényűen az egyéné” /Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulójának köréből. Nyr. 97: 57/. Feledi persze azt, hogy a felnőtt ragadványneve is véges, ha az elnevezett megválik a nevet adó és használó közösségtől. Az ellenkező végre, az iskolai ragadványnevek túlértékelésére BERÉNYI ZSUZSANNA munkáját idézhetem. Ő azt vallja, hogy „Az iskolai ragadványnevek gyűjtése olyan nagy mennyiségű nyelvi anyagot tár fel, hogy feltétlenül számítógépre van szükség a feldolgozásához” /Az iskolai ragadványnevek gyűjtése. Nyr. 96: 419/. Hát itt azért még nem tartunk! E végletek felé hajló kutatók mellett kerülnek persze olyanok is, akik tárgyilagos megállapításaikkal sugallmazzák, hogy mihez kell igazodnunk, -- mint például BACHÁT LÁSZLÓ főiskolai tanár is. Szerinte: „A gyermekek és felnőttek ragadványnevei között elég sok különbség található. Ezek a különbségek azonban a lényegét nem érintik...” /A ragadványnevek néhány problémája. NyttudÉrt. 70. sz. 134/. Ez pedig végeredményben azt jelenti, hogy az iskolai ragadványneveket is besorolhatjuk a személyneveknek abba az alcsoportjába, ahová a felnőttek ragadványnevei kerültek, s gyűjtésük és feldolgozásuk is azokhoz hasonlóan történhet, legfeljebb jelezniük kell a nemzedékbeli különbséget.

Az iskolai ragadványnév ugyan nem tantervi anyag az általános és középiskolákban, kényes jellegük miatt gyakran problematikus a velük való foglalkozás is, de mindezek ellenére nem lehet lemondani róluk, mert művelésük nem csak lehetséges,

hanem cél- és szükségszerű is. Természetesen nem tanítási órákra gondolok itt, hanem csak tanórán kívüli iskolai foglalkozásokra, mint amilyen például a nyelvi vagy honismereti szakköri foglalkozás. Az iskolai ragadványnevek tanulók által történő gyűjtésének, ahogy ezt már egy 1981-es nyíregyházi előadásomban is jeleztem /A szakköri tulajdonnév-kutatás hatása az iskolai nevelő-oktató munkára. Kézirat/, kettős haszna van: pedagógiai és tudományos. Pontos és módszeres gyűjtőmunkával már az általános iskoláskorú gyerekek jó forrásanyagot szolgáltathatnak a névtudomány számára; a gyűjtőmunka tevékenységi folyamata pedig hatásos és motiváló eszköze lehet nemcsak az értelmi nevelésnek, hanem szinte valamennyi nevelési területnek, mint például az esztétikai vagy komplex-nevelésnek.

A tanulói gyűjtőmunka mikéntjére, módszerére szakirodalmunk sok lehetőséget kínál. Az eddig idézett szerzők munkáiban meg is találhatja az érdeklődő ezeket a kínálatokat, de azt én is elmondhatom, hogy általános gyakorlat az szokott lenni, hogy kérdésekből összeállított gyűjtőíveket adnak a tanulók kezébe. Bevallom őszintén, én ennek a kérdőíves módszernek nem vagyok híve általános iskolai vonatkozásban, de ennek ellenére két ilyen gyűjtőívet mégis bemutatok tájékoztatásul.

BERÉNYI ZSUZSANNA /Nyr. 96: 415./ például a következő tíz kérdésből álló összeállítást adta tanítványai kezébe:

1. Mi a neved? Melyik osztályba jársz?
2. Miért neveztek el így?
3. Születési év, nap, hó, hely.
4. Édesapád neve, foglalkozása.
5. Édesanyád neve, foglalkozása.
6. Testvéreid neve. Hogyan szólítják őket?
7. Otthon hogyan becéznek?
8. Az iskolában hogyan becéznek? Miért?
9. Iskolatársaid közül kinek van beceneve, és miért hívják így őket?
10. Miért szoktátok becézni egymást?

Ennek a kérdés-összeállításnak szerintem rengeteg hibája van, és ezek közül kettő sarkalatosan kiemelkedik: sok a kérdések száma, és a kérdések „önvallomást” kívánnak a gyerekektől. Hibák ezek azért, mert a sok kérdésbe belefullad a 12--14 éves gyerek, de azt sem várhatjuk az ilyen korú gyerektől, hogy az általában gúnyos tartalmú iskolai ragadványnevét adatolva bevallja. Ezt ritkán engedi meg a szégyenérzete. A kérdések mennyiségének csökkentése és személytelensége miatt, no meg a nevek érzelmi tartalma iránti érdeklődéséért is, sokkal használhatóbb GUTTMANN MIKLÓS /Nyr. 97: 55./ következő összeállítása:

1. A tanuló neve, osztálya.
2. A nevéen kívül milyen ragadványneve-, nevei vannak?
3. Mi az oka, hogy a nevéen kívül más nevet, neveket is kapott?
4. Haragszik-e a kapott névéért, nevekéért?

Ahogy már említettem, én viszolygok ilyen gyűjtőíveket a tanulók kezébe adni, s így rohodi gyűjtésünkör sem adtam. Alkalmazott módszeremet, ha mindenképpen meg kell határoznom, talán a p á r h u z a m o s - s z a k a s z o s m ó d - s z e r kifejezéssel tudnám jelölni. A p á r h u z a m o s itt azt jelenti, hogy azonos feladatot kapott, de egyéni megoldásra minden tanuló; a s z a k a s z o s nevezet pedig arra utal, hogy az egész feladatnak mindig csak egy részegységét kapták tanítványaim. Gyakorlatomban az alábbiak szerint realizálódott ez a módszer:

Az első szakaszban valamennyi tanuló azt az egyetlen feladatot kapta, hogy egyénilag gyűjtse össze, jegyezze fel azokat a ragadványneveket, amelyek a rohodi tanulók körében használatosak. Ezen túl csak annyit kellett följegyezni, hogy hanyadik osztályos és ki a név viselője. Mikor ezzel az egyéni részmunkával elkészültek tanítványaim, mindenki írólap nagyságú papírlapokra kicédulázta a saját gyűjteményét. Ekkor tehát a cédula balsarkán címszószzerűen és aláhúzással kiemelve csupán az iskolai ragadványnév állott az utána zárójelbe tett elnevezett névével és osztályának jelzésével.

A második szakaszban azt az újabb feladatot kapták tanítványaim, hogy derítsék ki a már felgyűjtött és kicédulázott nevek keletkezési körülményeit ugyancsak egyéni munkával. Tehát most azt kellett kutatni, hogy az egyes nevek kialakulásának mi volt az indítéka, alapja, esetleg ki volt az elnevező. E részmunka eredményét aztán a tanulók egyes sorszámmal rávezették a megfelelő cédulájukra a címszó alá.

A harmadik szakaszban arra kellett választ keresni, hogy a följegyzett neveknek milyen az érzelmi tartalma, haragszik-e érte az elnevezett, tetszik-e neki, vagy esetleg közömbös iránta. Kettes sorszámmal aztán ezek az újabb adatok is a cédulákra kerültek.

A negyedik szakaszban a név használati köre iránt érdeklődtünk. Ki kellett deríteni, hogy csak rajon, osztályon, iskolán belül használják-e a nevet, vagy kint a községben is; csak a tanulók ismerik-e, vagy a tanárok és falubeli felnőttek is. Hármassorszámmal azt is rávezettük a cédulákra a részmunka végén.

Az ötödik, egyben utolsó gyűjtési szakaszban kapták tanítványaim a legnehezebb részfeladatot. Arról kellett most adatokat szerezni, hogy a följegyzett nevek eredeti formát mutatnak-e, vagy valamilyen változási folyamat eredményeként alakultak-e ki. Itt bizony kevés adatunk került, de ami összegyűlt, szinte a legtanulságosabbnak mutatkozott. Négyessorszámmal ezeket is a cédulákra írtuk.

Tanítványaim gyűjtőmunkája ezzel ténylegesen be is fejeződött. Így minden tanulónak megvolt a saját, kicédulázott névanyaga a szükséges adatokkal együtt. Most már a rendezési munka következett. Itt nem kellett tanítványaimnak egyebet tenniük, mint betűrendbe szedni a cédulákat. Mikor ezzel kész voltunk, a sok egyéni anyag egyeztetése alapján elkészítettük közösen a végleges cédulákat egy példányban. Ezekre már két újabb adat is rákerülhetett. Az egyéni cédulák egyeztetése közben ugyanis kiderült, hogy egyes tanulók több ragadványnevet is viselhetnek. Ezekre utalásokkal hivatkoztunk a végleges cédulákon. De megmutatkozott olykor az is, hogy egyetlen

név eredetére több névmagyarázat is lehetséges. Ilyenkor a cédulák kettős sorszámát után betűjellel elkülönítve beírtuk a felbukkant névmagyarázat-változatokat. E kiegészítő munka után legépeltük adattárunkat, és pályamunkaként elküldtük az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra.

Az itt részletezve elmondott módszer segítségével gyorsan és gördülékenyen végezhetjük munkánkat, s hogy hallgatóim előtt is áttekinthetőbb legyen az egész, most megpróbálom súlypontozva összegezni a lényegét:

1. szakasza: A név nyelvi alakjának lejegyzése.
- I. 2. szakasza: A név indítékának felkutatása.
- A gyűjtési időszak 3. szakasza: A név érzelmi tartalmának kiderítése.
- időszak 4. szakasza: A név használati körének adatolása.
5. szakasza: A névalakulás folyamatának rögzítése.
- II. 1. szakasza: A cédulák betűrendbe szedése.
- A rendezési időszak 2. szakasza: Utalás a több nevet viselőkre.
- időszak 3. szakasza: A névmagyarázat-változatok rögzítése.

„Jó bornak nem kell cégér!” -- ezt tartja ugyan a közmondás, én mégis cégérezem módszeremet egy kis kommentálással. Úgy vélem, indokolnom kell, miért szakaszos és miért párhuzamos.

Hosszú évek tapasztalata alapján az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy általános iskolás korú gyermekeinket az egyszerre kapott sok szempontú feladat nem gondolkodásra készíti, hanem inkább megzavarja. Nem tud biztosan koncentrálni, felcseréli a megoldások sorrendjét, s így legtöbbször jó képessége ellenére is kétségessé, esetlegessé válik feladatmegoldása. Szakaszosan adott részfeladataimmal én az ilyen zavaró tényezőt zártam ki.

A párhuzamos feladatmegoldásokat viszont már a teljes ségre való törekvés szándéka igényelte. Az iskolai ragadványnevek érzelmi tartalma igen gyakran a gúny, lenézés, megaláztatás. Az ilyen tartalmú neveket önmagáról és szűkebb baráti köréről ritkán vallja be adatolva a 12--14 éves gyerekek. De ezt nem is kívánhatjuk tőle! Annak azonban kicsi a valószínű-

sége, hogy 15--20 gyerek ugyanazokat a neveket hallgassa el egyéni gyűjteményében. Ha egyik tanuló egyéni cédulájáról tehát néhány név hiányzik, előkerül összesítéskor, egyeztetéskor a másikéről. Így tehát a párhuzamos egyéni munka biztosítéka lehet a felgyűjtött névanyag teljességének.

Előadásomban eddig a gyűjtő és adattározó munkáról szóltam. Mielőtt rátérnék a gyűjtemények feldolgozását ismertető fejtegetésekre, engedjék meg, hogy bemutassak még egy olyan névcikk-cédulát, amelyet tanítványaimmal készítettem. Cédulánk a már ismertetett szempontok figyelembevételével ilyen volt:

Kászi /Szegedi Ilona 7. osztály/

1. Az elnevezésre azért volt szükség, mert az osztályban több hasonló nevű tanuló volt. Kis termete alapján előbb a Kis Szegedi nevet kapta valakitől, s később ebből alakult ki a Kászi forma.
2. Az elnevezett nem haragszik a név miatt, inkább még tetszik neki.
3. Tanárok és tanulók, sőt a falubeli felnőttek is ismerik és használják a nevet.
4. A Kis Szegedi névből írásban K. Szegedi lett, amit aztán Ká Szegedi-nek ejtettek. Ezután a Szegedi családi név első és utolsó hangját összevonták szi-nek, s ezt a Ká-hoz kapcsolva: Ká+szi, kialakult a Kászi forma.

Az igazság kedvéért itt megjegyzek még annyit, hogy a tanítványaim által készített cédulák egyikén sem ilyen megfogalmazásban szerepeltek az adatok, hanem terjengős, nehézkes mondatfűzésekben. Ez a fogalmazás már az én sugallmazásomra történt a végleges cédulák elkészítésekor. De végeredményben pedagógusok vagyunk, és azért vagyunk pedagógusok, hogy irányítsuk, segítsük, tanítsuk diákjainkat. Ez történt itt is.

Ezekután B.GERGELY PIROSKA szavaival bevezetve, hadd térjek rá a feldolgozás lehetőségeinek vázlatos ismertetésére!

Neves kolozsvári névkutatónk a következő idevonatkozó megállapítást teszi: „A névkutatásban is elsődleges fontosságú a rendszerszerűség szem előtt tartása, a névállománynak mint olyan rendszernek a felfogása, amelynek tagjai, az egyes névtípusok, összefüggésben állnak egymással, változásaik kölcsönösen befolyásolják egymást” /Újabb szempontok és módszerek a személynévkutatásban. NyIrK. 1966. 2. sz. 389/. E megállapítás szerint tehát a feldolgozás gyújtópontjában a nevek összefüggéseire épült szisztéma áll. Ez viszont figyelmeztet arra, hogy diákjainkra ilyen feldolgozásokat már nem igen bízhatunk. Nekik meg kell elégedniük a gyűjtéssel és az adattárolással. Annak viszont nincs akadálya, hogy a tanárok foglalkozzanak ilyesmivel, sőt névtudományunknak csak hasznára válna, ha minél többen kedvet kapnának az iskolai ragadványnevek feldolgozásához.

Azok az összefüggések, amelyekre építve feldolgozó munkánkat elvégezhetjük, sokféleséget mutatnak. Lehetnek mennyiségi, szerkezeti, tartalmi stb. jellegűek, s így feldolgozásunk is többféle lehet ennek alapján.

Egyik ilyen, talán legegyszerűbbnek látszó feldolgozási lehetőség az, amikor aszerint vizsgáljuk és csoportosítjuk névanyagunkat, hogy hány elemből, szóból állnak az egyes nevek. A gyakorlati tapasztalat ugyan azt mutatja, hogy iskolai ragadványneveink nagyobb többsége egyetlen szóból áll, de azért kerülnek több szóból álló nevek is közöttük. Az e g y - e l e m ű Dagi, Csárli, Gilizta stb. adatok mellett felbukkannak a k é t e l e m ű Grisa őrmester, Kis Szegedi, Néger baba stb. adatok is, s ezek már lehetőséget kínálnak egyfajta csoportosításra.

Mutatósabb rendszerezést végezhetünk viszont akkor, ha a neveknek nem az elemeit, hanem az érzelmi tartalmát, azaz f u n k c i ó j á t , vesszük csoportosítási alapnak. Rohodi adataimmal szemlélítve a Mini név például határozottan b e c e n é v n e k minősül kedveskedő tartalma miatt, a Hájbár pedig már a g ú n y n é v csoportjába kerül csúfolódó jellege alapján, a már említett Kászi név viszont közömbös érzelmi

tartalma miatt a puszta megkülönböztető név típusába sorolható. E funkcionális szempontú feldolgozással kapcsolatban föltétlenül meg kell említenem, hogy az iskolai ragadványnevekre az érzelmi túlfűtöttség jellemző, s így nem kell meglepődnünk, ha rendszerezésünkben túlteng a becenév és gúnynév, s kevés lesz a megkülönböztető név.

Névfeldolgozó-gyakorlatunkban leginkább elterjedt az a forma, mikor nyelvtani indítékú a rendszerezésünk. Ennek általában három fajtáját műveljük.

a/ Ujabban terjedőben van KÁLMÁN BÉLÁnak egy régibb keletű javallata alapján a nevek szófajszerinti rendszerezése /vö. MNyj. VII; 41/. Itt a csoportosítás alapját az adja, hogy a vizsgált ragadványnév melyik nyelvtani szófajhoz tartozik. A Csárli, Gilisztá például főnév, illetőleg személynév és köznév; a Dagi, Pipás már melléknév; de kerülhet ige is: Perceg vagy igenév: Lebegő.

b/ Rendszerezésünknek nyelvtani értelemben vett alaktani, esetleg szerkezetani alapja is lehet. Ilyenkor azt vizsgáljuk a nevekben, ha azok egyeleműek, hogy a l a p s z óból vagy t o l d a l é k o s s z óból alakultak-e. A Cigány, Róka, Strucc stb. nevek toldalék nélküliek; a Hájas, Pipás, Pöttyös stb. nevek viszont már képzett szóból alakultak. A többelemű nevek esetében a szerkezeti viszonyt is figyelembe kell venni. Így a Kis Szegedi név jelöletlen jelzős szerkezet, a Csuenláj csemetéje név pedig jelölt birtokos szerkezet.

c/ Feldolgozásunk szempontja a nevek köznévi jelentése is lehet. Itt rendszerezésünk azon a tényen épül fel, hogy a név és az elnevezett között mindig olyan valóságos kapcsolat van, amit a név közzói jelentésével kifejezésre is juttat. A Sunyi nevet csak alattomos természetű, a Rozsdás nevet csak vöröshajú kaphatja. Ezek alapján ilyen főcsoportok alakulhatnak ki a rendszerben:

1. Testi tulajdonságra utaló nevek.
2. Lelki tulajdonságra utaló nevek.
3. Eseményre utaló nevek.
4. Szokásra utaló nevek.
5. Szavajárásra utaló nevek stb.

A típusok részletezését megismerhetjük a már eddig is idézett szerzők műveiből, de ajánlhatom még „A szamoszegi ragadványnevek rendszere” című saját dolgozatomat is /MNyj. XII; 109--135/.

Annyit lezárásképpen hangsúlyoznom kell, hogy a rendszerezésnek ez a legutóbbi típusa szolgáltatja névtudományunk számára a legtöbb adalékot, s így művelése is a legáltalánosabb. A magam részéről viszont az olyan komplex-rendszerezéseknek vagyok a híve, amelyek egybefoglalják az összes, itt ismertetett feldolgozási lehetőségeket.

Ezzel én mondanivalóm végére értem. Búcsúzásként megköszönöm szíves figyelmüket. Hiszem, hogy az a Zala megye, amelyik a földrajzi nevek kutatásában úttörő módon olyan nagyszerűt alkotott, mint a „Zala megye földrajzi nevei” című kötet, egyéb tulajdonnevek kutatásában is életörő. Kívánok ebben az életörésben ifjú és idős kutatónak egyaránt kiemelkedő sikereket.

BALOGH LÁSZLÓ

A MAGYAR MESEI TULAJDONNEVEK KIS ONOMASZTIKÁJA

Néhány évvel ezelőtt összeállították a magyar népmesékben előforduló tulajdonnevek adattárát. /Pontosabban az adattár első részét, amely a legismertebb publikációkra terjed ki./

Ez a munka most is továbbfolytatódik, máris igazolható azonban néhány olyan sejtés vagy felismerés, amelyet korábban nem lehetett volna a r á n y s z e r ű e n is igazolni.

Noha a mesei stílus és poétika elidegeníthetetlen kelléke egyfajta sajátos mesei névadás, és ennek „meseszerű” voltát a kutatás mindig elismerte, voltaképpen soha nem kísérelték meg, hogy legalább néhány vonatkozásban megmagyarázzák a mesei nevek és névadás sajátosságait.

Dolgozatomban egyetlen fontos jelenségre szeretnék példákat hozni: a mesei nevek k i c s i n y í t ő /miniatürizáló/ típusait kívánom bemutatni. Csupán a feldolgozott magyar anyagból veszem példáimat, mivel azonban nemzetközileg is jól ismert, általános jelenségekről van szó, néhány esetben utalok az illető név nemzetközi megfelelőseire. Végezetül e jelenség szemantikáját és pragmatikáját illetően teszek néhány megjegyzést. Ugy gondolom, a jelenség okát is meg tudjuk adni.

Természetesen ez csak egyetlen vonása a mesei névadásnak, de tudomásom szerint ez a leginkább sajátos. Ezen kívül még van néhány érdekes fonotaktikai vonatkozása a mesei tulajdonneveknek, amely kérdéssel egyszer külön kell foglalkozni.

Adataimat, ahol ez szükséges, abban a jelzetrendszerben adom, ahogy ezeket a hivatkozott adattár említi /MAROSI TERÉZ, Tulajdonnevek a magyar népmesékben. Bp., 1981. -- Magyar Névtani Dolgozatok 13. sz./

I. S z e m é l y n e v e k és d i m i n u t i v u m a i k. A mesei szereplők nevei a közismert keresztnevek /pl. Ábel, Ádám, Ágnes, Ambrus stb./. Feltűnő azonban, hogy igen gyakran a diminutív formákban szerepelnek: András -- Andrikó, Andris, Bandi, Bandika; Anna -- Aniska, Annus, Annuska, Panna, Panni stb. Ez nemcsak a mesék fiatal vagy gyermek szereplőire terjed ki, hanem a felnőttek is ilyen néven fordulnak elő.

II. M o r f o l ó g i a i l a g d i m i n u t i v s z e m é l y n e v e k. Kedvelt a formailag diminutívnek tűnő név: Zsuzsi, Jutka, Ibrónka, Ilona, Juliska, Kata, Kati, Katica, Kató, Zsófi, Klári, Mari, Mária, Mariska, Piroska, Rozi, Rózsika stb. Feltűnő, hogy e csoportban szinte kizárólag női neveket találunk. Talán ennek a különbségnek az az oka, hogy a hasonló férfineveket, amelyek ugyanilyen gyakoriak a mesékben /p. Gyurka, Jancsi, Jóska, Laci, Miska, Pali, Pista/ az anyakönyvek nem tekintették „hivatalos” férfineveknek, a morfológiailag diminutív női neveket viszont igen. Pusztán formailag az ilyen férfi és női nevek egyformán gyakoriak.

III. C s a l á d n é v + d i m i n u t i v s z e -
m é l y n é v. Igen gyakori, pl. Ámi Gyuri, Bagi Jóska, Ba-
log Gyuri, Barna Jóska, Bátori Julcsa, Bece Andriska, Borben
Pesta, Bucsi Gyurka, Buli Jankó stb. Természetesen itt a köz-
beszédben megszokott megszólító és közvetlen formák is szere-
pet játszanak, mivel azonban mindenféle mesei szereplőnek le-
het ilyen neve, e megoldás általánosnak tekinthető.

IV. S p e c i á l i s m e s e i n e v e k a z
e l ő b b i e k I--II--II a n a l ó g i á j á r a. Olyan
nevek esetében, amelyek csak a mesében fordulnak elő, ugyan-
ezeket a kicsinyítő formákat találjuk meg. Néhány példa:

IV/I altípus: Arancsi /26:530/, Bájoska /25:427/, Bor-
zaska /25:427/, Fajszikó /20:245/ a mesei szereplő erdész, a
név a fa szóból eredhet, Görbicze /10:184/, Könyvenke /18:
117/, Szélike /2:385/, Szépíke /10:221/; Turánka /10:265/ stb.
Ezekben voltaképpen tulajdonságok kicsinyített alakja szere-
pel mesei névként.

IV/2 altípus: Kisokoska /10:376/; Tündérke /10:110/, Is-
tenke /10:176/. Ide tartozik néhány rendkívül ismert mesei
név, mint a sokféle változatban élő: Hamupipőke, Hófehérke
vagy Nemtudomka, amelyeknél a kicsinyítés biztosnak vehető.

IV/3 altípus: Pipa Misó /10:438/, vagy egész mesei név-
sorozatok, mint pl. Büvellő Tündérke, Gillike Tündér, Illangó
Tündér, Szemőke Tündér /mind 10:110/. Ilyen jellegű 'Hamupi-
pőke' jelentésű nevek is gyakoriak: Hammas Jutka, Hamujutka
Jancsi, Hamvas Gyurka stb.

V. A p r ó l é n y e k r e , k i s t e r m e t ű -
e k r e u t a l ó s z e m é l y n e v e k. Ezek morfoló-
giailag igen különbözők lehetnek. A nagyság, pontosabban az
'apróság' megjelölését illetően három meghatározott /és egy
meghatározatlan/ csoportjukat különböztethetjük meg.

V/1 altípus: hossz mértékkel megadott apró lények nevei:
Arazos Tóbiás, Bakarasz János, Bakarasztnyi, Hüvejmónár,
Hüvely Pici, Hüvelyk Matyi, Kis Bakarasz Ember, Singszakállu
stb. Néha csak a név utáni megjelölés utal erre, pl.: Rupcsen-
Hencsen háromaraszos emberke /18:201, a név maga a Grimm-mesék

Rumpelstilzchen-jéből származik/. Ej-haj háromarasztos ember /18:61/.

V/2 altípus: apró mesékkel egyeztetett apró lények nevei: Borsszem Jankó, Borsszemvitéz, Borsvitéz, Gyöngyharmat János, Köles, Ribizli János, Ribizli Klári stb.

V/3 altípus: apró állatokkal egyeztetett apró lények nevei: Tücsök, Tücsök Miska, Trücsök Matyi, Szücskő = Szöcske, Prücsök stb. Néha kombinált névben fordul elő ilyen elem, pl. Csóré Csutak Prücsök /20:447/.

V/meghatározatlan altípus: csupán a szereplők kicsiségére utal: Kisember, Pici, Nagyszakállas kisember, sőt Tirpe-Törpe Gyurka.

VI. N ö v é n y n e v e k , v i r á g n e v e k é s e g y é b á t m e n e t i f o r m á k. Főként a fenti névcsoportok ismeretében arra gondolhatunk, hogy néhány nővényre vagy természeti jelenségre utaló név is apró, kicsiny mesei szereplő konnotációval is rendelkezik. Pl.: Gyöngyharmat János, Tulipán János, Tulipán /leánynév/, Tulipánleány, Virágfi János. Néhol összetett formák utalnak arra, hogy a név kicsinységre mutat: Csóré Csutak Prücsök /20:447/.

VII. K i c s i n y k é n t é r t e l m e z h e t ő n e v e k. A fenti névcsoportok ismeretében nem tarthatjuk véletlennek, hogy néhány mesei névben külön is előfordul a kicsinység megnevezése. Pl. Kiskutya Gyurka /26:491/, Király Kis Miklós /23:90/. Egész sor olyan mesei nevet ismerünk, ahol a családnév funkciójában a „kis” szó szerepel: Kis István, Kis Jankó, Kis Julcsa, Kis Juliska, Kis Pétör, Kis Pista, Kis Sándor, Kis Zsófi stb. Más mesei nevekben a nevek morfológiája utal a kicsinyítésre: Csalóka, Csalóka Péter, Tilinkó, Tillinkó Jankó /ez a név minden bizonnyal Till Eulenspiegel nevéből került a magyar mesekincsbe. Amint ezt a 'kígyó'- vagy 'kígyóbőrű' hős megnevezései mutatják /pl. Kígyóbőrű Szép Jánoska, Kígyófújó eredetileg bizonyára "Kígyófejű" Szép Jánoska, Kígyó Jancsi stb./, itt is feltételezhetjük, hogy a hős kicsiny.

Szemantikai megjegyzések.

A vizsgált magyar anyag tanúsága szerint minden mesei műfajban előfordulnak az ilyen diminutív formák. Nem látunk különbséget az egyes mesélők, dialektusok között, sőt, amint adataink bizonyítják, a 19. századtól korszakonként sincs különbség. Nem a most vizsgált anyagból, hanem a magyar mese történeti forrásirodalmából tudjuk, hogy népmesék, gyermekmesék, fordítások szövegei egyaránt élnek ezzel a megoldással. Egyik legkorábbi, ma is ismert mesei nevünk már ilyen: Királyfia Kis Miklós /idézi 1578-ban Bornemissza Péter: Ördögi kísértetek c. prédikációskönyvében/.

Néhány szemantikai és morfológiai megjegyzést máris megtehetünk az anyaggal kapcsolatban.

1. A teljes formában, illetve diminutív alakban előforduló egyszerű keresztnevek aránya kb. 2:3 az utóbbiak javára.

2. Egyes keresztneveknél sokkal gyakoribb a teljes, mint a diminutív alak, főként szentek neveinél. Pl. Péter - Péterke, Miklós - Miklóska, Sándor - Más neveknél /János - Jancsi, Jankó; József - Jóska; Mihály - Misi, Miska/ nagyjából egyenlő a kétféle forma megterhelése. Ismét más neveknél /pl. Gyuri, Gyurka - György; Pista - István; Laci - László/ a kicsinyített alak a leggyakoribb.

3. Női keresztneveknél néhol gyakoribb a teljes név /Ilona - Ilonka/, általában azonban a diminutív formák a gyakoribbak /Mariska - Mária/. Főként a morfológiailag diminutív nevek /lásd a II. csoport adatait/ a női nevek körében a gyakoribbak.

4. A fentiekben /1--2--3./ jellemzett arányok nem sejtetnek különbséget a férfi- és a női nevek között.

5. A mesék nem emberi szereplőinél nehéz a fenti adatokat értékelni, mivel a nevek gyakran értelmezhetetlenek e szempontból.

6. A kételemű neveknél /ezek a magyarban családnév + keresztnev szerkezetűek/, illetve az ezek mintájára alkotott háromelemű neveknél /kettős családnév vagy két keresztnev/ nagyjából egyforma arányban fordulnak elő teljes és diminutív ne-

vek. Type szempontból valamivel több a diminutív forma, token szempontból ez azonban kiegyenlítődik.

7. A mesék nem emberi szereplőinek gyakran emberi jellegű neve van /családnév + keresztnév/ pl. Drumó Elemér /22:282/. A kicsinyítésnél elég az egyik névelem ilyen megformálása. Pl. Araszos Tóbiás, Bakarasz János, Gillike Tündér, Büvellő Tündérke. Ritkábban mindkét névelem kicsinyített. Pl. Hüvelyk Matyi, Ribizli Klári. Van ennél bővebb forma is: Tirpe-Törpe Gyurka. Nem látni különbséget e tekintetben férfi és női szereplők között.

8. A kételemű mesei neveknél elégséges az egyik elem kicsinyítése. Pl. Bolond Jankó, Csalóka Péter, Csunya Zsuzsi, Fanyűvő Jankó, Félelömkereső Jancsi, Hazug Gyurka, Huncfut Jankó, Szép Ilonka, Sziépjány Ibronka stb. Itt gyakoribb a keresztnév kicsinyítése. Női és férfi nevek között nincs számottevő különbség.

9. A kételemű mesei neveknél lehetséges mindkét elem kicsinyítése is: Borsszem Jankó, Hüvelyk Matyi, Tillinkó Jankó. Ez a megoldás azonban ritka, női nevekkal kapcsolatban nem fordul elő.

10. Néhány esetben a fentebbi /8., 9. pontok/ megoldások alapján értelmezhetünk egyes mesei neveket: pl. Zolika kisasszony /25:513/ férfinév kicsinyítése. Tündéraszonyka /10:133/, Gyöngyharmat János /7:250/, Tücsök Miska /20:286/, Kiskutya Gyurka /26:491/.

11. Elhomályosult nevek esetében legalább a névadás egyes vonatkozásait értelmezhetjük így. Pl. Disznóficó /5:398/, vagy Tánci Vargaluska /9:304/. Néhány esetben a neveket kontaminációnak tekinthetjük. Pl. Hamujutka Jancsi /5:413/ előzménye a férfinév /mint Hamvas Gyurka/ és egy hasonló funkciójú női név /Hamvas Jutka/. Itt a mesei sztereotípiák kialakulása teszi lehetővé, hogy a kicsinyítés mintegy megismétlődjék.

P r a g m a t i k a i m e g j e g y z é s e k .

1. Feltűnő, hogy hasonló kicsinyítés nincs a mesei állatneveknél, földrajzi neveknél, legyenek azok köznapiak vagy sajtóosan mesei jellegűek. Ugy látszik, itt a fabulozitás más nyelvi eszközökkel van megvalósítva.

2. A kicsinyítés nem csupán a mesében szereplő törpékre vonatkozik, azokra azonban általában véve jellemző. Nincs viszont egyetlen szemantikai eljárás, amely a törpék nevének képzési szabályát megadná. Néhány általában ismert mesetípus /pl. AaTh 500 The Name of the Helper, AaTh 503 The Gifts of the little People/ egy-egy nyelvterületen belül is más-más névtípust adnak a törpéknek. A legteljesebb adatsort, több mint száz mese alapján a lett katalógus tartalmazza /K. Arajš--A. Medne: Latviesu pasaku tipu raditajs. Riga, 1977. 79./ itt mintegy negyvenféle néven fordul elő a törpe, ezek közül csak néhány tipikus változatot mutatunk be: Lukulukulocins 'luku + luku + 'vonó', Niecins 'semmiség', Vitintruds, Bitentruds, Vipintruds, Ritintruds ugyanaz a VITIN + truds 'elhaló, halódó', Vitenbergits 'Wittenberg', Liverpuls 'Liverpool', Timtamtunas 'angol Tom-Tit-Tot ugyanebben a mesetípusban', Briksveders, Prisveders 'recsegőgyomor', Dudelzaks 'német Dudelsack', Zipuripudinkisburis 'ZIPURI +pudding + kalitka', Lipu Tinins 'fa-ragadvány ládikó', Tifentruds német 'mélység' + 'elhaló, halódó' stb. Feltűnő, hogy itt a köznapi /lett/ nyelvtől eltérő szavak fordulnak elő, ugyanakkor a kicsinyítés, amely pedig igen gyakori a lett mesékben, szinte teljesen hiányzik. A törpék nevei nem automatikusan diminutív formák a mesékben.

3. Néhány általában ismert mesetípus hőse viszont, hoha természetére nézve nem kicsiny, nevében diminutív formákat őriz. A legismertebb ezek közül az AaTh 510 /magyar Hamupipőke, angol és rokon Cinderella, francia Cendrillon, orosz Zoluska, lengyel Kopciuszek, olasz Cenerentola, német Aschenputtel stb./. Itt a hős nevééről néhány érdekes összehasonlító adatot is ismerünk. Tudjuk, hogy Nyugat-Európában a francia Cendrillon volt a kiindulópont, és innen nemcsak az európai változatok, hanem például a madagaszkári Sandroy is eredeztethető. /A. B. Rooth: The Cinderella Cycle., Lund, 1951. 61./ Másrészt a mai német alakokban következetes kicsinyítés /Aschenputtel, Aschenpudel, Aschenbrödel, Aschengrüfel/ másodlagos, pontosabban a mesében másodlagos, mivel a 14. századi adatok három kéziratban

még aschenbrodele, aschenploderer és aschencleffenere formát őriznek, mindhárom jelentése ekkor még egyszerűen 'konyhai ki-segítő' /S. Singer: Aschenputtel. In: Handwörterbuch des deutschen Märchens. Band I. Berlin--Leipzig, 1930--1933. 125/. Német nyelvterületen egyébként a későbbi mesei nevek között még legalább tíz diminutív dialektus-forma ismert. /Ugyanott: 126./ A német név eredetéhez még az is hozzátartozik, hogy S. Singer szerint ez görög eredetű, és Rooth összefoglalása szerint /id. mű 110--114/ a görög Akhylo+puttura 'hamu' + 'pudendum' kifejezésből származik, amely előbb a mindig a kemencénél ülő macskát, innen a kemencénél ülő asszonyt, majd egyáltalán a lusta, semmirekellő embert jelentette. Az érdekes csupán az, hogy e görög szóból nemcsak a német Aschenputtel /és rokonai/, hanem a skót Aessiepattle, az írországi Ashy Pet, a dán Askepot, a svéd Askepott, norvég Askepot is leszarmaztak, a fordításon túl mindegyikük megőrizve valami idegenes formát. A mediterráneumban pedig a 'tűzhely-macska' jelentés maradt meg, például a La Gatta Cenerentola, a Gatta Borralheira stb. alakokban.

Egyenként és bonyolult módon lehetne más mesetípusok /pl. AaTh 709 Hófehérke, Schneewittchen, orosz Snegurocka, lett Sniegbaltite stb./ diminutív neveinek történetét bemutatni.

K ö v e t k e z t e t é s e k .

A diminutív mesei személynevek használatának több oka lehet. Ezek egymással is összekapcsolódva olyan mesei nyelvi univerzumot hoztak létre, amelybe belekerülve az új elemek is alkalmazkodhatnak hozzájuk.

1. A mesék ma már általában gyermekek számára szólnak, és általában a felnőttek, ha gyermekhez beszélnek, előszeretettel használnak kicsinyítő alakokat, a nevek esetében is.

2. Az állatmesékben szereplő állatok emberi személyneveinél általános, hogy diminutív neveket használnak, függetlenül attól, mi volt az eredeti név. /Pl. Yogi bear magyar fordítása Maci Laci /két kicsinyítéssel/, Winnie-the-Pooh egy kicsinyítésű eredeti nevéből a magyar fordítás kettősen diminuált formát hozott: Mici Mackó./

3. A mesékben gyakori a kis lények szerepeltetése, nemcsak a törpék ilyenek, hanem valóban kis állatok: hangya, egér, hal, madarak, stb. Ez mintegy kicsinyítő optikát ad a mesének, és a nem magától értetődően kis állatok megnevezése is gyakran diminutív: őzike /őz helyett/, báránka /bárány helyett/, aranyhalacska /hal helyett/ stb.

4. A mesében, főként annak kezdetén fiatalok, gyerekek, még nem felnőttek szerepelnek. Jellemző például, hogy az AaTh 552 /állatsógorok/ vagy AaTh 554 /hálás állatok/ mesében az ifjú hős rendszerint fiatal állatot ment meg, így tesz szert felnőttkori vagy ifjúkori hőstettei segítőire. A felcseperedő hős megnevezésére természetesebb a becenév vagy kicsinyítő név, mint a pontos személynév. Nem véletlen, hogy Petőfi meseeposzában a hős nevét /Kukorica/ Jancsi-ról János /vitézzé/ hőstette végrehajtása után változtatják. /Az igazsághoz hozzátartozik viszont, hogy még ezután is említik őt Jancsi néven, kedvesét pedig mindvégig Iluska alakban -- a mesei névadás szabályai szerint./

5. A mesekutatás régóta kimutatta, hogy különösen a varázsmese hőse társadalmilag felemelkedést képvisel. A kezdetben elnyomott, legkisebb, gyakran félszeg, félreszorított, boldognak és haszontalannak látszó, társadalmi kapcsolatok nélküli /özvegy szülőktől való, árvagyermek, szülei állatok, természetfeletti lények, vagy kitett gyerek, akinek rokonságáról senki sem tud/ hős csodás úton válik a társadalom értékes tagjává, nyeri el a társadalmi rangot és jutalmat. A mesék kezdetén az ilyen reménytelen hősök neve joggal diminutív formát ölt. Talán világszerte is legjobb példa erre a már idézett AaTh 510, mivel e Hamupipőke-mese világszerte ismert, mégpedig mind férfi, mind női főhőssel. Noha a 'hamu' megnevezése csak a már említett európai meseterületen ismert, hasonló elvek érvényesülnek e mese hőseinek más hagyományban való megnevezéseiben is. A mese híres T'ang kori kínai változatában, amelynek szerzője Tuan Ch'eng-shih /† 863 i.sz./ volt, a hősnő neve Yi Ham, és talán nem is kínai, hanem viet-

nami eredetű név. /Nai-Tung Ting: The Cinderella Cycle in China and Indo-China. Helsinki, 1974. /FFC 213/ 8./ . Természetesen a hősnő itt is árvalány, akit mostohaanyja és mostohanővére üldöz. A későbbi kínai változatokban a hősnő neve Da Ka /ami a korábbi névből származhat/, Az indokínai szövegekben előforduló Cai-Tam név is származtatható a kínai Yi Tam alakból, és annál pontosabb, mivel szó szerint 'árva' jelentésű. A cham szövegekben a hősnő neve Kajong /Gajoung, Kjong/, a khmer szövegben Kantoc, amelyet már Leclerc egy pali szóval egyeztetett /jelentése 'gyönyörű'/, viszont a Cam, vagy akár a Da Ka szóból is származhat. Mindez azért különösen is tanulságos, mivel nincs kizárva, hogy az elvesztett cipő felpróbálásával kapcsolatos Hamupipőke-mese az indokínai területekről terjedt el. /Nai-Tung Ting, 38--40/. E távolkeleti hagyományban viszont a diminutív nevek még nem bukkannak fel.

6. Mielőtt arra gondolnánk, hogy a diminutív mesei nevek kialakulása ezek szerint európai találmány, sőt, mesetörténeti adatok szerint inkább csak a középkor utánra tehető, figyelembe kell vennünk még egy szempontot. Amint ezt klasszikus monográfiájában JE. M. MELETYINSZKIJ kimutatta /Geroj volsebnój skazki. Moszkva, 1958. különösen 16--63/, a legkorábbi epikus történetekben Melanéziában, a paleoszibériai népeknél, illetve az amerikai indiánoknál rendszerint a főhős árvagyerek, akit nehéz feladatok elé állítanak, és végül ezeket megoldva válik a társadalom teljes jogú, sőt vezető tagjává. E történetekben még nem találjuk meg a diminutív stilizáltságot. Ennek okára -- noha egészen más összefüggésben -- alighanem rámutatott J. MEIER /The Orphan Child among Gunantuna. Washington, 1939/, egy melanéziai törzsnél vizsgálva az árvák szerepét. Véleménye szerint az apátlan, anyátlan, illetve teljes árvák más-más módon kerülnek be a nemzetségekbe. Négy elnevezése van az árváknak: ling 'valamit nélkülöző', a nat nangur 'hátrahagyott, hátramaradt', mat kan 'akinek valakije meghalt' és a bul na rara 'nem-normális'. Mindezek az elnevezések voltaképpen a különös születésre, a nemzetségekbe való beilleszkedés nehézségeire utalnak. Számunkra az ebből a tanulságos,

hogy a korai mesehősökre emlékeztető társadalmi státusú fiatalok megnevezése **k l a s s z i f i k a t o r i k u s** jellegű, a nemzetségek rendszeréhez, terminológiájához kapcsolódik. A primitív társadalmakban ez a klasszifikációs nomenklátúra nem teszi szükségessé a nevek diminuálását. A már-nem-nemzetségi társadalmakban és ezek meséiben a kicsinyítés onomasztikája ennek a klasszifikációs nomenklátúrának a helyébe lép: ezzel utal a szöveg arra, hogy itt a mese „hátrányos helyzetben levő” szereplőiről van szó.

Mivel csak személynevekkel kapcsolatos a mesei diminuáció gyakorlata /helynevekkel nem/, e társadalomtörténeti és antropológiai magyarázatot adhatjuk. A kicsinyítés a mesei nevekben egy rendkívül fontos társadalomtörténeti és epikatörténeti változás nyoma. Részletes kutatása ezért tanulságos feladat. Megjegyezhetjük még, hogy a különös, nem-emberi fonetikus mesei nevek, illetve idegen nyelvből származó nevek felbukkanása is összefüggésben van e jelenséggel. Ez utóbbi esetekben azonban más tényezőket is figyelembe kell vennünk, és e téma külön elemzést érdemel.

VOIGT VILMOS

Megjegyzés

A magyar népmesei névadás anyagközlő publikációinak sorozatát folytatni kívánjuk. A második összeállítás, amelynek anyaga terjedelmileg megegyezik az előzővel, már elkészült, meg is jelent. /BALÁZS GÉZA, Tulajdonnevek a magyar népmesékben. II. Bp., 1983. ELTE Magyar Névtani Dolgozatok. 30. sz./ Voltaképpen még egy harmadik füzetet is össze kellene állítani ahhoz, hogy a mintegy 10.000 publikált magyar meseszöveg névadatait együttesen lássuk. Ez után lenne lehetséges az, hogy nyelvészeti és művelődéstörténeti szempontból, sőt bizonyos mértékig nyelvtörténeti és névtörténeti szempontból is elemezhesük az anyagot. Úgy látszik, azok a csoportok, amelyeket HAJDÚ MIHÁLY áttekintésében /Magyar becézőnevek. 1770--1970. Budapest, 1974./ adott, elegendőek a mesei diminutív nevek morfológiai bemutatásához.

tásához is. Ez a körülmény viszont arra utalhat, hogy e rendszer nem választható el a magyar becézőnevek általános gyakorlatától. Ennek okát külön kell majd megvizsgálni. Ami a nemzetközi mesei onomasztika egyéb kutatási témáit és lehetőségeit illeti, ezekre külön kell majd kitérni.

V. V.

EGY JÓKAI-REGÉNY SZEMÉLYNEVEI

Jókai Mór, Egy hírhedett kalandor a XVII. században című műve nem tartozik az író igazán közismert és elismert alkotásai közé. Pedig NAGY MIKLÓS -- a kiváló Jókai kutató -- a szerző kalandregényeinek "egyik legegészségesebb hajtásának" tartja /NAGY MIKLÓS: Jókai Mór. Bp., 1975. 219/. Hiszen az író "törés és kifáradás nélkül" /uo. 219./ viszi végig a regényben a "játékos fantasztikum" /uo. 219./ hangját.

Jókai, Egy hírhedett kalandor... című műve -- a Rab Ráby megírásával egy időben -- 1879-ben készült el. A regény témája rendkívül egyszerű. 1688-ban a franciák által ostromlott Coblenc várában leleplezik és elfogják Hugó Konstablert, aki a bombákat homokkal töltötte meg. Az árulót bíróság elé állítják. Ahol is a vádlott, bűnének magyarázataként kalandos életét meséli el. Egy-egy kaland elbeszélése egy fejezet, illetőleg egy nap a tárgyaláson. Ekként a regény döntő része Hugó elbeszélésére épül. Így Jókai szabadjára engedheti kimeríthetetlen fantáziáját.

Az írói névadás fontosságát nehéz és kár is lenne tagadni. Hiszen, miként Kosztolányi írja "a nevek ... együtt jelennek meg alakjaikkal. Ha van nevük, már élnek is" /idézi KOVALOVSKY MIKLÓS: Irodalmi névadás Bp., 1934. 3/. Leggyakrabban a költött személynevek az "író fantáziájában születnek meg, akár a szereplők" /vö.: KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa. Bp., 1967. 115/. De az is előfordul, hogy a szerző a neveket a "való életből válogatja össze" /KÁLMÁN: i.m. 115/.

Sajnos Magyarországon az írói nevek kutatásának, összegyűjtésének és csoportosításának kérdése még nagyon a kezdet kezdetén tart. E kérdésben mindenképpen úttörő jellegű -- és még ma is meghatározó fontosságú -- Kovalovszky Miklós: Irodalmi névadás című könyve; ebben a szerző az irodalmi névadás következő főbb típusait állítja fel /36--47/:

1. Általában a rövidebb elbeszélésekben, az író nem ad nevet hőseinek csak úgy említi őket: az asszony, az orvos, a férfi stb.

2. Az irodalmi névadás legegyszerűbb módja, az ún. beszélő vagy leíró nevek csoportja. Pl.: Cívódy, Zsarnoky.

3. Fejlettebb módja az irodalmi névadásnak, mikor nem maga a jelentés, hanem a név jelentésének hangulata jellemzi az író alakjait. Pl.: Pacsirta, Rezeda.

4. Az irodalmi névadás legkifinomultabb módja az, amikor a név nem jelentésével jellemez, hanem hangulatával, mégpedig úgy, hogy az egész nyelvközösségben azonos asszociációkat ébreszt. Hiszen a névnek illenie kell a korhoz, a környezethez.

Mivel Jókai regénye a szó legszorosabb értelmében vett kalandregény, sok fordulattal, helyszínnel és szereplővel, ezért művében nagyon sok -- szám szerint 121 -- személynév található. Elsőként összegyűjtöttem a regényben fellelhető nem Jókaitól származó személynéveket /45-öt/, két csoportra osztva. Az elsőben a Bibliához, vallásokhoz kapcsolódókat vettem számba, míg a másodikban a magyar és egyetemes történelemhez kapcsolódókat.

Az első csoport nevei: Júdás, Barnabás, Ádám, Dávid, Góliát, Krisztus, Pilátus, Illés próféta, Magdolna, Lilith, Jehova, Herodes, Osiris, Nabukodonozor, Sába, Thámár, Delila, Bethsabé, Salome, Jezabel, Astairte, Astaroth, Belfegor, Aszmodai, Kopczyher, Dromo, Számriel, Azáriel, Leviathan, Belzebub, Lucifer, Beliat, Szemiázáz, Mefisztofellsz.

A második csoport nevei: De Sade, I. Erzsébet, Stuart Mária, Medici Katalin, X. Leo pápa, Ince pápa, II. Fülöp, Don Carlos, Tetzal, Luther, Zrínyi Ilona, II. Rákóczi György,

Montecuculi, Cleopatra, Rogerius, Nagy Sándor, Dzsingisz kán, I. /Szent/ László, Attila.

A fenti csoportosításból milyen következtetések vonhatók le? Jókai -- miként legtöbb kortársa -- alapvetően és elsődlegesen bibliás műveltségű. Ezt mutatja, hogy a valláshoz kötődő és a történelemhez kapcsolódó személynevek aránya 36:19. Jókai történelmi ismeretei széleskörűek, és kiterjednek az egyetemes történelemre is. Igaz, könyvében a történelemnek csak a legfontosabb, legjelentősebb alakjai kapnak említést.

A regényben előforduló -- Jókai által kitalált -- személyneveket hangzásuk szerint osztályoztam.

Szláv hangzású nevek: Terguszko Jaroszlav, Kohaninszky Zdenko, Belóbratanoff Zvoimir Tsinovnik, Siniavszky, Potoczky, Nyedzviédz, Sziniavszky, Visznovieczky. Csak utónevek: Marinka, Madus, Jusko, Zoráv, Boczián, Barám, Buk.

Európán kívüli /indiai, kínai, mongol/ hangzású nevek: Maharadzsa Kong, Sah Allum, Mir Koszszin, Nevil Szing, Zeib Almiffa, Gholan Kadir, Szumro Begume, Jewán Buk, Mirza Nujuf khán, Zülfikár al Dowla, Kuli kán, Kamr Eszszamán, Deli Szingh Raisz, Ali Baba Ben Didimi, Chien-Csen-Toiping-Van, Radsputa, Ghirai. Csak utónevek: Majmuna, Danesh.

Dél-európai /spanyol, olasz, görög/ hangzású nevek: Ben Malach Poixoto, Karaiszkakisz Leonidász Hérosz, don Rodriguez di Saldapena, Signore Sparafueile Odoardot.

Német hangzású nevek: Junker Elias, Stramm Vilmos, Hugó von Habernix, Hatzfeld Menyhért, Junker Hermann, Reinhard Walter, Schultze, Stadtvogt, Mayer, Bergmayer.

Egyéb európai hangzású nevek /francia, holland/: Mynher van der Bullen Tóbiás, Chevalier De Mont Olymp, Capitan Rouge, Mynher Ruissen.

Egyéb /nehezen csoportosítható, vagy több csoportba tartható/ hangzású nevek: Hilarius, Sarepta, Persida, Rupertus, Wagnerrius, Eliézer, Malchus Mylach. Csak utónevek: Meshugge, Miczraim, Hosen, Pinkász, Hamovesh.

Milyen következtetések vonhatók le Jókai Mór névhasználatára vonatkoztatva, a regényből kigyűjtött személynevek alapján?

Először is szembevetendő, hogy Jókai neveinek többsége -- a Kovalovszky Miklós által legkifinomultabb irodalmi névadásnak nevezett -- negyedik csoportba tartozik. Hiszen a nevek nem jelentésükkel, hanem hangulatukkal idéznek föl idegen környezetet, népet /pl. Terguszko Jaroszlav, Hatzfelg Menyhért, Zaib Alnif-fa, Chien-Csen-Toiping-Van, Mynher van der Bullen Tóbiás/. Ezért viszonylag egyszerű volt az idegen nevek hangzás szerinti csoportosítása. Ugyanakkor az is előfordul, hogy egy-egy név nem a legjellemzőbb általánosítás eredménye -- így a közösségi asszociáció nem egyértelmű -- tehát csoportosítása gondot okoz /pl. Hilarius, Sarepta, Malach, Malchus/.

A másik levonható következtetés az, hogy Jókai e művében ritkaságszámba mennek a beszélő vagy leíró nevek /pl. Stramm, Capitan Rouge/. Ugyanakkor fellelhetők a romantikus névadás egyes nyomai is /pl. Junker, Hugó von Habernix/. Az is megállapítható, hogy a regényben előforduló egyik-másik idegen név egy-egy eleme ismert személy, vagy magyarra lefordítható szó, fogalom /pl. Tsinovnik, Ali Baba, Leonidász, Stram, Hérosz/. Egyértelműen az is kiderül, hogy Jókai nemcsak az egzotikus tájakat, de az egzotikus neveket is kedveli, hiszen az egzotikus és európai nevek aránya 18 : 58. Érezni lehet, hogy az író örömét leli a névadásban /pl. Mirza Nujuf Khán, Zülfikár al Dowla, don Rodriguez di Saldapena, Karaiszkakisz Leonidász Hérosz, Ben Malach Peixoto, Chevalier De Mont Olymp/.

Az is feltételezhető, hogy egyik-másik név valamelyik idegen szó rosszul, vagy magyarítva ejtett formájából jön létre /pl. Kohaninszky: a lengyel kochany 'kedves, szeretett, drága' jelentésű szó akarattal /?/ rosszul ejtett /írt/ formájából jön létre; Habernix: esetleg a német habenichts 'koldus, nincstelen' származéka, hiszen a közbeszédben nix-nichts /ne, nem/ egyaránt előfordul/. Az is megfigyelhető, hogy Jókai előszeretettel használja a nemesi címeket személynévként /pl. Maharadzsa Kong, Junker Elias/.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, „Jókai gazdag regényvilága a nevek gazdag és leleményes változatosságát mutatja. Minden neve kifejező hangulatot kelt, rokon vagy ellenszenvet ébreszt már önmagában is.” /Kovalovszky: i.m. 62/.

KAPOSI JÓZSEF

KISFALUDY KÁROLY KÉT VÍGJÁTÉKÁNAK SZEMÉLYNEVEI

Kisfaludy Károly életművének és tevékenységének megnyugtató értékelése mindmáig az irodalomtörténet elintézetlen ügyei közé sorolható. Pedig „az első magyar színműíró, akinek komoly sikerei voltak, s aki tekintéllyé vált az irodalmi életben, Kisfaludy Károly” /SZERB A.: Magyar irodalomtörténet. Bp., 292./.

Változatos, sok újat hozó, nemcsak irodalmi, de politikai szempontból is rendkívül jelentős korszak vezéregyénisége volt. Írói, szerkesztői, irodalom- és színházszervezői munkásságának összegzése nem kis feladat. Ez a dolgozat is csak egy apró problémakör vizsgálatát -- az irodalmi névadás Kisfaludy Károly két legnépszerűbb vígjátékában -- tekintheti feladatának. Következtetéseivel hozzá kíván járulni egy majdan -- körülményes elemzés és értékelés eredményeképp -- megszülető teljesebb és reálisnak mondható Kisfaludy-kép kialakításához.

A korlátozott terjedelem négy, a problémakörhöz kapcsolódó kérdés feldolgozását teszi lehetővé: 1. Kisfaludy névalkotásának tudatossága; 2. A drámai hagyományok névalkotása; a szoros értelemben vett beszélő név Kisfaludy két vígjátékában; 3. A szoros értelemben vett komikus név; 4. A névhangulat szerepe A kérők és a Csalódások című vígjátékokban.

1. A XVIII. század második és a XIX. század első felében az európai társadalmi és gazdasági változások Magyarországon is kezdik éreztetni hatásukat. Nálunk e megújulás legfőbb jellemzői: a változtatni akarás, a régivel való szakítás vágya; az elvek, elgondolások és megvalósítási kísérletek sokfélesége; politika és irodalom összefonódása, kölcsönös viszonya.

A változtatáshoz mindenféle eszközt meg kellett ragadni. Minden külföldi „ojtást” hasznosnak kellett ítélni, mert az európai fejlődéshez viszonyított alapos lemaradást kellett hirtelen ledolgozni. Hiszen „a XVII. században Franciaországnak már megvolt a maga Coneille-ja, Racine-ja és Moliere-je, Anglia pedig éppenséggel Shakespeare-rel dicsekedhetett -- a magyar dráma néhány XVI. századbéli szerény, eléggé elszigetelt, bár nem érdektelen kísérlet után, még csak fejletlen gyermekként dadog az iskolai előadások szűk keretében” /SZÁSZ KÁROLY: A magyar dráma tört. Bp., 1939. 5/.

A XVIII--XIX. század magyar literátorainak és politikusainak szeme előtt egy művelt és polgárosodó nemzet képe lebegett. Olyan közösségé, amely boldog, mert fejlett tudományos élete van, s ami ehhez elengedhetetlenül szükséges, felkészült tudósai, kiművelt emberfői is vannak, akik magas színvonalon és erkölcsiséggel írnak.

Ebben az időszakban a fordítások, magyarítások és eredeti művek alkotása egyszerre volt irodalmi és politikai tett. Az íróknak a kor eme kihívására kellett választ adniuk. Kisfaludy Károly vígjátékai témájukban, cselekményvezetésükben vagy éppen névválasztásukban jól tükrözik ezt.

Kisfaludy tehát szándékolttan törekedett arra, hogy bemutassa a XIX. század első harmadának honi viszonyait, felvonulassa a társadalom jellegzetes típusait, nevetségessé tegye mindazt és mindazokat, ami és akik a társadalmi haladást elmaradottságukkal gátolják. Az írói névadás is ezt a művészi, politikai célt szolgálta. A kérők és a Csalódások szereplői neveinek megválasztása tehát tudatos művészi szándék eredménye.

A névnek önmagában lehet értelmi, komikai és hangulati eleme. Ez a három elem azonban egyrészt összekapcsolódhat s így hatásában egymást erősítheti, másrészt darabszinten -- más írói eszközök eredményes használatával -- valamelyik elem önmagában vett hatása felerősödhet, illetve gyengülhet, vagy más-más elem válhat hangsúlyossá, illetve homályosulhat el.

Ha az eddigi gondolatmenet helyes, akkor beszélő névnek azonban csak azt a nevet tekinthetjük, amelyik önmagában, közszói jelentésénél fogva, értelmi elemének hangsúlyossága okán jellemzi az adott típust. A drámai hagyományok fent említett neveinek jelentős része ilyen szoros értelemben vett beszélő név.

Ilyen megközelítésben A kérők című komédia Hősváry ezredeséről csak annyit sejtethetünk, hogy kiemelkedő tulajdonságokkal rendelkező, vitéz ember; nevének mindkét értelemmel bíró tagja /hős és vár/ ezt sugallja. Baltafy hasonlóképpen kemény, határozott, elszánt karakter lehet. A Perföldy név a foglalkozást tudatja velünk, viselője minden bizonnyal földekkal pereskedő ügyvéd. Várhalmi Károly vezetékneve csak a darab folyamán derül ki. Az író ezzel a ténnyel is jelezhetette, hogy a névnek ebben az esetben inkább asszociatív, mint értelmi elemét tartja fontosnak. A legtalálhatóbb a karaktert a darab egészén végigkísérő beszélő nevet báró Szélházy kapta. A személynevekben gyakori -házy utótag itt olyan előtaggal párosul, amely az olvasóban vagy nézőben egészen más összetételt sugall: 'szeles', 'széltoló', 'szélelbélelt', 'szélhámos' stb. Ez az értelmi elem az alak színrelépésével csak erősödik.

Báró Kényesi a Csalódások című komédiában, Szélházyhoz hasonlóan, az egyetlen áldozat. A darab minden szereplője ugyanis vagy megtalálja sok-sok csalódás után a maga párját, vagy elnyeri az írói felmentést -- Kényesi kivételével. A Kényesit kísérő maró gúnyt, felmentést nem tűrő írói szándékot tükrözi a névadás is. Az alak jellegzetes, ellenszenves tulajdonságát kiemelő melléknévhez kapcsolt -i névképző adja a Kényesi nevet. A név meghatározza az egész karaktert; az író, a közönség és a többi szereplő viszonyulását -- tulajdonképpen kényesi helyét a darabban --; tettei, beszéde és a mások által róla adott jellemzés ezt az első benyomást csak kiegészíti. Azok a jellemzők, melyeket a többi szereplő sorol fel Kényesivel kapcsolatban -- „mindig érzeleg”, „szagos báró”, „olyan úr, kinek minden tetszik, de leginkább maga” -- a választott névbe összefoglalóan sűrűsödnek bele. A darab folyamán

Kényesi beszédmódja, öltözete, gesztusai, hanghordozása, tettei tulajdonképpen a névadásba belesűrített alapvető tulajdonság, értelmi elem kibontását, körülírását jelentik.

A darab másik két szoros értelemben vett beszélő neve -- Lombai és Mokány -- ezzel szemben csak különböző érzéseket sugall a néző számára. Mindkét szereplő nevét csak a dráma előrehaladtával, tetteiket, gondolataikat stb. mindjobban megismerve érezzük egyre inkább jellemzőnek. Lombairól eleinte legfeljebb annyit sejtethetünk, hogy bokros teendői vannak. Később megtudhatjuk, hogy számára „egy okos plánum! oh, az mindent felülmúl”, hogy egy szerelmi vagy „gazdaságbeli plánum” kitervelése és megvalósítása: „új élet, új világ”. Tervekből egy egész lombkoronát szerkeszt, ami azonban csak távolról -- elméletben -- tökéletes, az egyes „ágak” -- a szereplők valóságos szándékai -- keresztülhúzzák a „gazda” terveit.

Kezdetben Mokányról is csak annyit tudhatunk, hogy feltehetőleg keménykötésű, tagbaszakadt magyar ember. Később megtudjuk, hogy a magyar nemesnek azt a típusát képviseli, aki fennen hangoztatja, hogy „apám se olvasott, mégis tekintetes úr volt”, aki mélységesen megveti a várost és a városból érkezőt, mert „ott az embert az a sok jött-ment suhanc csak úgy komázza: itt egész kis király, ha van valamije”. De aki mindemellett „nem megvetendő férfi; kivéven, hogy rossz udvari mestere volt, és tiszta arany”. Fokozatosan kibomló tulajdonságai egyre inkább tartalommal töltik meg nevét is.

A szoros értelemben vett beszélő nevek tehát -- az elemzett művek alapján -- kétféleképpen lehetnek:

1. A névnek értelmi eleme kerül előtérbe /az érzelmi elem azt erősíti/, s a darabban az író ezt az elemet bontja ki. A darab a névválasztás igazolása.
2. A névnek érzelmi-asszociatív eleme kerül előtérbe /az értelmi elem háttérbe szorul/, s a darabban az író ezt az elemet tölti meg tartalommal. A darab igazolása a névválasztás.
3. A szoros értelemben vett beszélő névnek akár értelmi, akár érzelmi-asszociatív eleméhez bizonyos komikai elem is kapcsolódhat, s az egy komédiában feltétlenül erősíti az előbb

felsorolt elemek hatását. A névnek azonban lehet komikai eleme az elsődleges, sőt beszélhetünk önmagában elsődlegesen komikus irodalmi névről.

Amikor A kérőkben Károly meglepetten ismerteti Perföldy levelét, az abban szereplő teljes név -- „Perföldy Tóbiás Jakab, Juris utrisque: et Philosophiae Doctor és felesküdt ügyész” -- nagyszerű szituációba ágyazottsága, hosszúsága, a magyar és idegen szavak keveredése miatt komikus hatást kelt. De Margit bemutatkozása is hasonló hatást vált ki az olvasóban vagy nézőben: „boldogult tekintetes nemes nemzeti és vitézlő Kukoróczy úrnak több nemes vármegyéknek az elsőik közül való táblabírájának hátra maradt özvegye”. Ebben az esetben a névnek önmagában -- hangutánzó jellegénél fogva -- is van komikai ereje /Kukoróczy/, s ez az erő csak fokozódik azáltal, hogy a név kimondása a címek felsorolásának egyre hömpölygő, fokozódó dagályát, emelkedettségét kívánja betetőzni, ugyanakkor annak ellenpontjává válik.

Önmagában humorforrás az is, amikor Perföldy inasa, Tamás gazdája deákosságát igyekszik utánózni, s megemlíti Princis Pál-t, akinek „több testvéreknek kell lenni; mert minden untalan más-más jön hozzá /ti. Perföldyhez/, kit annak nevez”. A néző azonnal tudja, hogy Tamás kire gondolhat. A principális szó és a belőle alakított személynév, Princis Pál hangalakjának hasonlóságából fakadó humort Kisfaludy nagyszerűen használja fel egy drámai alak jellemzésére.

4. Az eddigi elemzések feltehetőleg bizonyították, hogy egy irodalmi név több szempontból is nevezhető beszélő névnek. A név „beszélhet” a puszta jelentésével, de „beszélhet” a benne rejlő komikai erővel és hangulatával, zeneiségével is.

Minden közzónál, de tulajdon- vagy személynév esetében is „két külön oldalt, illetve összetevőt kell megkülönböztetni: egyfelől egy meghatározott hanganyagot, mely sokféleképp differenciált és különböző módokon rendezett, másfelől a vele „összekapcsolt” értelmet. Ezek minden nyelvi képződményben szerepelnek, teljesen függetlenül attól, hogy milyen funkciót tölt be a pszichikai individuumban közötte nyelvi érintkezésben

vagy például egy irodalmi műben" /Roman INGARDEN: Az irodalmi műalkotás. Bp., 1977. 43/.

S bár e két oldal merev szétválasztása meglehetősen nehéz, azt feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy „a teljes jelentés több, mint a fogalom maga, mert a hangtest által felkeltett vagy felkelthető képzetek állománya nem korlátozódik pusztán a fogalomra, annak jegyeire. A teljes jelentésnek központi magva a fogalmi tartalom, de rajta kívül különféle velejárok is benne foglalhatnak" /DEME L.: A beszéd és a nyelv. Bp., 1978. 102/.

Ilyen velejárok a szóhangulat, vagy konkrét témánk esetében a névhangulat vagy névvarázs.

A nevek hangulati eleme szerephez juthat a szoros értelemben vett beszélő nevek vagy a komikus nevek esetében is; meghatározóvá természetesen akkor válik, ha a választott személynév vagy nem, vagy csak nagyon elhomályosultan tartalmaz értelmi elemet, illetve ha a szerzőnek nem -- komédiánál sem -- elsődleges célja a komikus hatás keltése a név megválasztásánál. Kisfaludy alakjai vezeték- és keresztnéveinél szinte kivétel nélkül rövid, kéttagú nevet választ. Vezetéknevet a szoros értelemben vett beszélő neveknél szerepeltet, de ott is a két szótagból álló névhez kapcsol valamilyen névképzőt /Hósváry, Baltafy, Szélházy, Perföldy, Lombai, Kényesi/.

A névhangulat a szoros értelemben vett beszélő neveknél és a komikai neveknél is az azokban rejlő alapvető elem erősítését szolgálja. A szerző ezzel is az alak egy-egy jellegzetes tulajdonságát kívánja külön hangsúlyozni, a darab szatirikus élet ezzel is növelni. A névalkotás tehát az alapvető írói szándékot tükrözi.

Kisfaludy a szoros értelemben vett beszélő nevek alkalmazásával a vezetéknevet kapó szereplőket ugyan kiemeli a hétköznapibb alakok sorából, de ezzel csak egy-egy tulajdonságukat, komikai hatásukat, a darab szatirikus élet növeli. Ez az alapvető írói szándék meghatározza, hogy sem összetett, bonyolult jellemek szerepeltetéséről, sem az ezt tükröző nevek alkalmazásáról Kisfaludy Károlynál nem beszélhetünk.

Ezt az egyszerűsége törekvő, nagyon koncentrált karakter- és névalkotást a magán- és mássalhangzók arányából, megválasztásából fakadó névhangulat is segíti. A mássalhangzók túlsúlya, halmozása bizonyos darabosságot, nehézkességet sugall, főleg a hangalakjában is sokkal egyszerűbb és zeneibb elnevezést viselő többi szereplővel való összevetésben. A mássalhangzók túlsúlyát nem véletlenül és csaknem kivétel nélkül az értelmi elemet is tartalmazó szoros értelemben vett beszélő neveknel figyelhetjük meg. De azokon belül is egyes szereplők nevében ösztönösen a súvító, önmagában elidegenítő hatású spiránsok /Szélházy, Kényesi/ kerülnek előtérbe, máshol meg a kemény zöngétlen explozívák hatását azonnal letompítják azok zöngés párjai, vagy az ügyesen enyhítő nazálisok és laterálisok. /Baltafy, Lombai, Perföldy/. A mássalhangzók túlsúlyának idegenszerűséget sugalló árnyalatára jó példa Szélházy inasának, Vilhem-nek a neve.

A keresztnemek alkotásánál Kisfaludy a rövidség mellett előszeretettel alkalmazza a CVCVC képletet. Vagyis kedveli a magánhangzó-mássalhangzó váltakoztatást, s a nevet rendszerint mássalhangzóval zárja. Az igazán jellegzetes és főleg női típusoknál azonban inkább a nyitott formát használja /Máli, Lidi, Luca, Lina/. Ezeknél a neveknel a mássalhangzók a névhangulat szempontjából vagy közömbösek, vagy feltűnően és következetesen lágyak, hiszen azokról a szereplőkről van szó, akik a néző rokonszenvétől kísérve harcolnak a fenyegető apai „plánum” beteljesülése ellen. Ezt segíti a magánhangzók elrendezése is. Lidi nevének két vidámságot, játékoságot, felszabadult életrevalóságot tükröző i-je nagyon jól összhangban van azzal a figurával, aki A kérők-ben a legnehezebb helyzetből is kivágja magát, akit nem hat meg sem a szerelmesek durcássága, sem Baltafy látszólagos eltökéltsége vagy, akit a Csalódások-ban úgy ismerünk meg, mint aki „nem elragadó szépség ugyan, de kellemes”.

E névalkotási mód tónusában szelídebb, visszafogottabb árnyalatának képviselője: Elek. Nevében ugyanúgy két egyforma illabiális, palatális magánhangzó szerepel, de mivel ez a két magánhangzó nyíltabb, ezzel bizonyos szelídséget, visszahúzó-dottságot sejtet. Ennek újabb fokozatát jelenti Károly neve, akinek „magánhangzói” már egyértelműen komolyságot, irodalmiasságot sugallnak. Teljes nevének hangulata -- Várhalmi Károly -- ezt az érzést csak erősíti a dobogó, romantikusan hömpölygő, borongós hangulatot árasztó legalsó nyelvállású veláris magánhangzókkal. Nem csoda, ha az ilyen nevet viselő irodalmi alak romantikus lelkesültséggel rajong szerelmeséért, a „nemesebb érzeményért”, az antik szépségért, egy szép költeményért, de aki ugyanakkor „hazáját kívánja előbb megismerni”, mielőtt a külföldről lelkesedne.

Folytathatnánk még a sort, hiszen csaknem minden névről valamilyen hangulati benyomás elmondható. Érzéseinket igazolhatnánk még a veláris és palatális magánhangzók vegyüléséből fakadó különleges jellemfestési eszköz, a nevek lejtésének, a hangok zeneiségének, az ún. kemény és lágy, sima és érdes más-salhangzók, vagy a sötét és világos magánhangzók szerepének elemzésével. De talán az eddigiek is szemléletesen bizonyítják, hogy a választott nevekben rejülő és azokból sugárzó hangulat egyrészt erősítheti, érzékletesebbé teheti a névből fakadó értelmi elemet, másrészt helyettesítheti azt. Az irodalmi név által sugallt képzetkeltő, hangulatfestő erő szintén a figurával kapcsolatos valamilyen viszonyulásra készíti a nézőt, az olvasót. E képzetnek, hangulatnak az igazolása, kibontása a darab folyamán alkalmazott nagyon sok és jól megválasztott írói eszköz használatával jöhet létre. Az irodalmi névadás mindenképpen része az alkotás folyamatának.

VILCSEK BÉLA

A FINN NYELV NÉPNEVEIRŐL /viro, saksa, venäjä, ruotsi/

Az idegen tulajdonneveket nem szokták egyik nyelvről a másikkra lefordítani. Így az idegen országok vagy népek nevei különböző nyelveken változatlanok, vagy alkalmazkodnak az illető nyelv kiejtéséhez, pl. a magyar Franciaország, Görögország, Norvégia finnül Ranska, Kreikka, és Norja. Mint ismeretes, az egyes népek neve anyanyelven más, mint a nemzetközileg használt név, pl. a magyarban a finn név, vagy a görög /görögül Hellász/, az albán /albánul Scsiperia/, a kínai /kínaiul Zsongkuo/, a baszk /baszkul euszkaldunak/.

Sok nyelvben azonban vannak olyan népnevek, melyek különböznek a nemzetközileg használttól, pl. a magyarban a lengyel, német és olasz szavak. Ezeket exonymusoknak hívjuk, s majdnem mindig szomszédos népek nevei. Azt hihetnők, hogy ennek az az oka, hogy a szomszéd népek saját neve csak a környéken terjedt el, s nem vált nemzetközivé. Néha igaz ez: pl. a finn nép neve, Suomi, elterjedt a balti nyelvekben, lettben, litvánban.

A négy finn népexonymus azonban nem így született, egyik sincs kapcsolatban a népek saját nevével. Ezek a népek: észti, német, orosz, svéd finnül viro, saksa, venäjä és ruotsi. Látható, hogy ezek közül háromnak saját neve egyúttal nemzetközi is: észtil Eesti, oroszul Rossija és svédül Sverige.

Először az észtek nevét veszem, ugyanis ebben sincs semmi különleges. Észtország északkeleti tartománya Virumaa, 'Viruföld', erről a legközelebbi tartományról nevezték el a finnek az egész észti népet. Ez más nyelvekben is általános, a finnek neve is így született: kezdetben egy Délnyugat-Finnországban lakó finn törzset jelentett; ezt a tartományt még ma is Varsinais-Suominak, 'Valódi Finnországnak' hívják.

Könnyen észrevehető, hogy a németek neve, Saksa ugyanaz, mint a német Sachsen, Szászország, de furcsának tűnik, hogy ennek a közép-német hercegségnek a nevéből származik egész Németország balti-finn neve -- mindegyik nyelvben így találjuk. A magyarázat az, hogy a szászok korábban nem Szászország-

ban éltek, hanem a Balti-tenger partján, a mai Holsteinben, azaz a skandinávok közelében. Az ónorvég saxar, 'szászok', valószínűleg a vikingkorban került a balti-finn nyelvekbe -- csak a jelentése változott meg: 'német'.

Ez a szó máshova is eljutott: a szászok az ötszázas években bevándoroltak a Brit-szigetekre, ezért nevük az írekhez is elkerült /Sásana/ 'Anglia' jelentéssel.

Az oroszok neve venäjä. Minden balti-finn nyelvben ezt találjuk, tehát biztosan régi. Valószínűleg az ógermán wened szóból ered, mely különböző időkben más-más nyugati-szláv népet jelentett. Innen van a német Wenden és ónorvég Vindr, mely a Balti-tenger partján lakó szláv vend /vagy szorb/ népet jelentette. Az ógermán weneddel azonos a latin Venethi /egy illyr törzs volt a mai Észak-Olaszországban; innen ered a Venezia, Velence/. A rómaiak később egy Bretagne-ban lakó kelta törzset hívtak Venethinek, de nem tudom, hogy ez azonos-e az illyr Venethivel.

Érdekes, hogy ez a szó mindegyik nyelven -- latinul, ógermánul, ónorvégul, finnül -- valamelyik szomszéd népet jelentette, melynek ez nem a saját neve volt. Honnan ered ez a szó? Ez a kérdés olyan éjszakába burkolózik, melybe még nem vetült a nyelvtudomány fényugara.

Végül itt van a svédek neve: Ruotsi, mely eljutott minden balti-finn nyelvbe és a lappba. Ennek a szónak érdekes története van. A vikingkori Svédországban a hajóslegények legtöbbször abból a tartományból jöttek, melynek ósvéd neve Ro in volt, ennek jelentése: 'csónakázók földje' /a mai Roslagen/. Lakóinak neve ro skarl volt, ebből ered a balti-finn rot tsi 'svéd, viking'. A keleti balti-finn nyelvekben, pl. a karjalaiban ez a szó valamikor 'finneket' is jelentett; a határ mögött lakó, lutheránus finnekkal rossz viszonyban voltak. Hasonlóan a finnek szórványosan "oroszoknak" is hívták a görögkeleti vallású karjalaiakat.

Itt azonban még nem ért véget a rot tsi szó története; a balti-finnektől az oroszok kölcsönözték 'svéd viking' jelentéssel. Mint ismeretes, Oroszország, pontosabban a régi Kijev

első uralkodói és vezető rétege viking volt. A balti-finn rot tsi óoroszul rusznak hangzott; ebből van a mai Rossija. Ez sem egyedülálló a nyelvek történetében, pl. a bolgárok is az uralkodó török törzs nevét örökölték, mégis ritkán láthatjuk ilyen kanyargós utat megjárt szónak az etimológiáját: kiindulópont a svéd ro 'evez' ige, végpont egy idegen birodalom neve.

JAAKKO ANHAVA

KECEL-SZILOS KUTYANEVEI

A második világháború után a földreformmal összefüggésben három jelentős házhelyparcellázás történt Kecelen: az ONCSA-telep melletti, a kenderföldi és a szilosi.

Kecel történelmében az ilyen parcellázás, házhelykialakítás nem volt új dolog. Így tűnt el a XVIII. században Burgundia, a XIX. században Fehérhomok és a XX. század második évtizedében az úgynevezett Tölös vagy Nagyerdő. Ezekből alakult ki az Alvég, a Felvég és az Ujfalu. A felsorolt parcellázások növelték Kecel község belterületét. A felszabadulás utáni házhelykialakítás is részben ezt a célt szolgálta. Azonban az egyik községi terület /Szilos/ kiosztása teljesen eltért az eddigi gyakorlattól. A szilosi osztás szinte egy különálló falut hozott létre, amely három kilométerre esett a történelmi falutól. Köztük szántóföldek és szőlők kerültek el illetve kerülnek el.

A 482 házhelyű területen hosszanti és keresztutcákat mértek ki. E település nagyjából ÉNy-DK irányban álló téglalapnak tekinthető, melynek alsó felében a két ház sor között fut /Kecel-Császártöltés/ Baja-Kecskemét műútvonal. Hosszanti utcái keletről nyugatra haladva: Eötvös József, Bartók Béla, Alkotmány, Szilosi utca. Keresztutcai délről északra menve: Vörösmarty Mihály, Móra Ferenc, Liszt Ferenc, Május 1. tér, Iskola, Kisfaludy, Kiskun utca.

A már említett különállóság, zárt falurész ösztönzött szokásaik megfigyelésére. Jelen esetben az ember egyik legkedvesebb háziállatának, a kutyának névadási szokása.

Már a nevek gyűjtése közben érdekes dolgokat figyeltem meg. Kutyáknál a házaknál van főleg, ahol silány a kerítés vagy nincsen. Az önkényes házhelyfoglalók körül is sok kutyát tartanak.

A családok nagy részénél a kutyáknak az iskolás korú gyermekek adnak nevet. Ennek tudható be a sok Csöpi /19/ és Pici /16/ elnevezés. Egy-egy osztály vagy alsótagozatos csoport divatba hozott, majd elfeledett jó néhány nevet. A gyermekes ötletszerűségre, megfontolatlanságra bizonyíték az emberi személynevekkel rendelkező kutyák neve. Férfinevet 5 szuka /Bandi, Cézár, Sanyi, Ubul/, női nevet 2 kan /Gyöngyi, Lili/ visel.

Szilosban kétszáz kutyát írtam össze. Minden negyedik emberre jut egy. Tehát kevés egyénnek kell a név egyeztetésben részt venni.

A már említett divaton kívül mi befolyásolja a névadást? Legtöbbször az állat színe, szőrzete, alakja, formája, mozgása, fajtája. Nem közömbös mit látott a család a televízióban, miről olvastak, tanultak, hallottak. Sokszor az öröm, a bánat és a bosszúság is beleszól a névadásba. Ezért fordulhat elő, hogy Sanyi, Kati, Öcsi hívásra farkát csóváló, ugató házőrző rohan felénk.

A pár divatnéven kívül /Csöpi 19, Pici 16, Morzsa 8, Morzsi 8, Buksi 7, Cézár 6, Rexi 6/ a többi kutyanév szinte egyedinek tekinthető, mivel a fentmaradó 84 néven 128-an osztoznak. Tehát egy névre 1,52 kutya jut. Kettőnek nincs neve.

Nézzük a felgyűjtött neveket csoportosítva!

1. Az állat külső tulajdonságára utaló nevek

- a/ Szőrzet színe: Bogár /fekete/ 5, Cola /sötétbarna/ 1, Csoki /barna/ 2, Kormos /fekete/ 1, Maszat /piszkos/ 1, Sárga 1, Szürke 1, Tigris /csíkos/ 1, Zsömle /világosbarna/ 2,

Összesen 9 név 9,8 % 15 kutya 7,5 %.

Szőre tapintása, állása: Bársony 1, Bodri /bodor, göndör/ 2, Bundás 4, Göndör 1, Gubanc 1, Pamacs 1.

Összesen 6 név 6,5 %, 10 kutya 5 %.

b/ Nagyság: Buksi /kis buksi, kisfejű/ 7, Csöpi 19, Csutka 1, Kicsi 2, Kölök /fiatal, kicsi/ 1, Morzsa /kicsi, morzsányi/ 8, Morzsi 8, Pici 16, Picúr 5, Pötyike 1.

Összesen 10 név 10,9 %, 68 kutya 34 %.

c/ Alak: Dundi 2, Gombi /gombóc/ 1, Gömbi /gömböc, kövér/ 1, Gömböc 1.

Összesen 4 név 4,3 %, 5 kutya 2,5 %

Külső tulajdonságra utal 29 név 31,8 %, viseli 98 kutya 49 %.

2. Az állat mozgására, viselkedésére utaló nevek

Betyár 1, Bujtár /őrző, terelő, vigyázó/ 1, Buksi 7, Civil /nem szereti a fegyelmet/ 2, Cuki /aranyos/ 2, Csárdás /mozgékony, játékos/ 1, Csibész 3, Hatyi, Hattyú /kényes, szép tartású/ 3, Kántor /jól ugat/ 4, Kóser /jó/ 1, Kölök /játékos/ 1, Lord /kimért lépésű/ 1, Maci, Mackó /kényelmes, lusta mozgású/ 5, Pocok /pockozó/ 1, Szolga /szépen szolgál/ 1, Szuszi /aluszékony, lusta/ 1, Ügyes 1.

Összesen 19 név 20,8 %, 36 kutya 18 %.

3. A kutya fajtájára utaló nevek: Foxi /foxterrier/ 3, Fülel /tacsókó/ 2, Tacsi /tacsókó/ 3.

Összesen 3 név 3,2 %, 8 kutya 4,5 %.

4. Más állat nevét kapta a kutya: Hatyi /hattyú becézve/ 3, Maci, Mackó /medve/ 5, Tigris 1.

Összesen 5 név 5,4 %, 9 kutya 4,5 %.

5. Személynév eredetű kutyanévek:

a/ Férfikeresztnevek, becézőnevek: Ali 1, Bandi 1, Bobi 4, Cézár 6, Néró 1, Öcsi 1, Sanyi 1, Ubul 1.

Összesen 8 név 8,7 %, 16 kutya 8 %.

b/ Női keresztnevek, becézőnevek: Babi 1, Betti 1, Csilla 1, Dollli 1, Elza 1, Gyöngyi 1, Hugi 1, Kati 1, Lédi 2, Léna 1, Lili 2, Lujza 1, Méri 1, Mimi 1, Rita 1, Viki 1, Vilma 1.

Összesen 17 név 18,6 %, 19 kutya 9,5 %.

Személynév eredetű 25 név 27,4 %, 35 kutya 14,5 %.

6. Film, tv, rádió, olvasás, tanulás adta kutyanévek: Atosz /Athosz/ 1, Blöki 1, Cézár 6, Dinó 1, Gubanc 1, Kántor 4, Lédi 2, Lord 1, Lujza 1, Mitvisz 1, Morzsa 8, Rajna 1, Rexi 6, Rökk 1, Szenátor 1.

Összesen 15 név 16,4 %, 36 kutya 18 %.

Csoportosításba nem került nevek: Cudi 1, Dzseszpa 1, Gyereide 1, Hundi 1, Kamacs 1, Majma 1, Mazsi 1.

Kecel-Szilos településen törzskönyvezett kutya nincs. Fajtájuk: korcs puli, korcs kuvasz, korcs vizsla, korcs boxer, korcs foxterrier, korcs német juhász, korcs bernáthegyi, puli-foxterrier-tacskó keverék, puli-kuvasz-vizsla keverék, boxer-vizsla keverék stb.

A névadást döntően befolyásolja az állat külső és belső tulajdonsága, a névadó hangulata.

Kedveltek a személynév eredetű nevek.

A cigányszármazású lakosság a kutya névét nem szívesen árulja el. Azért néhány ismert /Dzseszpa, Majma/.

A csoportokban egy-egy név többször is szerepel. Ezt a kikérdezés során adott válaszok többfélesége engedte meg.

/Pl.: Miért lett a kutya neve Buksi? Azért, mert olyan okos, kicsi kutya./

Szilos kutyanévei ábécé sorrendben és megterhelés szerint

1. Ali	1	1. Csöpi	19	9,5 %
2. Atosz	1	2. Pici	16	8,-
3. Babi	1	3. Morzsa	8	4,-
4. Bandi	1	4. Morzsi	8	4,-
5. Bársony	1	5. Buksi	7	3,5

6. Betti	1	1	6. Cézár	1	6	3,-
7. Betyár	1	1	7. Rexi	1	6	3,-
8. Blöki	1	1	8. Bogár	1	5	2,5
9. Bobi	1	4	9. Fickó	1	5	2,5
10. Bodri	1	2	10. Picúr	1	5	2,5
11. Bogár	1	5	11. Bobi	1	4	2,-
12. Bujtár	1	1	12. Bundás	1	4	2,-
13. Buksi	1	7	13. Kántor	1	4	2,-
14. Bundás	1	4	14. Mackó	1	4	2,-
15. Cézár	1	6	15. Csibész	1	3	1,5
16. Civil	1	2	16. Foxi	1	3	1,5
17. Cola	1	1	17. Pamacs	1	3	1,5
18. Cudi	1	1	18. Tacsí	1	3	1,5
19. Cuki	1	2	19. Bodri	1	2	1,-
20. Csárdás	1	1	20. Civil	1	2	1,-
21. Csibész	1	3	21. Cuki	1	2	1,-
22. Csilla	1	1	22. Csoki	1	2	1,-
23. Csoki	1	2	23. Dundi	1	2	1,-
24. Csöpi	1	19	24. Fűles	1	2	1,-
25. Csutka	1	1	25. Gyöngyi	1	2	1,-
26. Dinó	1	1	26. Hattyú	1	2	1,-
27. Dolli	1	1	27. Kicsi	1	2	1,-
28. Dundi	1	2	28. Lédi	1	2	1,-
29. Dzseszpa	1	1	29. Lili	1	2	1,-
30. Elza	1	1	30. Zsömle	1	2	1,-
31. Fickó	1	5	31. Nincsen neve	1	2	1,-
32. Foxi	1	3	32. Ali	1	1	0,5
33. Fűles	1	2	33. Atosz	1	1	0,5
34. Gombi	1	1	34. Babi	1	1	0,5
35. Gömbi	1	1	35. Bandi	1	1	0,5
36. Gömböc	1	1	36. Bársony	1	1	0,5
37. Göndör	1	1	37. Betti	1	1	0,5
38. Gubanc	1	1	38. Betyár	1	1	0,5
39. Gyereide	1	1	39. Blöki	1	1	0,5
40. Gyöngyi	1	2	40. Bujtár	1	1	0,5

41. Hatyi	1	41. Cola	1	0,5
42. Hattyú	2	42. Cudi	1	0,5
43. Hugi	1	43. Csárdás	1	0,5
44. Hundi	1	44. Csilla	1	0,5
45. Kamacs	1	45. Csutka	1	0,5
46. Kántor	4	46. Dinó	1	0,5
47. Kati	1	47. Dolli	1	0,5
48. Kicsi	2	48. Dzseszpa	1	0,5
49. Kormos	1	49. Elza	1	0,5
50. Kóser	1	50. Gombi	1	0,5
51. Kölök	1	51. Gömbi	1	0,5
52. Lédi	2	52. Gömböc	1	0,5
53. Léna	1	53. Göndör	1	0,5
54. Lili	2	54. Gubanc	1	0,5
55. Lord	1	55. Gyereide	1	0,5
56. Lujza	1	56. Hatyi	1	0,5
57. Maci	1	57. Hugi	1	0,5
58. Mackó	4	58. Hundi	1	0,5
59. Maszat	1	59. Kamacs	1	0,5
60. Mazsi	1	60. Kati	1	0,5
61. Méri	1	61. Kormos	1	0,5
62. Majma	1	62. Kóser	1	0,5
63. Mimi	1	63. Kölök	1	0,5
64. Mitvisz	1	64. Léna	1	0,5
65. Morzsa	8	65. Lord	1	0,5
66. Morzsi	8	66. Lujza	1	0,5
67. Néró	1	67. Maci	1	0,5
68. Pamacs	3	68. Majma	1	0,5
69. Öcsi	1	69. Maszat	1	0,5
70. Pici	16	70. Mazsi	1	0,5
71. Picúr	5	71. Méri	1	0,5
72. Pocok	1	72. Mimi	1	0,5
73. Pötyike	1	73. Mitvisz	1	0,5
74. Puci	1	74. Néró	1	0,5
75. Rajna	1	75. Öcsi	1	0,5

76. Rexi	6	76. Pocok	1	0,5
77. Rita	1	77. Pötyi	1	0,5
78. Rökk	1	78. Puci	1	0,5
79. Sanyi	1	79. Rajna	1	0,5
80. Sárga	1	80. Rita	1	0,5
81. Szenátor	1	81. Rökk	1	0,5
82. Szolga	1	82. Sanyi	1	0,5
83. Szuszi	1	83. Sárga	1	0,5
84. Szürke	1	84. Szenátor	1	0,5
85. Tacsi	3	85. Szolga	1	0,5
86. Tigris	1	86. Szuszi	1	0,5
87. Ubul	1	87. Szürke	1	0,5
88. Ügyes	1	88. Tigris	1	0,5
89. Viki	1	89. Ubul	1	0,5
90. Vilma	1	90. Ügyes	1	0,5
91. Zsömle	2	91. Viki	1	0,5
92. Nincsen neve	2	92. Vilma	1	0,5

a. Nagy eredetű névleni adatszort /akár csak táblázatban le-
vehető is/ és bibliográfiával edzeteket tegyen közzé. **IVÁN LÁSZLÓ**
ad a lehet és kiifjón. szak. rendelmat.

Az előtűnt levél címet a „Bibliographie zur Namenforschung
in der DDR“ /1-11/ tárgyában, amely 1965-ig tartalmazott a né-
vezet, utószókat. Ez az első „Bismarck“ tartalmazta a Nemen-
tudomány információkban 1966. évfolyamnak kétféle anyagát, bele-
értve nemcsak az előző tanulmányokat, hanem a V. évfolyamot,
előzetéseket, megajánlásokat, referenciákat is. Tartalmazza
ezen kívül az Onomastica Slavogermanica című tanulmánykötet
/1-11/ tanulmányait, továbbá híreket 1961 után megjelent név-
tanulmánygyűjtemény anyagát /mint a füzet 59. és 97. old-
alán található/. A címgyűjtemény zárólapja 1979. május
15-én volt.

A bibliográfia az egyes címeket tematikus csoportokba
rendszel, ezen kívül pedig adja az alapsorokhoz, amelybe tar-
talmilag leginkább beemelendek, az egyes alapsorokon belül
először a szerzők neve szerint ABC-rendben következnek.

761. Rexi	1	1	761. Rexi
77. Riita	1	1	77. Riita
781. Rokk	1	1	781. Rokk
792. Samyi	1	1	792. Samyi
802. Sarga	1	1	802. Sarga
812. Sanktor	1	1	812. Sanktor
822. Saofya	1	1	822. Saofya
832. Sauevi	1	1	832. Sauevi
842. Sahtke	1	1	842. Sahtke
852. Taca	1	1	852. Taca
862. Tikita	1	1	862. Tikita
872. Uovi	1	1	872. Uovi
882. Ugyea	1	1	882. Ugyea
892. Viri	1	1	892. Viri
902. Vilna	1	1	902. Vilna
912. Sankie	1	1	912. Sankie
921. Niiseen neve	2	1	921. Niiseen neve
930.	1	1	930.
940.	1	1	940.
950.	1	1	950.
960.	1	1	960.
970.	1	1	970.
980.	1	1	980.
990.	1	1	990.
1000.	1	1	1000.
1010.	1	1	1010.
1020.	1	1	1020.
1030.	1	1	1030.
1040.	1	1	1040.
1050.	1	1	1050.
1060.	1	1	1060.
1070.	1	1	1070.
1080.	1	1	1080.
1090.	1	1	1090.
1100.	1	1	1100.
1110.	1	1	1110.
1120.	1	1	1120.
1130.	1	1	1130.
1140.	1	1	1140.
1150.	1	1	1150.

SZEMLE

BEITRÄGE ZUR BIBLIOGRAPHIE DER NAMENFORSCHUNG IN DER DDR. Bearbeitet von Inge Bily. Leipzig. 1979. Namenkundliche Informationen Beiheft 1.

E kiadvánnyal új sorozatot kezd az NDK névtani kutatásának központja, a lipcsei Karl-Marx-Universität. A sorozat célja, hogy eredeti névtani adalékokat /akár csak kéziratban levőket is/ és bibliográfiai adatokat tegyen közzé, ezzel segítse a német és külföldi szakirodalmat.

Az előttünk levő füzet a „Bibliographie zur Namenforschung in der DDR“ /I--II/ folytatása, amely 1963-ig tartalmazott címeket, utalásokat. Ez az első „Beiheft“ tartalmazza a Namenkundliche Informationen 1--35. számainak teljes anyagát, beleértve nemcsak az önálló tanulmányokat, hanem a tudósításokat, méltatásokat, megemlékezéseket, recenziókat is. Tartalmazza ezen kívül az Onomastica Slavogermanica című tanulmánykötetek /I--IX/ tanulmányait, továbbá tizenkét 1961 után megjelent névtani tanulmánygyűjtemény anyagát /címük a füzet 55. és 57. oldalán található/. A címgyűjtés zárási időpontja 1979. július 31. volt.

A bibliográfia az egyes címeket tematikus csoportokba rendezi, ezen belül pedig ahhoz az alcsoporthoz, amelybe tartalmilag leginkább beleillenek. Az egyes alcsoportokon belül a címek a szerzők neve szerint ABC-rendben következnek.

A bibliográfiában három magyar vonatkozású címmel találkozunk: a 432. szám alatt H. Naumann tudósítását találjuk a nyíregyházi névtani kutatásokról, a 751. szám alatt J. Schultheisnek Ladó János Magyar utónévkönyvéről, a 752. szám alatt pedig H. Protzenak a Zala megye Földrajzi Nevei c. kötetről írt recenziót.

Reméljük, hogy e fontos névtani kiadvány, mely igénytelen, sokszorosított formában jelent csak meg, minél több hazai szakember kezébe eljut majd.

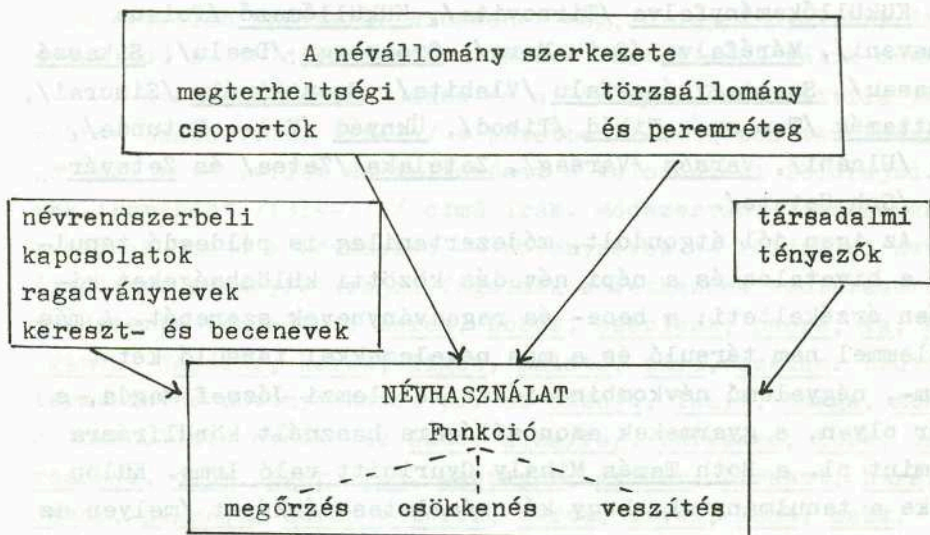
HEGEDŰS ATTILA

NYELVÉSZETI TANULMÁNYOK 1980. Szerkesztette és az előszót írta TEISZLER PÁL. Kriterion Könyvkiadó Bukarest /Nyomtatták Kolozsvárott/, 1980. 175 lap.

A kötet nyolc szerző hat cikkét tartalmazza. Balogh Dezső és Teiszler Pál közösen adtak közzé „Mutatvány Marosvásárhely vidéke tájnyelvi atlaszából” /7--34/ címen értékes tájszóanyagot a Székelyföld és a Mezőség érintkezési területéről. Gálffy Mózes „Tájszótípusok a marosmagyarói nyelvjárásban” /35--50/ és Muradin László „Néhány növénynév erdélyi nyelvöldrajza” /119--30/ című írások szolgáltatnak számunkra értékes anyagot a keleti magyar nyelvjáróterületekről.

Névtudományi szempontból három igen jó összefoglalót olvashatunk négy szerző: két nyelvész, egy újságíró és egy biológus toldából. A névtanósok körében a szerzők közül legismertebb B. Gergely Piroska, aki „Szerkezeti, funkcionális és társadalmi összefüggések a családnevek népi használatában” /51--90/ címen ír öt kalotaszegi magyar település: Gyerőmonostor /Manastireni/, Bánffyhunyard /Huedin/, Kispetri /Petrinzel/, Nagykapus /Capusu Mare/ és Bács /Baciu/ családneveinek rendszeréről. E különböző nagyságú települések családnévanyaga: Gyerőmonostoron 20, Bánffyhunyardon 207, Kispetriben 53, Nagykapuson 82, Bácsott 123 családnév-típus. Ezen családnevek jórésze már

a XV. századi személynév-összeírásainkban is előfordulnak: pl. Kovács, Kudor, Vince, Szabó, Varga, Barta, Nagy, Juhász, Máté, Székely, Horvát, Rác, Samarjai, Bede, Bot, Kis, Farkas, Ilosvai, Péterfi, Enyedi, Fazakas, Sebestyén, Szígyártó /ill. Szígyártó/, Ceglédi, Hunyadi, Telegdi, Hada, Csáki, Faragó, Győr, Pálfi, Kósa, Bíró, Farkas, Diószegi, Péntek, Jankó, Szilágyi, Török, Ábrahám, Balog, Fodor, Simonfi, Ady, Mezei, Ötvös, Veres, Kerekes, Nyilas, Ilyefalvi, Kenderes, Orbán, Szűcs, Tárkány, Csíki, Gyík, Boncz, Vass, Dombi, Fekete, Koncz, Gács, Kuti, Soó, Csoma, Dózsa, Kún, Árpás, Borsa, Csete, Győrfi, Kendi, Magyar, Magyari, Vér, Virág stb., s nem kevés belőlük az Árpád-kor magyar névadásában is szerepel. E családneveket viszont a fenti települések között nem mindenütt használják. Gyakoriságuk /évszázados megterheltségük vagy jelenlegi elszaporodásuk/ folytán egy-egy családnév el-elveszíti megkülönböztető funkcióját, helyébe a ragadványnév ill. a becenév lép. Nem ritkán a családnév és a becenév együttesen szolgálja a népi közösségben a személy megjelölését. Társadalmi tényezők és a különböző fokú iskolázottság is kihat a névhasználatra. B. Gergely Piroska előbb településenként elemzi a népi névhasználati szokásokat, majd megfigyeléseit összegezi és így szemlélteti a szabályozó tényezőket /79. lap/:

A tanulmányhoz csatolt táblázatok Győrmonostor, Bánffy-hunyad, Kispetri, Nagykapus és Bács minden egyes hivatalosan lejegyzett magyar családnevét, ezek megterheltségét a hivatalos és a népi névhasználatban, a nevet viselő családok számát, a személyek számát pedig nemzedékek szerint feltüntetik. Több száz jelenleg is élő, illetőleg kihalóban levő kalotaszegi magyar családnevet elemez így B. Gergely Piroska.

A következő tanulmányt a Dolgozó Nő c. folyóirat belső munkatársa, Kovács Nemeréné József Magda írta. Ujságíró tollából ritkán olvashatunk ilyen alapos, jól átgondolt nyelvészeti tanulmányt. Címe: „Havasalja mai családneveiről” /91--118/. Ha felütjük a Földrajzi nevek etimológiai szótárát, nem találjuk benne Havasalja nevét, pedig e területen 21 magyar falu, 5173 székely család /20266 lélek/ van ma is az egykori Udvarhely, ma Hargita megye Székelyudvarhely városától északra eső területén /e név nem tévesztendő össze a Havasalföld tájnévvel, amelyet jóval nagyobb, többségében román lakosságú terület megjelölésére használnak, s amelyet megtalálunk a FNESZ-ben/. József Magda minden egyes havasalji településen összegyűjtötte a névanyagot. Ezek: Bethlenfalva /Beclean/, Fancsal /Fincel/, Fenyéd /Bradesti/, Homoródfürdő /Baile Homorod/, Ivó /Izvoare/, Kadicsfalva /Cadiseni/, Kápolnásfalva /Capilnita/, Küküllőkeményfalva /Tirnovita/, Küküllőmező /Poiana Tirnaveni/, Máréfalva /Satu Mare/, Oroszhegy /Dealul/, Sikaszó /Sicasau/, Szentegyházsfalva /Vlahita/, Szentkirály /Sincrai/, Szenttamás /Tamasu/, Tibód /Tibod/, Üknyéd /Valea Rotunda/, Úlke /Ulcani/, Varság /Varsag/, Zetelaka /Zetea/ és Zetevár-alja /Sub Cetate/.

Az igen jól átgondolt, módszertanilag is példaadó tanulmány a hivatalos és a népi névadás közötti különbségeket kitűnően érzékelteti: a bece- és ragadványnevek szerepét. A más névelemmel nem társuló és a más névelemekkel társuló két-, három-, négyelemű névkombinációkat is elemzi József Magda, s kitér olyan, a gyermekek azonosítására használt körülírásra is, mint pl. a Both Tamás Mihály Gyurinit való Irma. Külön értéke a tanulmánynak, hogy két részletes térképet /melyen az

egyes helységek valamint az ezekben előforduló három leggyakoribb családnév van/ és két táblázatot is közöl: 1. Havasalja családnéveinek betűrendes táblázatát falvankénti és családonkénti megterheltségük feltüntetésével 2. A népi névrendszerben funkcióval rendelkező családnevek összesítő táblázatát. A havasalji családnevek is jórészt az Árpád-kor névanyagáig visszavezethetők. Így pl. Ács, Balogh, Bartók, Beke, Bögözi, Csapó, Csehi, Fehér, Fekete, Földi, Gere, Halász, Szente, Szitás, Szóke, Teleki, Ábrahám, Bende, Benő, Egyed, Erdélyi, Györfi, Hadnagy, Hegyi, Köllő, Lakatos, Dakó, Kovács, Veres, Kiss, Gálfi, Magyari, Szabó, Kolozsi, Szócs, Simó, Bodó, Both, Nagy, Szász, Tófalvi, Kőszegi, Zsidó.

A cikkhez csatlakozó gazdag nemzetközi szakirodalom /magyar, román, német és francia munkák/ arról tanúskodnak, hogy a szerző szellemileg túllép szűkebb hazája határain, ismeri és használja a legfontosabb forrásmunkákat. Ez meg is látszik a dolgozaton, mely mindannyiunk számára módszertanilag is követendő példa. Csupán egyért neheztelek egykori évtársamra: lehet, hogy „agyam kerekei lassan forognak”, de jó húsz percbe telt, amíg kibogoztam József Magda minden egyes rövidítését: B = becenév, R = ragadványnév, K = keresztnév, Cs = családnév. Azért is ügyelnünk kell a betűrövidítésekre, mert ezek egyetlen szótárban sincsenek meg, s így a nyelvünk iránt érdeklődő külföldiek számára lefordíthatatlanná válik munkánk.

A nyelvész Péntek János és a biológus Szabó Attila /korábban Szabó T. E. Attila/ e kötetben lévő közös tanulmánya „A régi növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében” /131--172/ című írás. Módszertani kérdésekkel kezdődik, majd a Növényzet -- növénynevek -- földrajzi nevek, általános növényföldrajzi fogalmak következnek szótárszerű rendszerbe foglaltnak: berek, bokor, cseplesz, csere, fa, erdő, garda, gyakor, kerek, liget, malató, sűrű, szálas. Ezután a természetes növénytakaró: pl. az áfonya, fenyő, hanga, mohos, a lombhullató erdők: az akác, alma/fa, berkenye, bükk, cseresnye, cser, éger, fűz, gyertyán, gyökér, haraszt, hárs, jávor, jegenye, kőris ~ kőrös, körte, levél, lomb, makk,

muzsaly, nyár, nyír, száldob, szil, tölgy, vadkörte, zsugrász címszavak alatt található. Minden egyes névnél megtaláljuk a fafajta pontos azonosítását. Az erdőirtással, ennek növényzetével, a bokrokkal és erdei maradvány-növényekkel, a gyeppel, gyepgazdálkodással, a nedves rétekkel és vízi növényekkel, valamint a gyömnövényekkel a fentiekhez hasonlóan szótárszerűen külön-külön foglalkoznak a szerzők. A termesztett növényeken belül a gabonafélék és kapáskultúrák, valamint a gyümölcskerítészet és a szőlőtermesztés alfejezetekben tárgyalja Péntek János és Szabó Attila a kalotaszegi növénytakarót. Több igen hasznos, évszázadokra felbontott ökológiai vonatkozású, valamint névtani összegzés teszi igen értékesé számunkra e munkát, s mintegy rávilágít arra, hogy a névtannak -- főleg, ha átlépi a szűkreszabott nyelvész-határokat -- a környezetvédelem számára is van hasznos, gondolatra és munkára serkentő mondanivalója.

A „Nyelvészeti tanulmányok 1980” jól megszerkesztett, mindannyiunk számára követendő, módszertanilag jól átgondolt cikkek gyűjteménye. Nemzetközi mércével is bárhol, a világ bármely sarkában megállja a helyét.

SZABÓ T. ADÁM

LÉVAI BÉLA: JÓZSA TÖRTÉNETE A FÖLDRAJZI NEVEK TÜKRÉBEN.

Debrecen, 1981. 59 p.

A Hajdú-Bihar megyei helytörténeti kutatás az utóbbi két évtizedben különösen fellendült és a korszerű, alapos helységmonográfiák egész sorát hozta létre.¹ A feldolgozások mindegyike nagyjából azonos munkaközösségekben készült. Ennek ellenére mindegyik más és más lett. A feldolgozásokra rányomta bélyegét a szerkesztő egyénisége, érdeklődése, saját munkaterülete. A monográfia fogalmát is másként és másként értelmezték. Általában nem is így határozták meg a munkát, nem is nevezték így, jóllehet az igény minden esetben monografikus volt. Tekintve,

hogy a legtöbb szerkesztő történész volt, a feldolgozások többsége történeti monográfia, illetőleg a történeti monográfia igényével fellépő történeti tanulmánykötet lett. A monográfia műfaji követelményeinek leginkább megfelelt és azt a címében is vállaló munka Hajdúszoboszló helytörténete: Hajdúszoboszló monográfiája volt.² Ebben a feldolgozásban a történeti tanulmányok mellett természettudományi bevezető, művészettörténeti, néprajzi, balneológiai összefoglalás, helységbibliográfia és népnyelvi ismertető is helyet kapott.³

Helytörténeti feldolgozásaink között különleges helyet foglal el Kecskés Gyula 1974-ben kiadott munkája: Püspökladány újkori története helyneveiben című egyszemélyes feldolgozása. A terjedelmes könyv úgy látszik iskolát teremtett. Amíg Kecskés Gyula munkája csak az újkorra vonatkozik, és kizárólag történeti szempontú, addig Lévai Béla feldolgozása Józsa, illetve területe egész történetéről szól és a történeti szempontok mellett egyenrangúként alkalmazta a nyelvészet, közelebbről a névtudomány módszereit, eredményeit.

Józsa debreceni szőlőskertekből 1872-ben alakult kettős község /Alsó- és Felsőjózsa/. 1982. január 1. óta a községek Józsa Kertváros néven ismét Debrecenhez tartoznak. A szerző a község történetének újszerű, a helynevekből kiinduló feldolgozásával az önállóságát veszített település, a következőkben leginkább kopó, pusztuló, az átalakulásnak leginkább kitett történeti emlékeinek, a helyneveknek kívánt emléket állítani. Még pedig nemcsak összegyűjtésükkel, feljegyzésükkel, közreadásukkal, hanem minden általuk hordott információ kibontásával, az információk rendszerbe foglalásával. A községnek 1972-ben megjelent már egy történeti összefoglalása.⁴ Lévai Béla munkája nem ennek a folytatása, nem korrigálása, bővítése, hanem ezen centenáriumi kiadvány eredményeinek más oldalról, újabb nézőpontból, a helynevek forrásaiból való igazolása. Természetesen a közben eltelt évtized kutatási eredményeinek beépítése is.

Lévai Béla képzett nyelvész, közreadott anyaga saját gyűjtésű. A feldolgozás módja azonban nem a szokványos, az eddigi

gyakorlattól eltérő. A helynevek közreadása bármennyire is nyelvészeti jellegű, a főcél az általuk hordott történeti információk kibontása, magyarázata. Azonban nem minden helynév hord egyforma mennyiségű és minőségű történeti információt. Gyakori eset, hogy a pusztá helynévhez nem kötődik semmiféle érdemleges történeti mondanivaló. Ilyen esetben a szerző más forrásokból, főleg helyismeretéből merítve mondja el a helynévvel kapcsolatba hozható történelmi adatot, más természetű tudnivalót. Mint például az Alsójózsza címszóban is: „Alsójózsza /élő, Alsóujózsán/. A község keleti, alacsonyán fekvő része, tengerszint feletti magassága 128--132 méter. Eredeti határai: a felsőjózsai Határ utca, az Ördögrész és a Csillagos déli határárka, a szentgyörgyi határárok /ma a Felszabadulás, az Arany János és a Hatház utca/, a Monostori erdő és a debreceni Bellegelő. 1869-ben másfél négyzetkilométer területe és 789 lakosa volt. Alsó- és Felsőjózsza egyesítése óta általában a Böszörményi úttól keletre eső területet nevezik Alsójózsának, ahol a terület alacsonyabb fekvése miatt tavasszal gyakoribbak a talaj meneti fagyok, mint Felsőjózsán. Néhány nappal hamarabb beköszönt az ősz is.”⁵ Reméljük, hogy a Hajdú-Bihar megyében is majd csak meginduló, az előzményeket így, vagy úgy felhasználó, általános helynévgyűjtés is majd támaszkodik rá.

Lévai Béla munkáját, ami a Múzeumi Kurir c. folyóirat /38. szám, 1981./ nagypéldányszámú különlenyomataként jelent meg, egyrészt Kecskés Gyula munkája folytatásának, másrészt a helynévgyűjtés-, feldolgozás- és kiadás olyan sajátos esetének tartjuk, ami rendkívül hasznos, de semmiféleképpen sem pótolja az általános, az azonos módszerek és elvek alapján gyűjtött, rendszerezett és kiadott, az összehasonlítás nagy munkáját lehetővé tevő helynévfeldolgozást, kiadványt.

Jegyzetek:

1. Vö.: Dankó Imre: A Hajdú-Bihar megyei helytörténetírás. Múzeumi Kurir 32. 1980. 58--76. Bőséges bibliográfiával. Hajdúdorog története 1970-ben, Hajdúhadház múltja és jelene 1972-ben, Hajdúnánás története 1973-ban, Hajdúböszörmény története 1973-ban, Polgár története

1974-ben, Hajdúszoboszló története 1975-ben, Derecske története 1980-ban, Berettyóújfalu története 1981-ben jelent meg.

2. Dankó Imre /szerk./: Hajdúszoboszló monográfiája. Hajdúszoboszló, 1975. 848 p.

3. Sebestyén Árpád: Hajdúszoboszló nyelvjárásának jellemzése. In: Hajdúszoboszló monográfiája id. m. 599--637.

4. Szűcs Ernő /szerk./: Józsa nagyközség 100 éve 1872--1972. Debrecen, 1972. 192 p.

5. Lévai Béla: Józsa története a földrajzi nevek tükrében. Debrecen, 1981. 16.

DANKÓ IMRE

HAJDÚ MIHÁLY, A CSEPEL-SZIGET HELYNEVEI. Bp., 1982. Akad. K.
333 lap

A kötet régen elpusztult falvak, középkori településeink, rétjeink, domboldalaink nevét őrzi, azt, hogy már az Árpád-korban Csepelen sűrű magyar lakosság volt, s nyelvünk rendszerébe beillő régi szép nevek őrzik azt, hogy a mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozó honfoglalók kedvelték Csepelt. Nem véletlen, hogy Benkő Loránd a sziget nevét a magyar tájnyelvi csepel: 'bozót, növendékerdő' szóból eredezteti, s noha próbálkoztak szláv eredeztetéssel is, Hajdú Mihály gazdag ómagyar-kori névanyaga is azt látszik igazolni, hogy e tájegység nevének is magyarnak kell lennie.

Lényeges számunkra Hajdú Mihály könyve azért is, mert a történelem viharaiban megfogyatkozott magyar lakosságot szerb, horvát és német telepésekkel pótolták, akárcsak országunk más területein, itt is a múlt században már a Csepel-sziget egyes részein szinte-szinte visszaszorulóban volt a magyar etnikum. A XX. században aztán itt épült föl a főváros legnagyobb munkáskerülete, s ez a magyar nyelvű és eredetű hely- és utcanévanyag újbóli megerősödéséhez vezetett. Felületes külföldi

szemléző így egy-egy „őscsepelivel” elbeszélgetve, vagy múlt századi forrásokat szemlélve, úgy gondolhatja, hogy itt eredetileg nem is laktak magyarok. Hát ezért, önismeretünk szempontjából is fontos egy ilyen helységnevkialadvány.

Hasznos ez a kiadvány az esetben is, ha valaki meg akarja tudni, hogyan is hívtak egy-egy utcát tíz, húsz, harminc, negyven, hatvan évvel ezelőtt, vagy mi volt a házak helyén: erdő, bozót, rét vagy legelő. A mai Táncsics Mihály utcát Hajdú Mihály könyve szerint 1932-ben még Mester utcának hívták, majd Csaba köz lett, 1943-ban Horthy István utca, s egy 1946-ban kelt rendelet szerint „a vitéz Horthy István út pedig Táncsics Mihály útra változtassék”. Ilyen és hasonló, a magyar történelem alakulásával kapcsolatos helynévváltoztatások százaival foglalkozik a szerző. 2725 nevet köt pontosan helyhez, csupán 134 nevet nem tud több évszázad névanyagából lokalizálni, illetőleg „csak” annyit tud megállapítani, hogy Csepel-sziget helynévanyagához tartozik. Ezek jórészt Árpád-kori neveink: 1303 Abraamberke „Ábrahámberke”, 1264 Wunaghkw „Ünagykő”, 1264 kapolnahegh „Kápolnahegy”, 1279 Faydkerek „Fajdkereki, Fajdkasoserdő”, 1264 Chunkawar „Csonkavár” stb.

SZABÓ T. ADÁM

VÁRKONYI IMRE, SOMOGY MEGYE HELYSÉGNEVEINEK RENDSZERE

Somogyi Almanach. 41. sz. Kaposvár, 1984. 71 lap

1984 utolsó napjaiban vehettük kézbe a Somogyi Almanach 41. számát, amely a névtan területére kalauzolja az olvasót: Somogy megye ma élő helységneveinek tipológiáját ismerteti. A szerző ezzel a tanulmányával az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága által meghirdetett pályázaton 1982-ben első díjat nyert. A kiadás előtt munkáját tovább bővítette, anyagát gazdagította.

Hazánkban ezideig jelentős földrajzinev-gyűjtemények jelentek meg, amelyeknek gazdag névanyaga további vizsgálódásokra ad lehetőséget /SZABÓ JÓZSEF, MNy LXXX. 507./ A szerző a

somogyi helységnevek rendszerezéséhez a felsorolt fontosabb irodalmon kívül elsősorban KISS LAJOS kézikönyvét, a Földrajzi nevek etimológiai szótárát használta fel. Az itt található adatokat egészítette ki, és helyezte névtani rendszerbe.

VÁRKONYI IMRE bevezetőjében röviden áttekinti a földrajzi-név-gyűjtés legfontosabb eredményeit, majd közli munkája célját és módszereit.

„Az alábbiakban a mai /1983/ Somogy megye földrajzi nevei közül a helységneveket fogom vallatóra: milyen módon keletkeztek, mit mondanak számunkra keletkezésükről, mi volt a mai név esetleges jelentése a névadás idején, alkotnak-e valamilyen névtani rendszert, amelyek segítenek fényt deríteni a magyar helységnevadás történetére, típusaira.” /4/ Névtani vizsgálata két szempont alapján történik, egyrészt a névadás indítéka oldaláról, másrészt, hogy ezt milyen nyelvi eszközzel fejezték ki a névadók. Nagyon fontos és elkerülhetetlen kérdést tisztáz: mikor beszélhetünk magyar névadásról. Ez különösen azért szükséges, mert Somogy helységneveinek nagy része nem magyar, hanem szláv /többnyire délszláv/ eredetű. Ebből következik az, hogy munkáját két nagy fejezetre osztja: Magyarok adta nevek és Nem magyarok által adott nevek. Magyarok adta helységnevek tekinti mindazokat, amelyek elnevezése „... a magyar névadási szokások, és a magyar nyelvre jellemző jegyek alkalmazásával történt...” /4/ Csak abban az esetben kerülnek helységnevek a második csoportba, ha ezen tulajdonságok nem állapíthatók meg róla. /E településnevek száma kevés Somogyban, mindössze 27./

A tanulmány legterjedelmesebb részét a magyarok által adott helységnevek tipológiája képezi /9--54/. Hat fő típust alkalmaz a rendszerezésben, ezeken belül altípusok találhatók aszerint, hogy milyen a névadás eszköze, így: képző és utótag nélküli /puszta helynevek/, képzővel /-d, -di, -gy, -s, -i, -ó, -e stb./ vagy utótaggal /falva -fa, -háza, -hida, -fürdő, -úr stb./ ellátottak-e azok. A megye helységneveinek majdnem 90 %-át magyarok adták. Ezek közül a legrégebbek azok a nevek, amelyek arra utalnak, hogy a települést birtokosáról, tulaj-

donosáról, alapítójáról nevezték el /53 //. Természetesen ezek nem mind puszta személynévek, hanem legtöbbször képzővel, utótaggal vagy megkülönböztető előtaggal ellátott név. A besorolást segítette az a névtani tény, hogy a puszta személynévből alakult helységnevek típusa kimondottan magyar névadási sajátosság, a környező népek nem éltek ezzel a lehetőséggel. Ezért mondható bátran, hogy magyarok nevezték el ezeket a településeket annak ellenére, hogy ezek a tulajdonnevek többnyire szláv személyi eredetűek. Az előfordulási gyakoriság szerint ezt a típust követik a tájra vagy annak valamely jellegzetességére utaló településnevek /26 //. Ebbe a csoportba tartoznak a puszta közsőből, a tájra utaló köznévből keletkezett és a táj jellegzetes állat- és növényvilágáról elnevezett helységnevek. A következő típusoknál hirtelen számszerű csökkenés tapasztalható. Így a templom titulusáról elnevezett /ún. patrocíniumnevek/ és a törzsi vagy népnevekből keletkezett helységnevek száma már csak 7-7 /, s ennél valamivel kevesebb a foglalkozásra, társadalmi helyzetre utaló településnevek száma /5 //. A vásártartás napjáról elnevezett falunevek száma a megyében jelenleg csupán kettő.

Érdemes megjegyezni, hogy e ritkább névadási módokkal a szerző hasonló részletességgel foglalkozik; nézőpontokat, véleményeket ütköztet, történelmi és szakirodalmi adatokkal támasztja alá elképzeléseit a névadás okairól, indítékáról. Az egyes altípusoknál betűrendben találjuk a helységneveket. Zárásként az első előfordulás idejét és az első bejegyzett névalakot olvashatjuk. Ezt követi a név eredetére, etimológiájára vonatkozó magyarázat.

Az összefoglalásban külön összegezi az elő- és utótaggal ellátott helységneveket is, ezeket szám szerint közli, hogy röviden elemezhesse a megyére jellemző helységnevévadást. Tizenkét különböző előtag található kettő vagy annál több esetben a megye településneveinél. Természetesen ezek közül a leggyakoribb Somogy- /24/, ezt követi a Balaton- /17/ és a Kapos- /11/ előtag, mindhárom tulajdonnévi eredetű. Ezek felvétele legtöbb esetben mesterségesen történt, részben azért, hogy zavaró

névazonosságot kiküszöböljék, részben azért, hogy a tájékoztató-
dást elősegítsék. Az utótagok fajtája és száma nagyon változa-
tos, legtöbbször a -fa, /-falva, -falu, -falud/ [9], a -lak,
/-kislak, -újlak/ [7] és a vár [6] fordul elő, egy-egy eset-
ben pedig a -háza, -hida, -fő, -fok, -hegy járul az alapszóhoz.
Ezen típus keletkezési idejéről más-más vélemények alakultak
ki, az viszont biztos, hogy a megkülönböztető előtagokhoz ké-
pest jóval korábbiak /XII--XIV századiak?/. A -falva / -fa/
végű helységnevek magas száma bizonyítja KÁLMÁN BÉLA megállá-
pítását, miszerint ez az összetett helynévtípus főként a
/Nyugat-/Dunántúlra jellemző s a XVII--XVIII. században -fa
utótagúvá rövidült /A nevek világa, 163./. Természetesen ez a
szám jóval magasabb lenne, ha a régi, más településbe beolvadt
vagy elnéptelenedett falvak nevét is vizsgálnánk /pl. a Kapcs-
várhoz tartozó Ivánfa; Herántfa, Ipoldfa, Kátfa, Kuntha, Mó-
ricfa stb./

A kötet külön értéke, hogy névmutatóval van ellátva. A
betűrendbe szedett helységnevek után római számmal a főtípus,
arab számmal és betűvel az altípus következik, majd az oldal-
számok, ahol a településnevekről /annak elő- vagy utótagjáról
stb./ olvashatunk.

VÁRKONYI IMRE kötete hasznos kézikönyve lesz mind a szak-
embereknek, mind a helytörténet kutatóinak. De haszonnal for-
gathatja minden Somogy megyei lakos, akit érdekel közvetlen
szülőföldje helynévadása. Rendszerezése logikus, tömör; minden
következtetése és észrevétele megalapozott. Külön meg kell em-
lítenünk a Somogy megyei nyomdát az esztétikus kivitelezéséért.

FÜLÖP LÁSZLÓ

MADAS JÓZSEF, PÉCS BELVÁROSÁNAK UTCANEVEI. Pécs, 1979.

Már készen volt az évtizedes gyűjtőmunka kéziratosa anyaga
/amelyet a szerző „Pécs-belváros telkei és házhelyei” címen
tett közzé. Ismertetését lásd NÉ. 7. sz. 140--5. lapján/, ami-
kor a szerzőtől fenti dolgozata megjelent. Nyomban rá kell

mutatnom arra, hogy a címnél a tartalom jóval bővebb, mert az időközben előkerült levéltári anyag nyomán külvárosi utcák is tárgyalás alá kerülnek.

A szerző alapos kutatással deríti fel a történeti utcanev-anyag azonosítását, figyelembe véve azt is, ha valamely utca több szakaszból állt össze, esetleg megoszlott.

A török utáni Pécs kamarai igazgatása — Budához hasonlóan — hamarosan /1687, 1722/ intézkedik a telkek s tulajdonosaik összeírásáról. A város akkori magyar, német és horvát /tulajdonképpen bosnyák potorok, akik ekkor visszatérnek a katolikus vallásra/ lakosai nyilván anyanyelvükön nevezik a város utcáit, tereit. Az utcanevek a bennük lakók foglalkozását, esetleg nemzetiségét tükrözik, máskor az utcában lévő intézmény nevét viselik, vagy az utca irányát /hová vezet, hová jutunk el rajta/ jelzik. Nem egy esetben esemény /a kanásztól hajtott disznók gyülekező helye: Sauwinkel/, vízfolyás /Mecsek su — még török névadás/ stb. a névadás oka. De megcsillan a néphumor is.

A vegyesnyelvű népesség elnevezései nem egyöntetűen maradtak ránk. Míg 1687-ben magyar, horvát és török /esetleg latinra fordított/ neveket írtak össze, addig 1722-ből — a németnyelvű kamarai és katonai közigazgatás következtében — a csak németnyelvű „Grundtbuch“-nak titulált, de telekkönyvként sohasem használt összeírásunk van. Ez — szerkesztetője miatt — csakis német neveket tartalmaz, s így éfélrevezető. Ugyanis az egykorú városi tanácsülési jegyzőkönyvekben /hol az adás-vételek s más jogügyletek tüzetes feljegyzésre kerültek/ magyar és latinra fordított utcanevek sűrűn jelentkeznek a németek mellett.

A népnyelvi utcanevekbe az első hivatalos beavatkozás 1804-ben történik, amikor magyar és németnyelvű — bibliai eredetű — elnevezéseket alkot a városi tanács. Az utca egyik vége magyar, másik vége német utcanév-táblát kap.

Az első — életbelépett — telekkönyv 1856-ban már magyarul készült, teljes utcanévsort tartalmaz. 1864-ben már nyomtatásban — háztulajdonos és házszám-jegyzék — készült; itt

újabb névdivat kezdődik -- nemzeti és helyi nagyságokról elnevezett utcák nevei jelennek meg -- s mondhatjuk ez napjainkig tart.

MADAS JÓZSEF munkája nyomán jól láthatjuk egy város utca-név-állományának -- nem is mindig egészséges -- változását. A személynevek túltengése, régi, történeti utca- és térnevek eltűnése fájdalmas jelenség olyan városban, amelynek belvárosa ma is a magyar középkori utcahálózatot őrzi. Jogosan panaszkolja ezt a tünetet KOVALOVSZKY MIKLÓS is /Magyar Nemzet 1983.V.8./.

Az a szabatosság -- amely telektulajdonosokként telekről-telekre haladva építette fel az utcákat, -- illetőleg a hiteles levéltári iratokra támaszkodva, jelzeteket megadva közli az utcaneveket, biztosítja a szerző munkájának jelentős és marandó értékét.

A dolgozatban betűhíven közölt iratok sok mindent elárulnak. Így a polgárság ravasz „védekezését”, mert „valamennyi külvárosokban a házi számok a ház falakon részint bémeszelve 's részint leszedve vannak” -- mint a Zálogolási Bizotmány munkajelentésében látjuk. De tapasztaljuk az akkori hivatalos élet vontatottságát ezek pótlására.

Különlegesség az az 1804. évbéli -- már említett okmány -- amely nemcsak az utcaneveket, hanem a javaslatokat is tartalmazza. Látjuk, hogy a török idők előttről megőrzött „Vass Kapu” javasolt nevet Kaposvári utcának, a „Két Tsatornyáss”-t Jordán utcának /ma Zetkin Klára!!/ fogadják el. Sajnos az újabb utcanévadások az 1804-ben /véletlenül/ megmaradt neveket is tovább tizedelték: Barátok Ferenciek utcája Sallai utca, Poturluk utza /amely a mohamedánná vált bosnyákok nevét őrízte/ Majtényi Ferenc utca, Szigethi Utza Szigeti országút

Doktor Sándor utca, Makár utca Alkotmány utca stb. Roppant kár -- sok más között -- az olyan névváltoztatás, mint pl. Radonay utca /1864./ Esze Tamás utca /1950./. Pécsnek Radonay Mátyás a katonapüspök jelentett annyit, mint Esze Tamás Szabolcsnak, Szatmárnak. S mindkettő -- a maga helyén -- az egyetemes magyarságnak. Csak párhuzamosan értékelhetjük őket, s őrízhetjük neveiket, nem egymással helyettesítve.

Igen jelentős a szerző azon megfigyelése, hogy például útépitési /kövezés stb./ munkáknál, elszámolásoknál igen gyakran nem használták az utcaneveket /XVIII. sz./, hanem az utca valamely háztulajdonosával jelezték a munka helyét. Ez arra mutathat, hogy különösen a jelentéktelenebb mellékutcák nevei csak az említett Grundtbuchban, az 1804. évi „Denominatio Plateorum”-ban éltek, s nem a lakosság ajkán.

Még egyre felfigyelt a recenzor. Arra, hogy horvát /bosnyák/ utcanevek nem igen kerülnek elő, pedig a Havihegy /a régi „Kokasvár”/ bosnyák lakosai 1900-ig megőrizték nyelvüket. Ilyen a Pcturluk utza /1804/, Zidina környék /1864/, a Benga /1856/; utóbbi egy vízmosásos árok neveként éldegélt az első világháborúig. Az árok megszűntével neve is feledésbe merült. Mint a szerző velem közölte, e horvát nevek esetleges felbukkanása a fennmaradt horvát /bosnyák/ nyelvű végrendeletekben várható. Ezek feldolgozására azonban -- a nyelvi ismeret hiánya mellett -- a munkájának így is hatalmas feladata és célja miatt nem vállalkozhatott. Megjegyzésem, hogy a Janus Pannonius egyetem tanárképző karának horvát tanszéke számára szép feladat lenne feldolgozásuk, pl. disszertáció formájában.

Valóban ideje lenne az utcanév-adásnak -- elsősorban a történeti városrészben -- tudományos kutatás alapján végleges, a divattól független rendjét megteremteni. Ha van műemlékvédelem, legyen történeti utcanév-védelem is!

Összefoglalva: kívánjuk, hogy minden magyar városnak akadjon MADAS JÓZSEF, aki évtizedet áldozva, műszaki ismereteit felhasználva, pótolhatatlan életművel ajándékozza meg városát. Megvalósítva a költő szavait: „Nékem nem térkép e táj!”.

REUTER CAMILLO

Szerte a világon nagy népszerűsége van az épületek, lakóházak elnevezésének. Különösen gyakori ez tanyás településeken, ahol nem sorban állnak egymás mellett a házak, de városokban is találkozunk ilyen jelenségekkel a világ minden táján. A szerző szerint ez otthonosabb, bensőségesebb, s nem utolsó sorban a számoktól való idegenkedésnek a következménye. Túl sok számot kell megjegyeznie már az embereknek, ezért szívesebben veszik a házneveket: jobban megjegyzik, kevésbé felejtik stb.

A házneveknek az lenne a főadatuk, hogy a tulajdonosuk egyéniségével kapcsolatban legyenek, vagy valamilyen történetre alapuljanak. Ilyen név azonban egyelőre kevés található még. Vannak azonban olyanok, amelyek a ház formájával, elhelyezkedésével kapcsolatosak. Mások vendégszeretetről tanúskodnak: idegen nyelvű vagy óangol köszönési, üdvözlési formák, hívó, kínáló szavak. Sok név utal a ház tulajdonosának büszkeségére, a birtoklás örömére, s innen már csak egy lépés, hogy a tulajdonosnak vagy valamelyik családtagjának nevét viselje az épület. Gyakori a nevek kombinációja, szótagjaik egymás mellé vagy éppen összeírása /Ellen + Paddy = Ellpad; Dorothy's + Owen's = Dor's and O's = egy kis ejtéskönnyítéssel: Dorsanos; Végül több családtag nevéből: Sharon + Pat + Paul + Sandra = Shapaudra/.

Ezekon kívül lehetnek még kölcsönzött nevek más épületekről, helyi hagyományokra utalók, szójátékok, örömmre, vidámságra, utalók, népvnevek, foglalkozásnevek, nyugalomra, háborúra, irodalomra, színházra, zenére, sportra, más tevékenységre, népszerűsége, pénzre stb. vonatkozóak. Közel negyven típusba sorolja a szerző a maga gyűjtötte neveket. Megpróbál sajátosságokat keresni a különböző népek /francia, spanyol, portugál stb./ háznévadásában. Külön foglalkozik a szentek neveivel, mitológiai nevekkel, régi hangulatot keltő nevekkel stb. Végül jó tanácsokat ad a névválasztásra, s az előforduló nevek indexével zárja a könyvet.

HAJDÚ MIHÁLY

LASSLOB IZIDOR, DEUTSCHE ORTSNAMEN IN DER SLOWAKEI MIT DEN WICHTIGSTEN GEBIRGS- UND FLUßNAMEN. Stuttgart, 1974. 63 lap, 3 térk. /A Szlovákiából származó kárpátnémetek munkaközösségének kiadása./

1972-ben jelent meg újra MAJTAN MILÁN érdekes munkája /Názvy obci na Slovensku za ostatnych dvesto rokov. A szlovák Akadémia kiadása./, amelyet 1974-ben követett LASSLOB munkája. Ebben a Szlovák Szocialista Köztársaság 1945-ben megállapított határai közti területének német helységneveit tárgyalja címszavakként, de minden felvett helységnévnek magyar és szlovák nevét utalócímszóként szerepelteti. Utána igen röviden a német hegység- és folyónevek jegyzékét adja /57. lapon/.

Igen rövid bevezetésben ismerteti a Felvidék, 1918-tól Szlovákia volt német nyelvterületeit: Pozsony és környéke, a Németpróna - Körmöcbánya vidéki német szigetek /Privigye, Turóc stb. is/ és a Szepesség.

Nyomatékosan rámutat, hogy a helységnevekben az együttélő nyelvek jelentkeznek. A szerző hangsúlyozza, hogy e jegyzék nem óhajt a történeti fejlődés bemutatására kísérlet lenni. Ez a tudományos kutatásra vár. De mégis -- amennyire hozzáfért -- tömondatokban történeti útmutatást nyújt. Művét német fordítóknak, újságíróknak, televízióközvetítőknak is ajánlja munkájukhoz, míg a térkép- és utikönyvkiadóknak, helytörténeti kutatóknak természetesen az ilyen igénye.

A helységnévjegyzék minden, 1900-tól önálló közigazgatási egységként szereplő helységet tartalmazza, amelynek 1800--1945 között a vonatkozó irodalomban német nevét fellelte.

A német nevek abc-rendben, különféle írásképben összegyűjtve szerepelnek. Sajnálatos, hogy a német névváltozatok alól /pl. Gánóc ~ Gansdorf [címszó!] ~ Johannsdorf ~ Rohansdorff; Nyitrafenyves ~ Fundstollen [címszó!] ~ Funtschuh ~ Funschel stb./ nincsen utalócím. A magyar és szlovák /hivatalos közigazgatási/ nevek alól azonban gondosan utalás történik.

Címszónak az irodalomban utolsónak használt nevet vette, a többit utalás nélkül említi.

Az új német írásmód szerint a Kis-, Nagy-, Alsó-, Felső- megkülönböztető nevet egybeírja. Kiemeli -- és erre érdemes felfigyelni -- a magyar helyesírás gyakorlatiasságát: minden név egybeírandó, s ez a szigorú abc-rendbe szedést teszi lehetővé /szerencse, hogy nem ismeri a dűlő-, helynevekre vonatkozó előírás-labirintust!/. A magyar neveket az 1918-ban érvényes alakban közli.

A szlovák megnevezések és írásmódok gyakran jelentős változásai miatt minden változatot utalóként kezel. Az utolsó változások 1972-ből valók. Mivel a szlovákban sem írják egybe a neveket /pl. Igló ~ Zipser Neudorf ~ Spisská Nová Ves/, a szlovák helységnévtárak Spisská, Nová és Ves alatt is tárolják a példanevet. A szerző -- takarékoságból -- csak egyszer /a névtő alatt/ szerepelteti. Tehát V betűnél keresendő: Bardejovská Nová Ves ~ Bártfaújfalu, Dolná Ves ~ Sváb, Nová Ves pri Dunaji ~ Dunaújfalu stb.

Beletekintve a névsorba, a következőket említhetem meg. Óbars „Bersenberg” /sajtóhiba ?/ neve németül helyesen „Bersenburg” /GYÖRFFY I², 431: 1240-ben magyar és német telepeseket említenek/. Aranyosmarót ~ Goldmorawitz csak az „M” betű alatt szerepel. Sajnálatos, hogy a szerző nem jelzi a címszóként felvett német név forrását. Ez -- az általa is igényelt történeti névtárhoz -- szükségessé teszi az általa használt forrásmunkák újra való feldolgozását. Ugy látszik -- gyakorlati célja, de tudományos igény hiánya miatt -- forrásai közt sem Csánki, sem Györffy alapvető műve nem szerepel. Györffy munkájának mellőzése -- sajnálatosan -- a helynévtár csekély adattári részében is jelentkezik. Pl. Kékellő ~ Balufuß-nál közölt évszám /1331/ Blaufuz Henrik körmöcbányai esküdt említésének időpontja, aki feltehetően telepítő soltészja lett a községnek /12. lap/. Kassát már 1230-ban említik e néven, 1249-ben a tatárjárás utáni újratelepítés emléke Szina szabadalomlevelében maradt fenn. Németjeit /1312-ben szászokként említve/ 1261-től nevekből ismerjük. Ujbánya ~ Königsberg első említése /helyesen/ 1337 és nem 1075! A zsolnai jog itteni említését 1325-ből Györffy nem ismeri, így joggal megkívánhattuk volna igazolását.

A munkához 3 térkép-vázlat tartozik az 1918, 1937 és 1972. évi közigazgatási beosztásról, az államhatárok /1920, 1938 és 1946/ feltüntetésével.

Megemlíti, hogy 1945-ben változott Szlovákia Trianonban kialakított területe legutoljára, amikor délen Magyarország-tól 3 községet /Dunacsún, Német- és Horvátjárfalut [!]/ csatolták hozzá, viszont keleten 13 községet átengedett a Szovjetunióknak. A szerző figyelmét elkerülte, hogy a trianoni békeszerződés módosítása Dunacsún, Horvátjárfalu és Oroszvár községeket csatolta el. A Bezenye és Rajka helységekre tett cseh igényt a győztes nagyhatalmak elutasították /lásd BALOGH S., A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945--1947. Bp., 1982. 242--244/. Az említett Németjárfalut a trianoni békeszerződés Ausztriának ítélte. E hibáját a szerző az abc névszedetben jóváteszi, ugyanis ott csak Dunacsún ~ Sarndorf, Horvátjárfalu ~ Kroatisch Jarendorf és Oroszvár ~ Karlburg helységeket említi; 1971-ben mindhárom helységet Pozsony városhoz csatolják.

REUTER CAMILLO

DÁVID GÉZA, A SIMONTORNYAI SZANDZSÁK A 16. SZÁZADBAN
Akadémiai Kiadó Bp., 1982. 342 lap

A magyar turkológia újból jelentős XVI. századi névtárat tett le a tudomány asztalára, gyarapítva ezzel a török hódoltság korabeli névsorok már eddig is gazdag anyagát. A szerző a Dunántúl keleti felének egy részéről, a mai Fejér, Somogy, Tolna és Baranya megye területének jelentős hányadáról közli a török kincstári defterek teljes tartalmát tartalmazó történelmi--gazdaságtörténelmi földolgozó résszel. Ez a könyv nagy egységét /9--112/ jelentő részt nem tekintti a szerző bevezetésnek, inkább a nevek felsorolását nevezi mellékletlen, holott minket, a névtan magyar kutatóit ez az adattár érdekel sokkal jobban. Ennek ellenére természetesen néhány szóban a földolgozást is igyekszem ismertetni.

Simontornya elestének leírása után a forrásokról számol be a könyv. Bemutatja a dikális összeírások, az urbáriumok jelentőségét, s ezekkel összehasonlítja a török deftereket. Megállapítja, hogy ez utóbbiak anyaga jelentősen gazdagabb. Rendszeresen, a magyar tartományokban általában tízévenként készült, s az adott területnek valamennyi összeírása fennmaradt valószínűleg. Rendszerint nem keltezték ugyan ezeket, de közvetett adatokból megállapítható pontos évszámuk. A legelső simontornyai összeírás 1546-ban készülhetett. Ez még a közigazgatási és adózási viszonyok kialakulatlanóságát tükrözi. A későbbiek /1552., 1565., 1570., 1580. és 1590. évi/ gazdagabb anyagúak, pontosabbak.

A következő fejezet a szandzsák közigazgatásáról szól. Leírja a szerző a földrajzi határokat, felsorolja a kisebb közigazgatási egységeket, statisztikát ad az egyes összeírásokban előforduló városok, falvak, puszták számáról stb. A tisztségviselők felsorolása és munkájuk ismertetése nemcsak határtörténetileg jelentős fejezet, hanem érdekes, szemléletes olvasmány is.

A lakosság sokoldalú bemutatása demográfiatörténeti, településtörténeti tanulságokkal szolgál elsősorban, de segítséget ad a névtanosoknak is a nevek olvasatához, amikor a latinbetűs magyar urbáriumot egybeveti a török defterek ugyanarra a településre vonatkozó adataival, vagy a többféle olvasat lehetőségére hívja föl a figyelmet. A lakosság létszámára, a falvak átlagos népességére vonatkozó számításai, a családok nagyságára való következtetések valamennyi tudományág számára fontos megállapítások. Természetesen a névtant is érdekli, hiszen a meglevő adatok és a hiányzók összevetése bizonyos valószínűségi lehetőséget biztosít, vagyis a következtetések levonásának jogosultságát támasztja alá. Nagyon fontos történeti szempontból a népesség folytonosságának kérdése, amelynek megállapítását éppen névtani vizsgálatokkal igazolja a szerző. A családok folytonosságát a nevek alapján határozza meg, s az egyes összeírások között eleinte több /10--20%-os/, majd kevesebb /5--6 %-os/ migrációt, elköltözést, kihalást

tapasztal. Kitér a pusztásodás folyamatára, amelyről megállapítja, hogy már a török hódoltság előtt megkezdődött, s nem gyorsult föl nagyobb mértékben a XVI. század második felében sem.

Nagyobb teret szentel a szerző a birtokviszonyok tárgyalásának. Táblázatokon szemlélteti, hogy a szultáni hász birtokok aránya viszonylag kicsi, s nagy az egyéb hász birtokok aránya. Emiatt nem tartja jelentős területnek ezt a szandzsákot a szerző. Ezzel a témakörrel szoros kapcsolatban áll az adózásról szóló külön fejezet. Alapos részletességgel megkapjuk itt az egyes adónemeket, az adózás alóli kivételek szabályait, az adóösszegek kiszámolását, a termésre, annak fölbecsülésére vonatkozó adatokat stb. Mindezek a részek természetesen elsősorban nem a névtan kutatói számára készültek, de elengedhetetlen követelmény ezek megismerése annak a számára is, aki a kor és a terület névanyagával óhajt behatóbban foglalkozni, s forrásmunkául használja akár ezt, akár pedig más török defter adatait közreadó kötetet.

A „Mellékletek”-nek nevezett további három rész közül egyik igen jelentős a „Helynévtár”. Ebben valamennyi faluként vagy pusztaként bejegyzett helységnév szerepel, esetenként kiegészítve egy-egy kimutathatóan falunévből származó majorság- vagy rétnévvvel. A névcikkek az alábbiak szerint épülnek föl.

1. A helynév.
2. Esetleges névváltozatok az előfordulás évszámával.
3. A helység jogállása.
4. Mikortól található meg a simontornyai szandzsák összeírásaiban?
5. Az esetleges kimaradás valamelyik összeírásból, másutt való szereplés.
6. Lokalizáláshoz található leírás a defterekből.
7. A helynév azonosításához fölhasznált szakirodalom vagy térkép.
8. A helység mai neve.

Jóllehet ezek így megszámozva találhatóak a helynévtár bevezetésében, magában a helynévtárban már a számok hiányoznak, csupán gondolatjel választja el egymástól az egyes pontokat. A besorolás náhijék szerint betűrendben történik, folyamatos sorszámozással. /Természetesen igen kiváló mutató nyújt segítséget egy-egy korabeli vagy mai névalak megkereséséhez./

Számunkra különösen jelentősek a korabeli névalakok és alakváltozatok, mint például Bikád, melynek 1580-ban Bikál, 1570-ben Bikács a följegyzett formája. Nem beszélve Zamárdi ellentmondásos neveiről: ? Szamártó, 1566: Szamár, 1571: Szamárkő. /Sajnálatos, hogy a névcikk címél kiemelt alak nem kapott évszámot, s arra következtethetünk csupán, hogy valamennyi összeírásban így szerepel, ha külön nincs az alakváltozatok között föltüntetve külön. A névsorok összeírás csoportjainak élén nem szerepel külön-külön a használatos helynévalak, csupán egyszer, az egész település összes deftere elé teszi ki a szerző a saját maga által kiválasztott, helyesnek tartott formát. -- Szerencsére ilyen nagy eltérést mutató névalakok alig fordulnak elő./

Hihetetlen kincsesbányái a névtani kutatásoknak a „Névsorok”, amelyek a szandzsák v a l a m e n n y i összeírásának m i n d e n személynevet tartalmaznak. Nagy lehetőséget tartalmaz ez a személynevekkel foglalkozók számára, hiszen a családnevek azonossága alapján sok következtetést /névöröklés, névdivatváltozás, becéző formák megjelenése stb./ vonhatnak le. A legfontosabb azonban a névgyakoriság mind a családnevek, mind pedig a keresztnévek vonatkozásában, a névstruktúra megállapítása, a földrajzi különbségek vizsgálata a névhasználatban stb., stb. Elő sem számítható lehetőségek rejlenek a közreadott defterek névadataiban, s mindeddig a magyar névtudomány alig-alig hasznosította ezeket a tálcán kínált forrásokat! Nem mondhatjuk azt sem, hogy többet tudunk a középkor magyar névanyagáról, de a sok és könnyen hozzáférhető adat ellenére nagyon keveset tudunk még a XVI. század magyar neveiről.

A név adatok latinbetűs átírása a már ismert nehézségek előrebocsájtása után meglehetősen következetes. Jóllehet nem jelöli az adattár minden esetben a bizonytalan, illetve más-képp is olvasható neveket, nem sematizál, igyekszik a név változatokat is mindig pontosan föltüntetni. Gondolok itt a Gergel ~ Gergöl, Peter ~ Petör ~ Petre, Gyenes ~ Dijenös /utóbbi néha Dijános formában/ stb. névformákra, amelyek nem

is annyira a névtan, mint az esetleges nyelvjárástörténeti kutatásoknak ad föl nem becsülhető értékű adatokat. Különösen érdekesek az egyes összeírások közötti családnévváltozások, amelyekre a szerző az adattárban fölhívja a figyelmet. Igen nagy tömegű név került újból a kutatás homlokterébe, módszeres fölhasználásuk most már a magyar névtan művelőinek föladata, habár még a módszerek sincsenek tisztázva e területen, különösen pedig a több, egymáshoz korban közel álló névsorok maradéktalan fölhasználása okoz majd sok nehézséget, de ad minden bizonnyal értékes eredményeket is.

A „Táblázatok” elsősorban népesség- és gazdaságtörténeti adatokat foglalnak könnyen áttekinthető rendszerbe. Egymás mellé állítják az egyes települések különböző típusú adóit időszakonként; az adófizetők számának alakulásait; a férfinépességet családi állapotuk szerint valamint a termésátlagokat szintén községek szerinti fölbontásban.

Néhány szép faksimile, alapos és pontos helynévmutató és egy eléggé kisméretű térképmelléklet teszi teljessé az igen értékes, gazdag anyagú kötetet.

HAJDÚ MIHÁLY

BINDER PÁL, KÖZÖS MÚLTUNK. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről. Kriterion, 1982. 397 p.

A brassói történész műve a Gondolat Kiadó közreműködésével 1983-ban került a hazai könyvpiacra.

A „Bevezetés” első részében kutatástörténetet is ad, majd az alcímnek megfelelően áttekinti a középkori együttélés európai és magyarországi vonatkozásait, végül a falusi és városi együttélés kérdéskörével foglalkozik a mai Románia területén. Ezután következik a helytörténeti rész.

„A falusi együttélés” c. fejezetben /57--92 p./ Oltszaka-dát, Felek, Bongárd, Oroszcsúr, Szásztyúkos, Szászugra, Szász-zombor, Dános, Réten, Barcaújfalu, Bodola, Keresztvár településekkel foglalkozik.

„A városi és mezővárosi együttélésről" /93--247 p./ c.
fejezet havasalföldi: Cîmpulung, Tîrgoviște, Rîmnicu Vilcea;
moldvai: Suceava, Baia, Roman, Cotnari, Tatros, Adjud, Tecuci,
Bacău, Huși, Hîrlău, Bîrlad, Vaslui; erdélyi: Hátszeg, Vajda-
hunyad, Szászváros, Alvinc, Borberek, Vízakna, Nagyenyed, Fo-
garas, Bethlen, Sárkány, Óradna, Retteg, Szászfenes, Kolozsmo-
noster, Kolozsvár, Nagybánya, Felsőbánya településeket ismer-
teti.

Azután következik az „Adattár" /249--309 p./. A személy-
névi adatok többsége itt található. Nehéz arra válaszolni,
hogy pontosan hány név /szász és román is/ szerepel az Adattár-
ban, ugyanis egyes esetekben egy-egy név többször is előfordul
/egészen durva becslés alapján az ezret meghaladja/. A legtöbb
adat Kolozsvárra vonatkozik /közel harminc oldalon az 1458--
1753 közötti időszakból a 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28,
39, 30. számú tételek./

Vízakna /1440--1750 15 és 16. tétel/
Sárkány /1555 és 1581 17 és 18. tétel/
Szászváros /1545--1709 12 és 13. tétel/
Bongárd /1691--1694 2. tétel/
Szásztjúkos /1641 6. tétel/
Szászugra /1640 7. tétel/
Szászsombor /1640 8. tétel/
Barcaújfalu /1566 9. tétel/
Cîmpulung /1627--1684 10. tétel/
Cotnari /1646--1647 11. tétel/

A gazdag jegyzetanyag településenként található /310--
371 p./. A földrajzi nevek mutatója /magyar--román--német/
után román, német, magyar tartalomjegyzék zárja a kötetet.

A szerző sok okleveles adatot közöl az egyes települések
különböző nyelvű említéséről. A településneveken kívül egyéb
földrajzi nevek is előfordulnak, de a személynevekhez képest
kis mennyiségben.

Ha a szerző némely megállapításával lehet is vitatkozni,
a névtanósok ennek ellenére is haszonnal forgathatják Binder
Pál könyvét.

MOHR MIKLÓS

HETÉNYI PIROSKA: SZEMÉLYNÉVHASZNÁLAT PETŐFI KÖLTÉSZETÉBEN.

Bp., 1983. /Magyar Névtani Dolgozatok 29. sz./

Egy-egy nagy írónk, költőnk teljes szókészletének bemutatására az írói szótárak hivatottak. A Petőfi-szótár munkálataival párhuzamosan már több, elsősorban lexikográfiai tanulmány látott napvilágot; s bizonyos, hogy a lezárt kézirat, melynek harmadik kötete még nyomtatásra vár, számos dolgozat, cikk kiindulópontja lesz. Bizalommal fordulhat hozzá a névtani kutató is, ha a helynevek és személynevek hiánytalan gyűjteményéért, a keresztnevek alapalakjának és becéző változatainak akár számszerű előfordulásáért, a névadás idézettel megszólaltatott indítékaiért, a valóságos személyek életrajzi vonatkozásaiért lapozgatja a köteteket.

Petőfi személyneveinek vizsgálatához leghitelesebb forrásunk mégiscsak maga az irodalmi mű lehet. Ezt vallja Hetényi Piroska is, aki Személynévhasználat Petőfi költészetében c. most megjelent dolgozatában a neveket alkotásonként tárgyalja. E szokatlan megközelítést azzal magyarázza, hogy Petőfi költészetében kevés név szerepel. A szerző csak a fiktív neveket elemzi, eltekint tehát a prózaíró Petőfitől, a költő kapcsolataira, érdeklődésére, ismereteire utaló valóságos nevek számbavételétől. Tekintve, hogy e munka nem a teljes életmű névtani feldolgozására vállalkozik, hanem csak előtanulmány ahhoz, módszereiben járható úton halad. A Magyar Névtani Dolgozatok c. sorozat felépítése szerint a Tartalomjegyzék a füzet végére kerül. E dolgozat áttekintésekor legelőször ezen fut végig az olvasó tekintete, hisz a tanulmány az itt felsorolt huszonegy versre épül. A szerző a verscímekeket külön nem, csak az ötvenkét elemzett nevet emeli ki aláhúzással. Igaz, tartalomjegyzék nélkül is egymásra talál emlékezetünkben pl. Fejenagy, Harangláb A helység kalapácsa c. paródiában, Megyeri Kari A tintásüveg c. zsánerképben, de nem ilyen egyszerű a következőkben pl. Kati: A kisbéres és a Csámpás legény c. költeményekben, Panna néne a Péter bátya c. műben, Dömötör a Kutyakaparó c. tájversben.

Hetényi Piroska tanulmánya négy fejezetre oszlik: a névelméleti kérdéseket tárgyaló bevezető részt /3—6. o./ az egyes nevek elemzése követi /6—31. o./, az összegzés: Petőfi és kora névadásának kölcsönhatását és a költő névvilágának fő vonásait mutatja be. Az adattár /33—39. o./ ebben az esetben azokat a verscímeket veszi sorra, amelyekben személynevek szerepelnek.

A dolgozatot olvasva több kérdésre keressük a választ: melyek a névadás indítékai, milyen a kapcsolat a név és viselője között, a névnek milyen szerepe van a költeményben.

Petőfi írásaiban /ideértve levelezését is/ ritkán vall műveinek fogantatásáról, többnyire a már elkészült műveket adja tudtul, s szigorú bírálatra kéri szerkesztőit. Csupán álneveiről szóló levélváltásából idézhetnék. A genetikus elemzéssel, mint ahogy Petőfi Sándor összes művei kritikai kiadásában /Budapest, 1983./ olvashatjuk, kideríthetők a névadás motívumai. Hejh Büngözsdi Bandi... c. versének betyár alakja Pünkösti András vagy Andor. „Betyár mivoltára nevének formájából és abból következtethetünk, hogy lovat lopott /a név ... kigondolt is lehet/ [...] A mezőberényi szájhagyomány szerint ez a betyár a községhez tartozó Büngözsöd pusztáról származott s az Alföldnek ezen a részén tevékenykedett, Petőfi tehát 1842—1843. évi mezőberényi látogatása idején [...] hallhatott róla. [...] Valószínű azonban, hogy ezeknek a késői népi emlékezőknek a forrása maga Petőfi verse s a költő alakja köré szövődött, gazdag helyi hagyomány és legendakör volt" /i.m. 346/. Hetényi Piroska szerint a keresztnév indukálta a Pünkösti -- Büngözsdi változtatást. Igaz „Személynévhasználat Petőfi költészetében" c. füzeté és a kritikai kiadás közel egyidőben jelent meg, s így ez utóbbi kutatási eredményeit már nem használhatta fel munkájában. Ellenben gondolhatott volna a verselemzés más eszközeire. Névadásra vonatkozó magyarázatait színesebbé tehetné volna, ha a névnek a költeményben elfoglalt helyére is kitér. Hisz a névnek látszólag azonos megismétlése az első két szakasz élén stilisztikailag közel sem azonos értékű. A felkiáltást követő ellentét, az indulatok fűtötte

kérdőre vonás tovább fokozza a versben forrongó dühöt. Miért és hogyan csitul azután látszólag egy pillanatra minden? A zsánerkép énekese tehetetlen: a betyár nincs sehol. Az átkozódás átvált fenyegetéssé, s a becézőnévi alak; „Imádkozzál, Bandi, hogy meg ne kapjalak;” aligha utalhat vmiféle védő és védenc kapcsolatra.

E kisszámú névanyagot bemutató dolgozat csupán árnyalhatja Petőfi névadásáról kialakított képünket. A tárgyalt 52 fiktív név nagyobb része keresztnévi alakban jelenik meg a költeményekben, kisebb hányadot a kételemű /családnév + keresztnév/ és az egyelemű ragadványnévtípus teszi ki. Míg a férfi keresztnévek önálló előfordulásukkor egy kivétellel alapalakban, családnévek mellett többnyire becéző alakban olvashatók /Megyeri Kari, Kukorica Jancsi, Zöld Marci stb./. A keresztnévek a népi hősök alakjához igazodva falusias hangulatukkal belesimulnak a versekbe /Ambrus, Kata, Sári/. Az azonos hangulatú keresztnéveket megkülönbözteti, s kiemeli egy hozzájuk kapcsolt /s velük egybeforrt/ jelző: Szemérmertes Erzsók, amazontermészetű Márta stb. A költő névérzékenységét bizonyítják az egyéni alkotású /Matuzsálemia/, a művek tartalmával harmonizáló olykor ritka keresztnévek is /Perenna, Keve/. Ragadványnevei egy-, kettő; kivételek az ennél több eleműek /Felső-Kis-Kálnai és szent Demeteri Fegyveres Tamás -- a szinte írástudatlan nemes/.

Hetényi Piroska felhasználja a névelemzés sok-sok eszközét /igaz ez olykor öncélú is/. Kitér a keresztnévek Petőfi korabeli divatjára, ezzel egyidejűleg a keresztnévek gyakoriságára, a becézőnevek alaktani, történeti megközelítésére, a név jelentéstani vonatkozásaira, eredetére. Ez utóbbival kapcsolatban ugyan megjegyzi, hogy ez ritkán játszik közre Petőfi névválasztásában. A kételemű név tagjainak összevető elemzését stilisztikai optikán át tárja elének /Vitéz Csepű Palkó/ /9. o./.

A tanulmány befejező része jó érzékkel verscímükkel együtt közli a személyneveket keletkezésük sorrendjében. S bár a dolgozat munkaeszközei között a Petőfi-szótár nem szerepel, az adattári rész hivatkozás nélkül a szótár forrásainak sor-

rendjét követi. A versek tematikai sokszínűségével összehangot teremt a névadás változatossága. A mitológiai, a biblikus nevek ugyanúgy megtalálhatók, mint a történelem, az irodalom képviselői és a fiktivek: a romantikus hangvételűek.

Petőfi életművét lassan meghaladja a róla szóló irodalom. S ebben ma már figyelemre méltó hely illeti meg a névtani kutatásokat. Paradoxon, hogy bár Kovalovszky: Az irodalmi névadás c. tanulmányának megjelenése, tehát 1934 óta a szerzők szerint Petőfi névadása a lírikus irányvonal miatt nem jelentős, mégis akarva-akaratlan szinte kizárólag a lírikus Petőfi sokoldalúságát igazolják, bizonyítják a róla szóló elemzésekkel.

VITÁNYI BORBÁLA

RICHARD WEISS: VOLKSKUNDE DER SCHWEIZ. /Grundriss/ Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich, 1978.

Névtani szempontból sem érdektelen belelapoznunk Richard WEISS összefoglaló svájci néprajzába. Bár ez a könyv népszerűsítő jelleggel íródott, mégis értékes keresztmetszetet nyújt a svájci néprajzi kutatásokról, területekről. A könyvet magyar vonatkozásban leginkább a nagyszerű, eddig három kiadást megért, valamint németre és angolra lefordított BALASSA IVÁN--ORTUTAY GYULA Magyar néprajzával rokoníthatnánk.

A Volkskunde der Schweiz bevezetőjében /Allgemeiner Teil/ a nép és néprajz meghatározását olvashatjuk, felsorolja a szerző a rokontudományokat /szellemtudomány, történettudomány, pszichológia, szociológia, földrajz/. Érdekes, hogy a nyelvészetről nem tesz említést, de ezt annak tudhatjuk be, hogy a második részben /Spezieller Teil/ a nyelvészeti kérdéseket is a néprajz körébe utalja.

Ebben a részben a hagyományos néprajzi tematikát követi a szerző: 1. Település /város, falu, szórvány/, 2. Épület, lakás /tájegységek szerint/, 3. Gazdálkodás, tárgykultúra, 4. Táplálkozás, 5. Öltözködés, 6. Szokások, ünnepek, 7.

Játékok, sport, 8. Színjátszás, tánc, 9. Hangszeres zene, ének. A 10. fejezetet a népnyelvnek szentelte a szerző /V o l k s s p r a c h e , S p r a c h g u t/. Itt kapott helyet a nevekről szóló kis összefoglaló is.

Mivel a téma kifejtése meglehetősen elnagyolt, pusztán néhány jellemző vonást, adatot emelek ki belőle. A svájci néprajzi atlaszban egy oldalt a névválasztás szabályainak szenteltek. Ebből leolvasható, hogy pl. Graubünden, Oberwallis kantonban az első gyermeket a nagyszülőkről keresztelik. A legnagyobb a megkötöttség Graubündenben: itt ha meghal egy gyerek, akkor a legközelebb születő kapja meg a nevét. Egyes kantonokban a helyi szentek névdivatja dívik. Pl. Unterwallisban Saint Maurice /Muaritius/, Brigelsben Sogn Sievi /Eusebius/. A paraszti névadásban máig megfigyelhetőek a „lesüllyedt kultúrjavak maradványai" /„Überreste gesunkenen Kulturgutes"/. Így máig él a rokokó névdivatja /Philomena, Sidonia, Kleophea stb./. A svájci névizlést a 19. században erős angolszász hatás is éri. Ennek maradványai a következő nevek: Johny, Charly, Bobby, Anny, Emmy. A névadásra főleg a legutóbbi évtizedekben nagy hatást gyakorolt az irodalom, a film és a sport világa. Kimutatták például Johanna SPYRIS rendkívül népszerű Heidi-büchern-jeinek hatását a névkultúrára. Ennek a vonulatnak a termékei a következő nevek: Marlene, Sonja, Ines, Dolores, Heidi. A hagyományokat erősen megőrző rétoromán területeken máig megfigyelhetőek a faluközösségekben a nemzetségnevek használata.

A Volkskunde der Schweiz nyelvészeti fejezetének többi részében részletesen ír a köszönési formákról: amelynek néprajzi-nyelvészeti szemléletű kutatója Magyarországon mindmáig nem akadt.

Befejezésül a néphitről kapunk általános összefoglalást. A Volkskunde der Schweiz ismét arról tesz tanubizonyságot, hogy a tudomány egyes területei egymástól nem elválaszthatóak, különösen nem olyan szakterületek esetében mint a névtudomány, nyelvjárástudomány és a néprajz. Hiszen -- mint egészen másutt DELL HYMES írja -- még a modern nyelvtudomány sem mellőzheti

a néprajz segítségét: „A beszédaktusok nem elemezhetők adekvát módon az etnográfia nélkül...” /Foundations in sociolinguistics, Philadelphia, 1974. 202./

BALÁZS GÉZA
KECEL TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA. Szerk. BÁRTH JÁNOS. Kecel, 1984.
1215 + LXXX lap.

A helységmonográfiák sorában már méretét tekintve is jelentős helyet foglal el Kecel története és néprajza. Az impozáns kötet szép történeti és néprajzi fejezetei sok ismerést kaptak a megfelelő szaktudományok képviselőitől; névtani értékeiről természetesen itt kell szólnunk.

Azért nem beszélek névtani "fejezeteiről", mert ilyen csupán egy található a kötetben /amelyre később részletesen kitérek/, névadatok azonban szinte mindegyik részben felfedezhetők, s ezeknek túlnyomó többsége igen fontos, értékes a névtudomány számára is.

Már a szerkesztőnek a bevezető helyetti községbemutatója /9--15/ bővelkedik helynevekben: halmok, volt vízállások, dűlők stb. történeti és jelenkori neveit találjuk itt térképes /14/ illusztrációval. Ez azonban csak a bevezetés, ízelítő a következő fejezetek tömeges névadataihoz képest.

VASS ELŐD A középkori és a török kori Kecel című munkája /63--75/ helynévmagyarozatokat, szórványos XV. századi személynév-följegyzéseket és XVI. századi török defterekből bőséges családnévadatokat tartalmaz. BÁRTH JÁNOS Kecel, Dömötör, Bánegyháza és Polgárdi pusztá élete a XVIII. század elején című fejezete /79--90/ elsősorban levéltári anyagból sorol föl személynévi adatokat. Ennél jóval gazdagabb anyagú ugyancsak BÁRTH JÁNOS Újrakezdés... című fejezete /91--116/, amely külön részt szentel a helynévi eredetű családnévek tanulmányainak /111/. Az ugyanőtöle való Népeesség és társadalom /117--30/ urbáriumokból ad részleteket család- és keresztnevekkel. Természetesen helyneveket, dűlő-, szőlő-, mocsár-,

sziget-, nádas-, kert- stb. neveket tartalmaz BÁRTH JÁNOS A parasztság termelő tevékenysége /191--279/ és az ugyanőtőle való Kecel településtörténetének alakulása című fejezet /423--34/.

Névtani szempontból legfontosabb rész IVÁN LÁSZLÓ Családnevek és ragadványnevek című munkája /1061--70/. Ez tulajdonképpen adatszerű összefoglalása a szerző Kecel személynevei /Bp., 1981. Magyar Személynévi Adattárak 40. sz./ című könyvének -- mint ahogyan ezt a bevezetőjében ki is fejti. Itt a Családnevek című fejezet közli a XVIII. századi keceli családneveket betűrendben /1061--2/, majd kiegészíti a XIX. század első /1062--3/ és második felének /1063--4/ új neveivel. Az új nevek után mindig felsorolja azokat is, amelyek már kihaltak, nem találhatók a forrásokban. Végül felsorolja az 1741-től 1896-ig folyamatosan élő, tehát jellegzetesen kecelinek tartható családneveket /1064/. A Ragadványnevek /1065--70/ a névadás indítéka szerint rendszerezett adattár, csoportonként a ragadványnevek betűrendjében. Ezt kiegészíti a legtöbb ragadványnévvel rendelkező családnevek felsorolása a hozzájuk tartozó ragadványnevekkel együtt /1070/.

A kötet függeléke török defterek, magyar urbáriumok, összeírások, háztulajdonosok, bírók, papok, jegyzők stb. névsorait tartalmazza, ami különleges forrásértéket ad az egész munkának, hiszen más vidékekkel való bármilyen összevetésre lehetőséget biztosít a későbbi kutatók számára. Különösen érdekes és értékes egy 1762-ből kelt hitoktatási névsor külön csoportosítva a férfiak, asszonyok, ifjak, nagyobb lányok, fiúk és kislányok neveit, amelyek között számtalan szép becenév-változat található. /Földolgozásuk megérdemelte egy cikket a Névtani Értesítőben! /

Megállapíthatjuk végezetül, hogy helységmonográfiáink sora egy névtani szempontból is gazdag, forrásértékű kötettel bővült. A magyar névtan kutatóinak, művelőinek újabb lehetőséget adtak a kötet alkotói, szerzői, elsősorban az összehangolás nehéz munkáját eredményesen megoldó és sok résztanulmánnyal is szereplő szerkesztő a további munkához, egybevetések, összehasonlítások készítéséhez, a valamikor elkészítendő magyar onomasztikon megírásához.

HAJDÚ MIHÁLY

FIGYELŐ

A VI. NEMZETKÖZI FINNUGOR KONGRESSZUS NÉVTUDOMÁNYI ELŐADÁSAI

1985. július 24--30-a között Sziktivkarban, a Komi ASzSzk fővárosában rendezték meg a VI. Nemzetközi Finnugor Kongresszust. Az onomasztika a lexikológiával együtt a III. szekció B. csoportjában kapott helyet. Sajnos, a vártnál kevesebb előadás hangzott el. /E kijelentés önbírálat is egyúttal, hiszen én sem névtudományból tartottam előadást./ Összesen 21 előadásra került sor /a tézisekben sem szerepelt sokkal több/. Alfabetikus sorrendben ezek a következők voltak: AFANASZJEV, A.P. /Moszkva/, A Mezeny vidékének ősi helynévrétegei; ANUFRIJEVA, Z.P. /Sziktivkar/, Ugor eredetű helynevek a Pecsora medencéjében; ARSZLANOV, L.S. /Jelabuga/, Cseremis /mari/ szállásterületek a Káma és a Vjatka között /toponímiai adatok alapján/; ATAMANOV, M.G. /Usztyinov, nemrég: Izsevszk/, Ugor és szamojéd elemek Udmurtia helyneveiben; CSERNIH, Sz.J. /Joskar-Ola/, A marik népnévi eredetű személynevei a XVII--XVIII. században; DMITRIJEVA, T.N. /Szverdlovszk/, Irtisi osztyák helynevek; FROLOV, N.K. /Tyumen/, Az ugorok régi településéről Nyugat-Szibériában helynévi adatok alapján; GLINSZKIH, G.V. /Gorkij/, A nyelvi forrás nyelvjárási vonásainak tükröződéséről a manysi /vogul/ eredetű orosz toponímiában a Tavda folyó medencéjében; HAUEL, P. /Berlin/, Az osztyák személynevekről; KESZTYÚS TIBOR /Göttingen/, Szláv-magyar érintkezések a XI. században és az Osztopán helynév; KIVINIEMI, E. /Helsinki/, A személynévrendszer fejlődése Finnországban; KRIVOSCEKOVA-GANTMAN, A.Sz. /Perm/, Komi-permják helynevek adaptációja az orosz nyelvben a Felső-Káma vidékén; MAMONTOVA, N.N. /Petrozavodszk/, Hagyomány és törvényszerűség Karjala helynévanyagában; MATVEJEV, A.K. /Szverdlovszk/, Az ősi szubsztrát-

tum tanulmányozásához az Északi-Ural toponímiája alapján; MULLONEN, I. I. /Petrozavodszk/, A vepsze szókincs történetéhez /helynévi adatok alapján/; NARHI, E.-M. /Helsinki/, Vezetéknév-
 változtatások Finnországban -- különös tekintettel az 1935. esztendőre; SZUBBOTYINA, L. A. /Szverdlovszk/, Finnugor elemek Belozerja földrajzi terminológiájában /-földrajzi köznevek/; TURKIN, A. I. /Tallinn/, A komi nép kialakulása a lexika és a toponímia adatai alapján; TURUNEN, A. /Helsinki/, A Belső-Oroszországba telepített karjalaiak nyelvi emlékei a mai Finn-Karjalában; VOSZTRIKOV, O. V. /Szverdlovszk/, A Közép-Nyugat-Ural helyneveinek szubsztrátumaiban levő finnugor elemekről; ZVEREVA, L. E. /Usztyinov, nemrég: Izsevszk/, A Vala-folyó medencéje udmurt mikrotoponímiájának szerkezeti típusai.

Néhány előadás /Csernih, Närhi stb./ részletesebb bemutatására a NévtÉrt. hasábjain még vissza fogok térni.

MIZSER LAJOS

HELYESBÍTÉSEK ÉS KIEGÉSZÍTÉSEK KÁZMÉR MIKLÓS, A "FALU" A MAGYAR HELYNEVEKBEN CÍMŰ KÖNYVÉHEZ

Közel tizenöt esztendeje annak, hogy KÁZMÉR MIKLÓS azóta is igen nagy haszonnal forgatott munkája megjelent. Ritka örömmel állapíthatjuk meg róla, hogy adatait csak bővíteni lehet, megállapításai ma is helytállóak, mondhatjuk: maradandók. Munkájával példát adott arra, hogy csakis hatalmas adatgyűjtésen alapuló kutatásból lehet -- és szabad -- névtudományi törvényszerűségeket levonni.

E könyvből, mint sokat forgatott munkaeszközből használatától kezdve jegyezgettem az észlelt sajtóhibákat, gyűjtöttem hozzá a kiegészítéseket. Gondolom, haszonnal fogadják a NévtÉrt. olvasói, akik szintén ismerik a mű maradandó értékeit.

S a j t ó h i b á k:

132. lap f. 15. sor: 1450 helyett 1451; /Cs. III, 414/ h. /Zichy IX, 279/
 f. 28. sor: 1477 h. 1447
 135. lap f. 23. sor: Horvátfalva h. Horvátfal
 136. lap f. 28. sor: 1671 h. 1571
 137. lap f. 35. sor: Kövesd t. helyett Kölesd t.
 155. lap a. 5. sor: Varalyafalw helyesen Waralyafalw
 171. lap f. 2. sor: Majorfalw h. Majorfalva

176. lap f. 2. sor: Somfalu h. Somfalva
 179. lap f. 6. sor: 1964-6 h. 1864-6
 258. lap f. 2. sor: Farkassfalva h. Farkasfalva
 3. sor: Vál után a pont törlendő
 9. sor: + Fernefa ? h. + Fernafa
 10. sor: /Cs.II,60/ h. /Cs.II,606/
 268. lap f. 9. sor: /Kriza 89/ h. /Kriza 90/
 a. 13. sor: /Kriza 529/ h. /Kriza 530/
 269. lap a. 14. sor: /Kriza 89, 529/ h. /Kriza 89, 530/
 298. lap a. 2. sor: +1142 h. +1124

A kiváló munka igen sok hasznot hajtó forgatása közben kezembe kerültek újabb kiegészítő adatok, pótlások. A továbbiakban ezeket szedem sorba egyetlen megjegyzéssel: csak bővíteni tudtam adatokkal megállapításait, ellentmondásokat nem találtam.

K i e g é s z í t é s e k -- p ó t l á s o k:

136. lap f. 15. sor: Ma Buglóc
 f. 17. sor: Ld. +Iváncsafalva 210. lap
 141. lap f. 9. sor: 1910: Kicsidoláfalva /MNY. VI, 76/
 143. lap f. 25. sor: Ma kőszegfalva
 161. lap f. 14. sor: Ma Bányácska
 166. lap f. 26. sor: Ma Hegyrét
 167. lap f. 23. sor: 1895:~, Jákfala
 178. lap f. 15. sor: Ma Hercegkút
 181. lap a. 8. sor után betoldandó: +Asszonyfalva /Tolna/ ld. Szomfa, 267. lap
 a. 2. sor: = jel törlendő, ld. Csánki, Körösm. 97,99
 182. lap f. 27-8. sor: törlendő: 1289, 1291: Boynukfolua /Oklsz./ helyesen: ld. Bajmak 287. lap
 183. lap a. 8. sor: Devecsertől KÉK-re, kb 3 km-re Balatfa fás legelő /75000-es térkép 5159. szelv. 1880/884 és 1880/924/
 194. lap a. 7. sor: +Hóffalva címszó +Csuffalva helyett. Ld. SoprSz. 1970: 357. lap 14. jegyz.
 199. lap f. 6. sor: 1911: Édesfalva - dülő Kórógyon /NéprÉrt. XII, 221/
 201. lap f. 3. sor: ad 1222:~ Forkosfolua /Oklsz. 213/
 205. lap f. 11. sor: ld. Sreiberfalva 238. lap
 f. 9. sor: Buglóc helyesen ma Göbölfalva
 209. lap f. 26. sor: /X.A./ helyesen: /XI.A./
 210. lap f. 7. sor: Ld. /Ivánfalva/ 136. lap
 230. lap f. 9. sor: 1353:~ /Oklsz. 24, 214, 551/
 f. 13. sor: Ma Egercsehi határában Ördögfalva pusztá Ördögfályi-pusztá /MNYTK. 125.sz. 12/65, 72/
 238. lap f. 22. sor: Ld. Göbeifalva 205. lap
 241. lap f. 3. sor: 1375: Szent-Anna-Asszonyfalva /1884. évi átírás/ /Beke A., A gyfehérvári kápt. lt. 53. lap/
 250. lap a. 4. sor: 1505: Werewfenfalva /Oklsz. 1084/
 256. lap a. 2. sor: 1895: Csemfa, pusztá /Hnt./

257. lap a. 12. sor: helyesen: 1554, 1565, 1582: Együdfalva
258. lap f. 3. sor: 1895: Farkasfa, puszta /Hnt./
a. 9. sor: Betoldandó: "Gordomfa /Somogy/ 1895:~/Hnt./
259. lap f. 14. sor: Ma Hervadtfa /Hnt. 1944./
261. lap f. 12. sor: Kisasszonyfa. Az 1332-7. évi adat -- Györffy nyomán -- törlendő
265. lap f. 10. sor: 1751: Chalafalva penes fluv. Strém /Kramz-mayer -- Bürger 138/. Emiatt a 12. sor teljes egészében törlendő.
267. lap f. 24. sor után beírandó: Ugfa 1882: Ughfalva, 1907: Ugfalva /Hnt./, Ugfa /MNYTK. 125. sz. 15/44, 48, 184 és 187/. Az Ug nembeliek 1282. évi osztozásának emléke.
269. lap f. 8. sor után: Bódogfala 1910:~/MNY. VI, 76/
f. 15. sor: /Kriza 90, 554/ kiegészítendő: /Kriza 90, 332, 554/-re, betoldandó: Csekefali /Uo. 89/, Csekefalva /Uo. 529/
a. 10. sorba betoldandó az 1898. évszám elé: 1895,
270. lap f. 8. sor után: Fiatfala 1910: Fiatfala /MNY. VI, 76/. Ld. még Fiatfalva 164. lapon
f. 6. sor: 1910: Elbesfalva /sic! /MNY. VI, 76/
f. 12. sor: 1864: Forgácsfala /Hornvánsky² 115/
a. 9. sor elé: Jákfala ld. Jákfalva 167. lap
271. lap a. 16. sor: 1910: Lengyenfala /MNY. VI, 76/
273. lap f. 5. sor: Azonos +Ördögfalva /Borsod/ 230. lap adataival
f. 16. sor: /Kriza 90, 529/ helyesen: /Kriza 90, 530/
a. 16. sor: 1863: Rugonfala helyesen: 1863: Rugonfali pipások
274. lap f. 22. sor: /Kriza 90/ helyesen: /Kriza 90, 530/, Tarcsafalva /Uo. 529/
a. 8. sor: /Kriza 90/ helyesen: /Kriza 90/, Tordátfalva /Uo. 529/
280. lap a. 1. sor: 1332-7: Gacha, Gata /Ortvay/, -- Györffy nyomán törlendő
285. lap f. 22. sor: Ma Dióshalom
287. lap f. 4. sor: 1895: Ancsikfalu /Hnt./
293. lap f. 5. sor: Scinefolua alak a helyes, de innen törlendő /ld. Györffy I, 149/, mivel nem Szinyére vonatkozik.
294. lap f. 7. sor: 1558: Sybrykffalwa, 1602: Sybryk /Urb. 282, 289/ adatok Zsibritó /Hont/ községre vonatkoznak /ld. Bakács, Hont vm. 224/.

REUTER CAMILLO

HELYNÉVTÖRTÉNETI ADATOK AZ ÉPÍTÉS- ÉPÍTÉSZETTUDOMÁNYBAN

Az Építés- építészettudomány XII. évfolymának /1980./ összevont 1--4. számában /229/ GYÖRFFY GYÖRGY, Adatok az esztergomi ciszterciekről címmel cikket jelentetett meg, amelyben Esztergom-Szentmáriamezőre vonatkozóan közöl XIII--XIV. századi helynévadatokat. -- Ajánlom a Névtani Bibliográfia készítői figyelmébe! H-y.

KI TUD RÓLA? MIT TUD RÓLA?

A közelmúltban Mohr Miklós hívta föl a figyelmem néhány régi turisztikai kiadvány xeroxmásolatának átadásával SZALAY BÉLA munkásságára, erdélyi helynévgyűjtő tevékenységére. A Turistaság és alpinizmus című folyóiratban /VI. évf. 1915-16. 1--10, 49--64/ közzétett cikkeiből hadd idézzek néhány sort!

"Vagy 20 évi sok száz nagy havasi túra gyümölcse volt hegyeink összes helyneveinek /10.000/ összegyűjtése /a térképen tizedrésziük sincs meg/, ezek eredetének kutatása, továbbá a havasokról felvett pár ezer részletrajz és fénykép, a Fogarasi hegylánc régi térképeinek és egész irodalmának /1300 mű/ összeírása és áttanulmányozása...Az erdélyi román és szláv helynevekről irandó monografiámban ki fogom fejteni, hogy sokféle értékű helyrészneveink vannak és hogy ugyanazon helynek 4-5féle neve is lehet, így vannak a/ közismert állandó ősi-, b/ továbbá változókéony nevek; vannak c/ csupán községi-, d/ csobán- és külön e/ zergevadász-, meg ismét külön f/ "túristavezető"-nevek, g/ vannak műnevek, h/ egészen téves- és i/ "alkalmi nevek", melyeket ott rögtönöz a paraszt az úri ember "névszomjas" kérdőtekintete láttára." "1906 augusztus 18. és 19-ikén megakartam látogatni az Albota magasabb részeit. E célból elvittem magammal Datest, azt a híres hegyismerő zergevadászt. Jól túl van már a hatvanon, de azért még pompásan mászik. Nagyszerűen tud mindent. Órákig "vallattam". A havas megannyi apró oldalerének nevét kifaggattam belőle, először elméletben, azután fenn, a magasban a gyakorlatban. Nincs az a hegyismerő paraszt széles Fogarasországban, melynek "vallomásai" gyűjteményemben hiányoznának. E célból beutaztam sokszorosan minden hegyalji falut s felkutattam az "én embereimet", előteremttem őket még a föld alól is. -- Mily kár, hogy a nálam télen-nyáron fanatikus szorgalommal egybehalmozott tudományos "hegyi anyag" -- 20 évi munka gyümölcse -- értékesítetlenül hever és könnyen el is vesztethet, mert gyorsírásos kézírataimat más használni nem tudja."

A román szakirodalomban találni utalást Szalay Béla életére, munkásságára. I. IONESCU-DUNĂREANU, Cartea Drumetiei /Bucureşti, 1975. 116--7/ című munkájában ezt írja: "...sfîrşeste cu bogata operă a naturalistului dr. B. Szallay /1869--1953/..." Fölvilágosítást azonban nem kapunk munkájáról, hatalmas helynévgyűjteményéről, amely -- mint talán helyesen érezte -- megsemmisült, esetleg lappang valahol fölhasználatlanul, hozzáférhetetlenül. Elsősorban az erdélyi magyar helynévkutatókhoz szól a címben fölített két kérdés, de természetesen bárkitől közlünk tájékoztatást, életrajzi és munkásságára vonatkozó adatokat. /Mohr Miklósnak ezúton is köszönöm a rendelkezésemre bocsájtott adatokat./

HAJDÚ MIHÁLY

MEZŐFÖLD -- SÁRRÉT, SÁRMELLÉK

A puszták népe. A mezőföld története /szerk. FITZ JENŐ/ a székesfehérvári István király Múzeum Közleményei D. sorozat 133. számaként jelent meg 1980-ban. A szép kiállítású, tartalmas munka néhány oldalnyi névtani adatot is hoz, erre hívjuk fel most a NévtÉrt. olvasóinak figyelmét.

"...A Sárrét, Sármellék tájnevet ismeri és használja az itt élő nép" -- írják. A Sárfő földrajzi név 1055-ben, a Sár-folyó neve 1283-ban szerepel először az adatokban, míg a Sármellék tájnév egy 1356-ból való oklevélben tűnik fel. "...A tájnév széles körű elterjedéséhez az is hozzájárulhatott, hogy a török alóli felszabadulás után, a 17. század utolsó évtizedében újjászervezett Fejér megye déli járását Sármellék-nek, sármelléki járásnak nevezték. A sármelléki járás elnevezés a Bach-korszak közigazgatási reformjainak esett áldozatul."

Tanulságosak az adatok, melyek alapján a Mezőföld tájnév keletkezését végigvezetik. A 18-19. században Mezőszentgyörgy és Mezőkomárom környékét, a régi Veszprém megye enyingi járását jelölte e név. Így tünteti fel pl. GALGOCZI KAROLY is 1855-ben, VAS GEREBEN 1856-ban, EÖTVÖS KAROLY 1905-ben. "Érthető -- állapítják meg --, hogy a régi Veszprém megyében, amelynek területét szinte teljes egészében a Bakony hegység foglalja el, Mezőföldnek nevezték el az egyetlen síkvidéki járást. Fejér megye déli részének ekkor még nem létezett összefoglaló tájneve." A továbbiakban részletesen olvashatunk a folyamatról, melynek során századunk földrajztudománya Fejér e g é s z déli részére kiterjesztette a megnevezést.

Érdemes megjegyezni, hogy ma a tájféldrajz Dél-Mezőföld néven a Mezőföldhöz sorolja Tolna megyének a Sió--Sárvíz és a Duna közötti területét, le Tolnáig, Faddig.

SOLYMÁR IMRE

A TÚRISTA MAGAZIN NÉVTANI CIKKÉRŐL

FÖLDI ERVIN, a Magyarország földrajzinév-tára 20 kötetének szerkesztője ismerteti a Turista Magazin 1982. évf. 9. száma 6. lapján a sorozatot A földrajzi nevekről című cikkében, s kitér a helynevek változatosságára, változékonyságára, a hivatalos név kiválasztásának gondjaira, amihez segítséget is kér az olvasóktól, a turistáktól.

H.M.

A KENGYELI KENGYELFUTÁS

A népetimológia szerint a Szolnok megyei Kengyel község onnan kapta nevét, hogy ott honfoglaló eleink kengyeléig ért volna a víz. Most újra híressé szeretnék tenni nevüket! A kengyeli Dózsa tsz. és a Szolnok megyei Tsz. Szövetség minden év májusában termelészövetkezeti sportnapot rendez Kengyelen. Ezt nevezik kengyeli kengyelfutásnak. Honnan a név? "...Besegített korunk verhetetlen futóbajnoka, a népszerű tévésztár, a kengyelfutó gyalogkakukk is. Tőle kölcsönözték a rendezők a máig emlegetett sportnap nevét." -- írta BOLGÁR ANNA /Születő hagyományok nyomában. =Mezőgazdasági Szövetkezeti Élet. 1982/4. 22/. S. I.

KI AD AZ UTCÁKNAK NEVET?

Kérdezte a Magyar Nemzet riportere /1983. II. 27./ azonos című cikkében. "A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága nevezi el az utcákat..." -- válaszolta dr. Donáth Róbert, az igazgatási főosztály vezetője. "Javaslatot részint a kerületi tanácsok végrehajtó bizottságai, részint más szervek vagy állampolgárok tesznek. A kerületi tanácsnak megküldjük a máshonnan érkező ötleteket, majd a fővárosi tanács igazgatási főosztálya vizsgálja meg, elfogadható-e a javaslat, nincs-e már ilyen vagy hasonló nevű utca Budapesten. Megkérdezzük különböző intézmények véleményét is, többek között a Nyelvtudományi Intézetet, a Postát, a Kartográfiai Vállalatot, a Történeti Múzeumot." /Sohol egyetlen konkrét név vagy tisztség, csupa általánosság, hivatal, intézmény. Így nem tudjuk, kit dícsérjünk -- vagy szidjunk -- az alábbi utcaelnevezésekért, amelyet ugyancsak a Magyar Nemzet közölt 1985. XII. 20-i számában./ -- A Pozsonyi utcát Ortutay Gyuláról nevezték el. A Káposztásmegyeri-lakótelep eddig névtelen utcái szép névbokrot kaptak a közeli /?/ börgyár okán: Bőröndös, Kordován, Szíjgyártó, Bőrfestő. "A XI. kerületi Gazdagréti út nevét Naprózsa utcára, a Méhkas utca nevét Gazdagréti útra, s a Nagyszeben útnak a lakóteleptől a Törökbálinti útig húzódó részét -- az előbbi névváltoztatás szerves részeként -- Gazdagréti útra változtatják." A címen kívül még egy kérdés: Várható a Bécsi út, Moszkva tér, Párisi utca stb. névcseréje is? - hm -

A NÉVELEMELHAGYÁS IRODALMI PÉLDÁI

TAMÁS MENYHÉRT szép regényében, az Esőrácsokban /Bp., 1984./ a bukovinai székelyekről, azok elköltözéséről írva így beszél-teti őket: "...a pakura csak égjen benne, égjen, ameddig ki nem fogy, virrasszon értünk, virrasszon helyettünk, virrassza Hadi-kot, Andrásfalvát, Istensegítset, Fogadjistent, Józseffalvát, az addig neve se volt, magyarra keresztelt dombokat, dombtető-
ket..." /67/. Hadikfalva neve többször is csak első elemével szerepel, s mindig népnyelvi névként /61, 62 stb./, de más hely-ségnév is szerepel elemhiányos formában: "Felvinczet Gráce oszt-rák százados gyújtatta fel a felbőszített románokkal..." /80/; "Fogadni mernék, otthon, Vinczen jártál..." /81/.

H. M.

NÉVVÁLASZTÁS = SZÓLÁSSZABADSÁG!

BERNARD MALAMUD Isteni kegyelem című regényében /Bp., 1984. 112/ olvashatjuk: "Búz büszkén felelte, hogy igen, ő ad-ta neki azt a nevet. És hozzátette, hogy a névadás nem egy-valaki monopóliuma... A névadás hozzátartozik a szólásszabad-séghez."

-ú

TANULMÁNY A FINN KERESZTNEVEK ALAK- ÉS HANGTANÁRÓL

ROBERT AUSTERLITZ The Morphology and Phonology of Finnish Given Names című cikkében /Linguistic Method. Szerk. I. RAUCH és G.F. CARR. Mouton, 1979. 299--306/ a finn keresztnevek tő-tanával foglalkozva összevetést végez az ugyanazon etimológiájú köznevekkel, mint például a 'gyöngy' jelentésű helmi illetve Helmi, melyeknek allativusa helle illetve Helmille. Ír az intervokális geminálódásról /Mikko, Pekka stb./, a kettőshang-zókról stb. Szemléletes áttekintő táblázatban foglalja össze a keresztnevek alaki változásait /303/.

H. M.

HÓDIT A GÁBOR, SLÁGER A LINDA

A Kelet-Magyarország 1985. október 28-i számában riportot olvashattunk a nyíregyházi névadásról. Nem idézzük az egész cikket, csupán néhány érdekességet emelünk ki. "A lányoknál manapság ritkén fordul elő az Aida, Zsanett, Violetta, Lilla, Barbara, Hedvig. Igaz, Erzsébetet, Ilonát, Katalint, Jolánt

és Jánost /!?!/ csak elvétve adnak, kizárólag akkor, ha a szülőt így hívják. Sokszor többször iratják be a szülészetben a Zsófia, Regina, Nikoletta, Rita, Anita, Eszter és Renáta nevet. A fiúknál a legnépszerűbb talán húsz éve a Gábor. Gyakran választják a Dániel, Péter, Ádám és a Dávid nevet. Letűnt a korábbi évek utónévcstillaga, a Zsolt. Igen ritkán fordul elő a Huba, Zalán, Ottó név. Egyszer azon tanakodtak az anyakönyvvezetők, miként írják le a Trajanusz nevet. Az apa bejött a hivatalba és elmondta: a bolgár nagypapa tiszteletére adják ezt a nevet a fiúknak. Már csak azért is, mert a dinasztiában valamennyi fiúnak volt ilyen nevű utóda. A ritka nevek közül is tűnnek el szép számmal. Évekkel ezelőtt lehetett találni Rodrigót, Rolandot, Robertót..." A riport a nevek hangzásával is foglalkozik: "Hiába szép az angolban a Jackie, fonetikusán írva a Dzsekiről a kabát jut az ember eszébe." Továbbá: "...valamennyien ismerünk elrettentő példákat a vezeték- és a keresztnév helytelen találkozására, amelynek sokszor humoros hatása a gyermeket egy életen át elkíséri."

mi- la-

TIZENKÉT GYERMEK/NÉV/ EGY CSALÁDBAN

A NévtÉrt. legutóbbi számában /142/ egy Baranya megyei református pap családjáról, tíz gyermekének neveiről írtam. Talán nem véletlen, hogy újból egy református lelkész házaspár 12 gyermekének nevét sorolhatom föl a Reformátusok Lapja /1986. I. 19. 3/ nyomán. Így mutatja be az apa, Sándor Endre a gyerekeket: "Amikor az elsőt vártuk, csak azért imádkoztunk, hogy egészséges legyen. És nem imádkoztunk hiába. Nem is egy, hanem két egészséges kislányunk született: Emese és Katalin. És utánuk szép sorban, váltakozva: Balázs, aki most elsőbe megy Patakra, majd Cseperke, Zsombor, Taksony, Boglárka, Levente, Bendegúz, Lilla, Töhötöm és Gyöngyvér. Hat lány és hat fiú."

Érdeemes összehasonlítani a két nagycsaládú lelkész névválasztását. A tíz illetve tizenkét név között három azonos: Emese, Levente, Zsombor. Ha a többi nem lenne hasonló, csak a névdivat hatásának tarthatnánk. Így azonban másra is kell gondolnunk: a szociolingvisztika egyik jelensége tapintható ki a névválasztás területén. Ezzel is kellene foglalkozni a magyar névkutatóknak!

- hm -

AZ ANGOL FELSŐ-KÖZÉPOSZTALY NÉVDIVATJA

Általános szokás Angliában, hogy gyermekük születését, házasságkötésüket, a családban történő elhalálozásokat rendszeresen járatott újságjukban közléseket egy rövid hírben, hirdetésben. /Mint ahogyan ez szokásban volt Magyarországon is még a két világháború között, amikor egy-egy kisvárosban két, három napilap is megjelent, de a nagyobb községeknek is volt helyi újságjuk./ A londoni Times születési híreiből minden esztendőben összeállít egy névstatisztikát Margaret Brown és Thomas Brown. Mivel a Times a felső-középosztály lapja, így ennek névválasztási szokásairól értesülhetünk évente. 1981-ben a leggyakoribb tíz férfinév a következő volt: Thomas, James, Alexander, Edward, William, Nicholas, Charles, Oliver, Jonathan és David; a nőnevek pedig sorrendben: Sarah, Charlotte, Emma, Catherine, Emily, Lucy, Alexandra, Laura, Anna, Rebecca és a tizedikkel azonos megterhelési számmal tizenegyedikként a Victoria. Elég nagy, több mint négyezer adatból állt össze ez a névlista. /Times. 1982. I. 5./ -- 1984-ben a következőképp alakult a férfinevek sorrendje: James, Thomas, Edward, William, Alexander, Nicholas, Charles, Christopher, Oliver, David, Richard; a nőké pedig: Sarah, Lucy, Charlotte, Emily, Sophie, Victoria, Katherine, Elizabeth, Alexandra és Laura. Ekkor közel ötezer újszülött neveiből állt össze a lista. /Times. 1985. I. 3./ -- Mindkét újságcikk megküldését ezúton is hálásan köszönöm P.A.SHERWOODnak, a University of London tanárának.

Jóllehet a névsorrendek magukért beszélnek, érdemes megjegyezni, hogy a férfinevek sokkal állandóbban megtartják pozícióikat, a női nevek gyorsabban változnak, jobban hat rájuk a névdivat még a hagyományörző Angliában is.

HAJDÚ MIHÁLY

MAGYAR LÁSZLÓ NÉVTANI MEGFIGYELÉSEI AFRIKÁBAN

A neves Afrika-kutató, Magyar László /1818--1864/ életével és munkásságával többen foglalkoztak: Bánfi János 1892-ben, Hunfalvy János 1874-ben, Bárczay Oszkár 1895-ben, Thirring Gusztáv 1937-ben, Szabó László 1982-ben stb. Kis terjedelemben,

de igen jó összefoglalást adott róla Krizsán László /Magyar László élete és munkássága. Szekszárd, 1979. 25 lap/.

Magyar László feljegyzéseinek, írásainak egy része nyomtatásban is megjelent, más részük megsemmisült. A Hunfalvy János által sajtó alá rendezett Magyar László délafrikai utazása 1849-57. években /Pest, 1859./ című kötetből a k i m b u n d a nép névadási szokásairól tett megjegyzéseit közlöm /443--4/.

A személynevek. Ezek vagy a természeti tárgyaktól vagy az illetők születése körülményeitől vétetvek; pl. a gyermek Kánéketere /szélvész/ nevet kap, ha születésekor szél dühöngött. Enzála /éhség/ nevet kap, ha inséges időben született. Külföldön születvén, többnyire születése helyéről neveztetik el, pl. egyik fiam a Moropubirodalomban, az ugynevezett Sah-Kilembe helységben születvén, nevét azon helységről s akkori főnökéről kapta s így hivatik: Sah-Kilembe Gongá. A főrangú nemes személyek neveikhez birtokuktól vett jelzőt is kapcsolnak, pl. Lombe á Ganda = Gandai Lombe; Kángombe Kikába = Kikábai Kángombe; Sah-Kilembe Gongá ia poutu = a fehérországi /fehértől származó/ Sah-Kilembe Gongá /azaz fiam/; Inakullu Szake a Nyenge = a nyengeti Száke hercegnő; Inákullu Ozoro in Komo = a Komói Ozoro hercegnő /feleségem/.

Ugyanazon tárgy a férfinak és nőnek szolgálhat névéül, csak hogy a nem megkülönböztetése végett a férfi neve elé a "sáh", az asszony neve elé pedig a "náh" szót teszik; pl. a Dsámba /elefánt/ elé, ha férfi neve, a sáh-t tevén, lesz Sáh-Dsámba; ha pedig nő neve, Náh-Dsámba; bumba cserebogár, ebből lesz Sah-Bumba s Náh-Bumba; kisingi tuskó, ebből lesz Sáh-Kisingi s Náh-Kisingi. De bizonyos állatok nevei csak a férfiaknak, mások pedig csak a nőknek adatnak, pl. a houssi /oroszlány/, nángolo /zebra/, ongue /leopárd/, boma /óriáskigyó/, stb. csak a férfiaknak szokták adatni, ugy ongebe /viziló/, gámboa /bizonyos hal/, gondi /fehér hangya/ is.

Igen gyakran az atyát és anyát elsőszülött gyermekük névéül szokták nevezni, mivel bizonyos jóakaratot és tiszteltet akarnak kifejezni. Pl. mikor elsőszülött gyermek neve Sah-Kalumbo vagy /ha t.i. leány/ Náh-Kalumbo, akkor az atyját Tate Sah- vagy Náh-Kalombo-nak, anyját pedig Máme-Sah- vagy Náh-Kalombó-nak nevezik, azaz Kalumbo fiunak vagy leánynak atyja vagy anyja."

SOLYMÁR IMRE

NÉVVÁLASZTÁS A SZOVJETUNIOBAN

Az Esti Hirlap magát meg nem nevező riportere interjút készített Vlagyimir Nyikonovval, a Szovjet Tudományos Akadémia etnográfiai intézetében működő névtani csoport vezetőjével /1982. IV. 19./, aki a következőket mondotta /állítólag/: "A Szovjetunióban semmi sem korlátozza a szülőket abban, hogy bármilyen, nekik tetsző keresztnevet adjanak gyermeküknek..."

Ezzel szemben az 1965-ben, Moszkvában megjelent Szpravocsnik licsnüh imjon narodov RSzFSzR /Az Orosz Sz.Sz.Sz.K. népeinek személynévútmutatója/ bevezetése kifejti, hogy 1940-ig valóban lehetett választani bármilyen nevet, de sokan komolytalan neveket adva gyermekeiknek összeállítottak egy névjegyzéket igen sok nép /altáj, baskir, burjat, dagesztán, finn, csecsenc, kalmük, orosz, oszét, tatár stb./ számára, akik az Orosz Szocialista Szovjet Szövetségi Köziársaságban élnek, s amely névjegyzékekből választhatnak nevet gyermekeiknek. Amennyiben vita merül föl az anyakönyvi hivatal és a szülők között, a helyi tanácsok döntenek a kérdésben. -- Csukcs nevek tényleg nincsenek e hivatalos névjegyzékben, s lehet, hogy igaza van az újságírónak /netán Nyikonovnak/, hogy közöttük a Szpidola rádiómárka nevét kapta sok gyerek.

-ú -y

SZABADVERS A MAGYAR KERESZTNEVEKRŐL

Fohász címmel, A.Gy. aláírással az alábbi belletrisztikus cikkecske jelent meg a Magyar Ifjúság 1981. X. 16-i számában:

"Jönnek sorra.

Nikolett. Ellák. Roland. Marcella. Henrietta. Zalán. Koppány. Várják őket apucik, anyucik. Jönnek az óvó néni kezén. Jön Szabina, Hortenzia, Natália. Jön Olivér, Achilles /esküszöm!/, Aurél.

Az általánosban annó vagy húsz éve, az osztályunkon átutazott egy fiú. Átutazott, mert két-három hetes jelenlétét másnak nem nevezhetem. Elmenekült. Nem csoda, rossz kis kamaszok, akik voltunk, elüldöztük. Procliztuk, cukkoltuk, húztuk, gúnyoltuk /akkor a cikizés még ismeretlen volt/: mert Zsombornak hívták. Mi Jánosok, Zolik, Péterek, Jóskák idegen anyagnak véltük, kivetettük magunkból, lehet, maradandó sérülést hagyva benne.

Vajha meg ne forduljon a helyzet! Hogy Kati, Mari, Laci, Pista ne válják csodabogárrá, pusztán neve miatt. Add meg ó anyakönyvi hivatal, névadó szülő, keresztapa, akit illet."

Megjegyzésül csak annyit, hogy ha a nevével csúfolnak is valakit, nem a neve, hanem az egyénisége miatt. Farkas keresztnevű fiamat elfogadták eleddig a "rossz kis kamaszok", s ha játszanak is néha a nevével /Fadi : Fadó : Fadesz = Fadeszka > Deszka lett belőle/, nem "cikizik". Amikor pedig a honfoglalás után lehetett Ehellós /Achilles/, Perjámos /Priamus/ stb. nevű valaki, most miért ne? A névgazdagításnak sok módja van, s ami nem egyezik ízlésünkkel, még nem biztos, hogy rossz is.

HAJDÚ MIHÁLY

NÉVADÁS, NÉVVÁLASZTÁS, BECENEVEK AZ IRODALOMBAN

Brüll Adélról közismert névtani érdekesség, hogy Ady Endre keresztnevének visszafelé olvastával alkotta az irodalomtörténetbe is bevonult Léda nevet. DÉNES ZSÓFIA Akkor a harsak épp szerettek... című könyve második kiadásában /Bp., 1983/ arról is tudósít, hogy "A családban Didának hívták" /109/, továbbá: "Brüll Berta jegyezte fel: Vasárnap déli tizenkét órakor született Adél. /Innen is kapta nevét -- harangszóra érkezett, és apánk azt mondta: dél van.../" /110/. Másutt arról tájékoztat, hogy Berta neve a családban "Bubi" volt /129/.

HUNYADI SÁNDOR Családi kör című novellájában /in: Aranyifjú. Bp., 1983./ írta: "Egy időben sűrűn járt hozzánk Jászai Mari. Anyám Miriának szólította..." /159/. "Nem tudom, mennyi ideig tartott a barátság anyám és Jászai között, de egyszer csak kezdtem ritkábban látni Miria nénit" /160/. "Az árnyas szobában, ahol együtt laktunk Dadival -- ez volt Kuncz Aladár becézőneve..." /291/.

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL hőse a Szeplős Veronika második kiadásában /Bp., 1982./ így beszél magáról: "És én, Kosaras Berta, Bertuckó, Tuckó..." /92/.

ALEXANDRE DUMAS híres regényében, a Monte-Cristo grófjában /Bp., 1957./ írta: "A vidék szokásai azt kívánták, hogy az embereket csaknem mindig gúnynévvel lássák el, ahelyett, hogy rendes nevükön szólítanák..." /I, 214/.

ARANY JÁNOS A bajusz című versében ezt így fogalmazta meg:

No mert /közbe legyen mondva/
Azt az egyet meg kell adni,
Hogy a Szűcs György falujában
Könnyű volt eligazodni:
Mivel ottan minden ember
Névhez jutott olcsó szerrel
A z o n felül, mit az apja
Adott neki, meg a papja.

Nem tudom, ha más vidéken
Meg van é e szép szokás
Nem tudom; de nagy kár lenne,
Ha divatból úgy kimenne,
Mint például - hogy többet ne
Mondjak... a káromkodás!

H. M.

ÁLLATNÉVADÁSI HAGYOMÁNY A LONDONI ÁLLATKERTBEN

1985. január 10-én egy kis zsiráf született Londonban, s a Steve nevet kapta Steve Davis snooker /22 golyós biliárd/ világbajnokról. Ugyanis minden zsiráfot egy-egy sportbajnokról neveznek el -- Robin Young, a Times riportere szerint.

SZÍNNEVEK AZ INTÉZMÉNYNEVEKBEN

Bizonyára másnak is föltűnt már a lakótelepi iskolák, óvodák, bölcsődék színük alapján való megkülönböztetése. Néha a szín megnevezése metaforikus: Csoki óvoda, Citrom bölcsőde stb. Hivatalos jellegű írásban is találkoztam efféle megnevezéssel. Egyik gyermekorvosi szakrendelőben az alábbi tábla tájékoztatja az érdekelteket idetartozásukról:

Iskola: Kerepesi út 124; Ujváros park 2; Őrmagy utcai
Óvoda: citrom, zöld, narancs, piros, csoki
Bölcsőde: citrom, zöld, narancs, piros, csoki

Minden további tájékoztatás mellőzésével a fenti színek tökéletesen azonosítanak, tehát teljes értékű tulajdonnevek -- legfőljebb "intézményi ragadványnevek" vagy "ragadvány-intézménynevek"?

H. M.

MAGYAR BORNEVEK -- KÜLFÖLDÖN

"Józanító tények"-ről kérdezte a Heti Világgazdaság riportere Terelmes Lászlót, a MONIMPEX vezérigazgatóját. Az interjú egy része a Tokaji márkanév-per kimeneteléről szólt.

HVG: Mondhatjuk tehát, hogy a magyar bornak van egyénisége?
T.L. Van vezetett neve.

HVG: Mennyit ér a név, hiszen azt mondta, e téren koránt sincs akkora hírünk, mint ahogy azt a közvélemény, vagy ami fontosabb, a termelők gondolnák. A Tokaji név használatáért még perre is mentünk a franciákkal.

T.L. A név annyit ér, amennyire ismerik. Reklámtevékenységünkben is arra törekszünk, hogy megőrizzük és még inkább megismertessük történelmi borvidékeink márkáit. A Tokaji név teljesen más dolog. Arra vigyázni kell, hogy történelmi borvidékeink nevével ne élhessenek vissza. Ezt a Tokaji-pert egyébként, sok évvel ezelőtt elvesztettük. Franciaországban, az Elzász vidékén van ugyanis egy Tokay nevű folyó és innen, a folyó nevére hivatkozva, forgalomba hoznak ilyen elnevezésű bort. Hadd jegyezzem persze meg, hogy általában olyan dolgokat szoktak hamisítani, ami jó." /HVG. V/1983./, 5.sz. 38--9./

Terelmes Lászlónak a márkanevvel kapcsolatban az a véleménye, hogy "...n e v e k e t kell bevezetni, és ennek segítségével értékesíteni nagy mennyiségeket."

- m r -

A TÁJFUNOK SZÁMOZÁSÁRÓL

A trópusi viharok női keresztnevekkel való megjelölése sértő volt a női nemre, ezért az Egyesült Nemzetek Bangkokban székelő bizottsága javasolta azoknak számokkal való ellátását, megnevezését.

KRÓNIKA

SZABÓ T. ATTILA 80 ÉVES

Ünnepeltünk, a magyar nyelvtudomány legsokoldalúbb kutatója, a névtani vizsgálatok gyakorlati és elméleti úttörője 1906. január 12-én született Fehéregyházán. Désen, Kolozsvárt, Debrecenben, Edinburghben végezte iskoláit. Irodalomtörténetből doktorált Debrecenben, de levéltárban dolgozott már 1925-től, s ott megragadta a régi birtokösszeírások csodálatosan gazdag helynévanyaga, s elkezdett kutatásukkal, gyűjtésükkel foglalkozni.

Már 1932-ben közöl határneveket a Közép-Szamos vidékéről /MNy. XXVIII, 58--62, 123--5, 177--9, 250--5, 311--2/. Ugyanebben az évben fölismeri a társadalmi névgyűjtés fontosságát és szükségszerűségét: ismeretterjesztő módszertani cikkben számol be az ifjúság bevonásáról a gyűjtőmunkába /Erdélyi Lapok. Nagyvárad, I. 194. sz. 6/. Majd a következő esztendőben -- miután előadást is tartott e témakörből -- tudományos értekezéssé érleli, s szakfolyóiratban A helynévgyűjtés jelentősége és módszere címmel /MNy. XXX, 160--80/ teszi közzé tapasztalatait, elgondolásait. Gyűjtsünk helyneveket! fölkiáltással és címmel hívja föl a figyelmet e tevékenységre /Transilvania. XXXIII, 53--5/, majd két évvel később Miért és hogyan gyűjtsük a helyneveket? címet adja egyik legjelentősebb cikksorozatának /EI. V, 45--8, 182--5, 316--22, 453--6/. 1936-ban kezdi meg a keleti magyar nyelvterületen végzett helynévgyűjtő tevékenysége eredményeinek közzétételét Zilah helynévtörténeti adataival /ETF. 86.sz./, s ezt követi 1937-ben Dés helynevei /ETF. 101.sz./, majd Gajcsána /MNy. XXXVI, 201--6/, Szászníres /ETF. 91.sz./, Kalotaszeg /Kolozsvár, 1942./, a Borsa-völgy, Töki-völgy /Kolozsvár, 1945./, Kolozsvár /Kvár, 1946./ helynévi adatainak publikálása.

Szabó T. Attila saját helynévgyűjtésein kívül jelentősek tanítványainak kutatásai, publikációi is, amelyek keletkezését, elkészülését, megjelenését segítette, támogatta. Tanítványainak, követőinek sora igen hosszú. Tőle tanult, nyomdoka-in indult Árvay József, Gergely Béla, Márton Gyula, Janitsek Jenő, Tibád Levente s még sok más kiváló erdélyi helynévkutató, de folyamatosan hatással volt kisebb-nagyobb mértékben minden egyes magyar helynévgyűjtő, így Benkő Loránd, Lőrincze Lajos, Imre Samu, Kázmér Miklós, Inczeffi Géza, Mikesy Sándor, Penavin Olga, Matijevics Lajos, Mező András, Ördög Ferenc, Markó Imre Lehel s nagy mértékben e sorok írójának a főlisoroltakénál szerényebb munkásságára is.

A neveknek az összegyűjtését ha elsődleges fontosságúnak tartotta is Szabó T. Attila, nem állt meg pusztá számbavételüknél. Etimológiákat adott: Enyed : Egved /MNY. XXXI, 119-21, 272--3/, Nyír, nyíres /MNY. XXXII, 47--8/, Mál /MNY. XXXIV, 253--4/, Séd - síd - sid /MNY. XXXV, 51--2/, Apahida /MNY. XXXVI, 260--1/, Kutyalva /MNY. XXXVI, 261/ stb. névfejtései mintaszerűek és tanulságosak. Foglalkozott utcanevekkel: Kolozsvár települése a XIX. század végéig /Kvár, 1946./, A kolozsvári Bel-előtagú utcanevék /MNY. XLIV, 145--6/. Vizsgálta a magyar-román kölcsönhatást a névhasználatban: Ragozott magyar helynevek a ruménián /MNY. XXXV, 112--3/; Adatok a kolozsmegyei újabbkori román helynévkinccs magyar elemeinek ismeretéhez /Melléklet-Eml. 761--72/; Magyar Szórázój : rumén Szórázój /MNY. XLIII, 147--8/ stb. Tudománytörténeti munkája A magyar helynévkutatás a XIX. században /Kvár, 1943./ alapvető szintézis, s újabb fejletéhez, a XX. századi kutatások megírásához nagy mértékben az ő munkássága adja az alapot és vezérfonalat.

Személynévkutatásainak első eredménye Zilah és Magyaregregy 1658-as összeírásának közlése /EM. XLIII, 299--310/. Ezt igen magas színvonalú tanulmány követte: Pusztai személynevek helyneveinkben /Kristóf-Eml. 269--79/, majd a névtanosok körében közismertebb: A személynevek helyneveinkben /MNnyv. II, 81--123/. A becézés iránti érdeklődése is igen korai. Kisanna, Kisó /MNY. XL, 374--7/ című cikke már 1944-ben megjelent. A kicsinyítő-becéző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban című munkájából

nőtt ki A magyar becenevek alakulásmódjairól című elméleti-
-rendszerző összefoglalása /NyIrK. X, 275--8; MNy. LXIV, 205-
-6/, s ezekre épült A kolozsvári becenevek a XVI--XIX. század-
ban című monográfiája /NytudÉrt. 59. sz./.

Figyelme a növény- és gyógyszernevekre is kiterjedt /MNy.
XXXIX, 331--3, 391--7/, és a moldvai csángó csillagnevekről is
is közölt értékes adatokat /Nyr. LXXXI, 458--62/.

Szabó T. Attila névtani munkásságának ilyen vázlatos be-
mutatása is egyoldalúságot sugall, pedig az egy témába való be-
szűkülés áll tőle legtávolabb. A magyar nyelvtudomány polihisz-
tora ő! A nyelvtörténet, nyelvjáráskutatás, nyelvművelés mel-
lett a néprajz, történettudomány és az irodalomtörténet is oly
mélyrehatóan művelt szakterülete, mint a névtan, csak itt nincs
helyünk és lehetőségünk valamennyi korszakteremtő munkáját föl-
sorolni. Egy mellett azonban nem mehetünk el, s ez az Erdélyi
magyar szótörténeti tár monumentális vállalkozása, amelyet ismer
és használ máris minden magyar nyelvészettel /és névtannal/
foglalkozó szakember, s mindenki, aki a magyar nyelv múltja, é-
lete, története iránt érdeklődik. Többi nagyjelentőségű munká-
ját a különböző szakterületek folyóiratai méltatják. Mi a magyar
helynévkutatás megindítóját, a sokoldalú onomatológust, a fárad-
hatatlan kutatót, az invenciózus tudóst, az eredményes szakíró-
t és a hatásos, iskolát teremtő tanárt, mestert ünnepeljük Szabó
T. Attila születésnapján.

Valamennyi magyar névtanos nevében kívánunk neki jó egész-
séget, további eredményekben gazdag, örömteli életet és békes-
séges, nyugodt munkakörülményeket.

HAJDÚ MIHÁLY

SUMMARY

In the column Studies, Articles, Data /Tanulmányok, Cikkek, Adatok/ A. HEGEDŰS writes on a Hungarian willage-name /Némedi/ and he documents its origin from a verb nyű 'pull out' so it means 'cut-over area'. -- A. VALACZKA also finds the etymology a settlement ^{name} Apostag and he supposes its origin from the patrons of church who were the Apostles. -- C. REUTER shows two official name-givings from 1848. -- I. SOLYMÁR writes on an economic-historical name-giving. -- C. REUTER presents the maps by Gönczy from the last century. -- A. BOZÓKI and A. DÖMÖTÖR show the plates of railways and buses-places on which are transformed the names by scratching out. -- B. LÉVAI publishes villein names from the 15. century. -- M. HAJDÚ ~~continues~~ the examinations of the personal names from North-Hungary in the 15-16. centuries. -- L. FÜLÖP writes on the Magyarization of the family-names in the 18-19. centuries. -- I. UDVARI shows place names in the accounts of collection of alms of orthodox monks. -- V. VALOV examines the Christian names of Hungarian-Bulgarian families in Hungary. -- G. VARGA shows the Christian names of Lak willage. -- L. FÜLÖP and I. NAGY write on the name-giving for twins in Rédicis in the 19. century. -- K. AVAS publishes the Christian names of Pankasz, a little Hungarian village between 1950 and 1969. -- M. GÖRBEDI enumerates and systematizes the nick names of Israelites in Tiszalök. -- L. BALOGH writes on the method of collection of nick names in the schools. -- V. VOIGT systematizes the names in the Hungarian tales. -- J. KAPOSÍ shows the personal names in a Jókai's fiction. -- B. VILCSEK shows the personal names in two comedies of K. Kisfaludy. -- J. ANHAVA writes on the nation names in Finnish. -- L. IVÁN examines the dog names in a small village.

SUMMARY

The author discusses the etymology of the word "computer" and its historical development. It traces the word back to the Latin "computare" (to calculate) and the English "compute". The text mentions the use of the word in the 17th century and its application to the mechanical calculators of the 19th century. It also discusses the early electronic computers and the term "digital computer". The author notes that the word "computer" was used to describe the people who operated these machines. The text concludes by mentioning the modern use of the word to describe the electronic computers of the 20th century.

Készült az ELTE Sokszorosítóüzemében
350 példányban
Felelős kiadó: dr. Polőskei Ferenc
Felelős vezető: Arató Tamás
ELTE 86183

